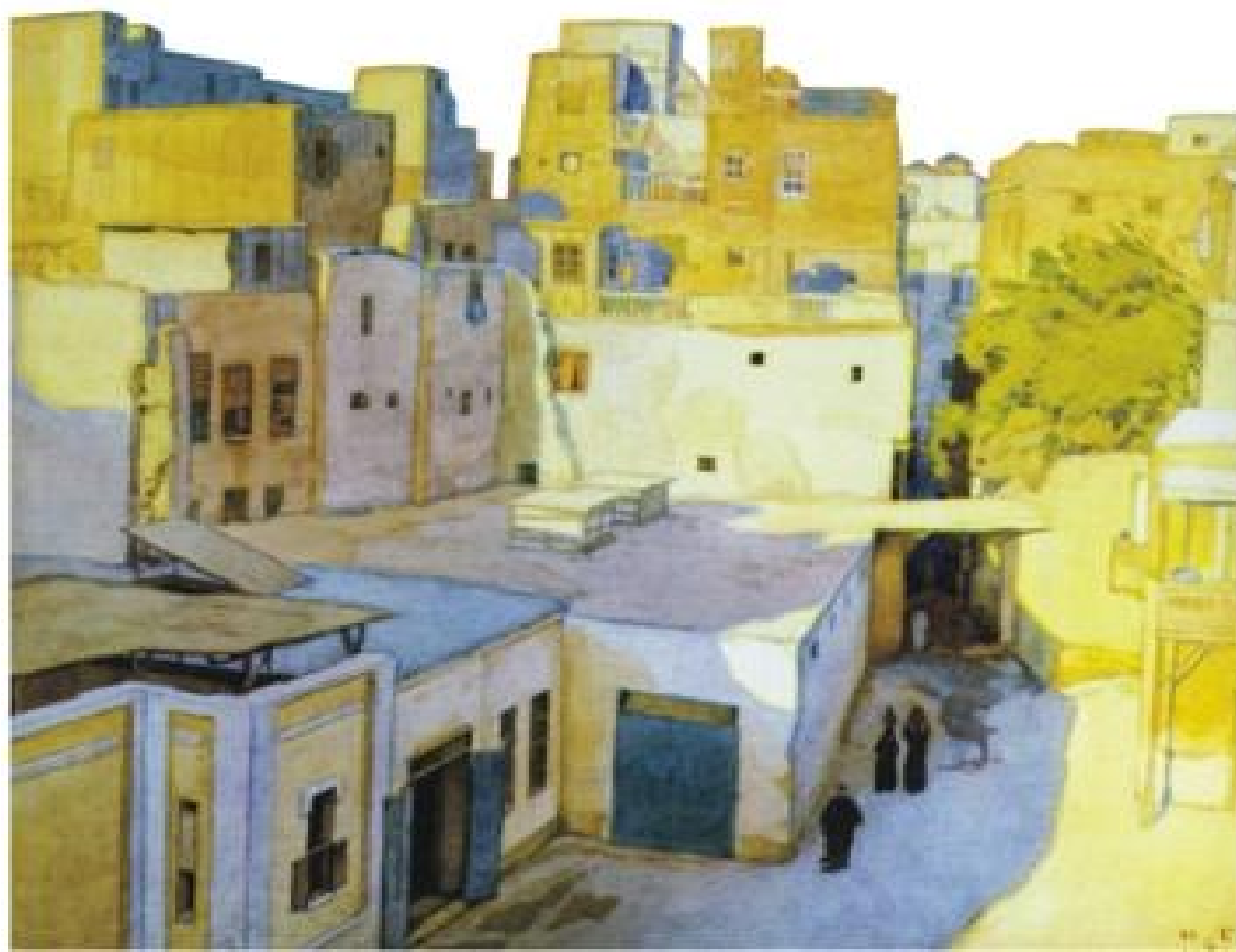

POLIROM
Top 10+

AMIN
MAALOUF

Scările
Levantului

POLIROM
Top 10+

AMIN
MAALOUF

Scările
Levantului

Amin Maalouf

Scările Levantului

Les échelles du Levant

Traducerea: Daniel Nicolescu

POLIROM
2014

Joi dimineața

Joi seara

Vineri dimineața

Vineri seara

Sâmbătă dimineața

Sâmbătă seara

Ultima noapte

Duminică

Scările Levantului

Lui Odile Cail

Această poveste nu-mi aparține. Ea istorisește viața altcuiva. Cu propriile sale cuvinte, pe care eu doar le-am reorânduit atunci când mi s-a părut că erau lipsite de limpezime sau de coerență. Cu propriile sale adevăruri, care valorează cam cât valorează toate adevărurile.

Să mă fi mințit uneori? Nu am habar. Oricum, nu în ceea ce o privește pe ea, pe femeia pe care a iubit o, și nu în ceea ce privește întâlnirile, rătăcirile, credințele și dezamăgirile lor; pentru toate acestea am dovezile cuvenite. În privința propriilor sale motivații din fiecare etapă a vieții, în privința familiei sale atât de neobișnuite sau a ciudatei maree a rațiunii sale — adică acele fluxuri și refluxuri neîncetate de la sminteală la înțelepciune și de la înțelepciune la sminteală — e posibil să nu-mi fi spus chiar totul. Una peste alta, cred că era de bună-credință. Șovăielnic în memorie și n judecată, poate că da. Dar mereu de buna-credință.

L-am întâlnit la Paris, din pură întâmplare, pe o linie de metrou, în iunie 1976. Îmi amintesc ca am bâiguit: „E chiar el!”. L-am recunoscut în doar câteva clipe.

Nu-l întâlnisem niciodată până atunci și nici nu-i auzisem numele. Îi zărisem doar poza într-o carte, cu ani în urmă. Nu era un om celebru. Mă rog, într-un anume sens era, câtă vreme fotografia lui apărea în manualul meu de istorie. Dar nu era vorba de portretul unui personaj cu faimă și cu numele înscris dedesubt.

Poza înfățișa o mulțime adunată pe un chei; pe fundal, un pachetbot umplea tot orizontul, lăsând liber doar un colț de cer; explicația fotografiei spunea că în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, câțiva oameni din Stravechiul Ținut s-au dus în Europa să lupte în rândurile Rezistenței și că, la întoarcere au fost întâmpinați ca niște eroi.

În plină mulțime, pe chei, se zărea într-adevăr chipul unui tânăr uluit. Avea părul deschis la culoare, trăsăturile netede, ușor copilărești, gâtul arcuit într-o parte, de parcă tocmai atunci primise ghirlanda ce-l încingea.

Câte ceasuri n-am petrecut contemplând această imagine! La școală, am avut patru ani la rând același manual de istorie, fiindcă trebuia să

studiem în fiecare clasă doar câte o perioadă: întâi glorioasa Antichitate, de la cetățile feniciene la cuceririle lui Alexandru; apoi romanii, bizantinii, arabii, cruciații, mamelucii; pe urmă, cele patru secole de dominație otomană și, în sfârșit, cele două războaie mondiale, mandatul francez, independența... Eu, cel puțin, eram prea nerăbdător ca să aștept desfășurarea programei. Pasiunea mea era istoria. Așa că, încă din primele săptămâni, străbătusem toată cartea; nu mă săturam să citesc și să recitesc, iar paginile ajunseseră, una după alta, îndoite, mototolite, cu colțurile rupte, subliniate din belșug, umplute cu mângăleli, cu notițe sau cu interjecții în chip de comentariu; la sfârșit, nu mai rămăsese decât o biată adunătură de hârtii destrămate.

Cu alte cuvinte, avusesem tot timpul să privesc acea imagine și să-i rețin fiecăruia amănunt. Ce mă fascina oare? Se afla, probabil, în acel dreptunghi alb-negru, nu mai lat de-o palmă, tot ceea ce îmi stârnea, la acea vârstă, visele: călătoria pe mare, aventura, devotamentul dus până la capăt și, poate mai mult decât orice, toate acele tinere cu chipurile întoarse spre zeul învingător...

Acum, zeul era aici. Chiar în fața mea, la Paris, stând în picioare în metrou, agățat de un stâlp metalic, un necunoscut înconjurat de o mare de necunoscuți.

Având însă aceeași privire uimită, aceleași trăsături netede de copil bătrân, același păr deschis la culoare, astăzi alb, ieri poate bălai. Și același gât arcuit într-o parte. Cum să nu-l recunosc?

Când a coborât la stația Volontaires, m-am luat după el. Trebuia să merg la o întâlnire, dar mă hotărâsem: persoanei pe care urma să o văd puteam oricum să-i dau telefon după-amiază sau a doua zi; pe el, dacă i-aș fi pierdut urma, eram convins că n-aveam să-l mai revăd niciodată.

Înainte să iasă în stradă, s-a oprit în fața planului cartierului. S-a apropiat, cât pe ce să intre cu nasul în hartă, apoi s-a dat înapoi, căutând distanța potrivită.

Ochii îl trădau. Norocul meu; m-am îndreptat spre el.

— Aș putea să v-ajut?

Vorbisem cu accentul din Străvechiul Ținut, pe care a dat semn că-l recunoaște prin trei vorbe de întâmpinare și un surâs binevoitor; căruia i-a urmat, totuși, o puternică expresie de uimire. Am zărit atunci o urmă de neîncredere și nu cred că m-am înșelat. Da, neîncredere și chiar un soi de

teamă rușinată. Cea a unui om care bănuiește că a fost urmărit, dar care nu e convins de asta și căruia îi displace să pară ursuz sau nepoliticos de pomană.

— Caut o stradă care ar trebui să se afle prin preajmă, a spus el. Se numește Hubert Hughes.

Am găsit-o de îndată.

— Iat-o. Atât doar că au scris H. Hughes, cu caractere ilizibile.

— Vă mulțumesc pentru amabilitate! Vă mulțumesc că ați dat vina pe autorii planului, iar nu pe ochii mei îmbătrâniți.

Vorbea cu un soi de încetineală blândă, ca și cum trebuia să scuture de praf fiecare vorbă înainte să-i dea drumul. Frazele îi erau însă mereu corecte, îngrijite, fără elipse sau contracții, fără formulări familiare; uneori chiar bătrânicioase și desuete, de parcă stătuse la taclale mai degrabă cu cărțile decât cu semenii săi.

— Pe vremuri, m-aș fi orientat din instinct, fără să consult vreun plan sau vreo hartă...

— Nu-i departe. Pot să vă conduc. Știu bine cartierul. Din pură politețe, m-a rugat să nu mă deranjez.

Am insistat și, în trei minute, am ajuns. S-a oprit în colțul străzii și a străbătut-o domol din priviri, înainte să spună, oarecum disprețuitor:

— E o stradă mică. Chiar foarte mică. Dar, până la urmă, e o stradă. Banalitatea extremă a constatării a sfârșit prin a căpăta în ochii mei un soi de originalitate.

— Ce număr căutați?

De fapt, i-am întins o mână de ajutor. N-a prins-o.

— Nici un număr în mod special. Am venit doar să văd strada. Am s-o colind până la capăt și apoi am să mă întorc pe trotuarul de alături. N-aș vrea însă să vă rețin, probabil că aveți treabă. Mulțumesc că m-ați însoțit până aici!

Dacă tot ajunsesem până aici, n-aș fi avut chef să plec așa, trebuia să pricep. Ciudățenia aparentă a personajului mă făcuse și mai curios. Am hotărât să nu-i bag în seamă ultimele vorbe, de parcă acestea n-ar fi fost decât un exces de politețe.

— Probabil că aveți niște amintiri legate de această stradă!

— Nu. N-am fost niciodată aici.

Mergeam din nou unul lângă celălalt. Eu, aruncându-i scurte ocheade cercetătoare, el cu nasul ițit în sus, admirând clădirile.

— Cariatide. O artă robustă și liniștitoare. O frumoasă stradă burgheză. Cam strâmtă... Probabil că etajele inferioare sunt cam întunecoase. Cu excepția, poate, a celor care dau spre bulevard.

— Sunteți arhitect!

Fraza mea a țâșnit precum răspunsul la o ghicitoare. Având doar — ca să nu dea o impresie de prea mare familiaritate — o mărunță nuanță interogativă.

— Nicidecum.

Când am ajuns la capătul străzii, s-a oprit brusc. A ridicat ochii ca să citească plăcuța albastru cu alb.

Apoi i-a plecat, în semn de reculegere; mâinile care-i spânzurau de-a lungul corpului s-au împreunat deodată în față, cu degetele împletite ciudat, de parcă ar fi ținut o pălărie închipuită.

M-am așezat în spatele lui.

Strada Hubert-Hughes
Luptător în Rezistență
1919-1944

Am așteptat să termine și, odată întors spre mine, l-am întrebat cu o voce sfioasă, ca atunci când șușotești în timpul unei înmormântări:

— L-ați cunoscut?

A răspuns cu același ton tainic:

— Numele lui nu-mi spune nimic.

Fără să-mi ia în seamă nedumerirea, a scos un carnetel din buzunar și a făcut câteva scurte notații. După care mi-a spus:

— Am aflat că la Paris există treizeci și nouă de străzi sau bulevarde sau piețe care poartă numele unor luptători în Rezistență. Înainte de asta, am vizitat douăzeci și una. Nu mi-au mai rămas decât șaptesprezece. Șaisprezece, dacă elimin piața Charles-de-Gaulle, pe care am străbătut-o pe vremuri, pe când se chema „l'Etoile”...

— Aveți de gând să le vizitați pe toate?

— În patru zile, am timp suficient.

De ce în patru zile? Nu găseam decât o explicație:

— După aceea, vă întoarceți în țară?

— Nu cred...

Deodată, a părut că s-a rătăcit în propriile gânduri, departe de mine și de numita stradă Hubert-Hughes.

Făcusem oare o greșeală când am pomenit de țară și de întoarcere? Poate că tocmai evocarea acelor „patru zile” îl făcea să se cufunde în meditație.

Nu se cuvenea să mă bag și mai adânc în sufletul lui. Așa că am preferat să schimb subiectul.

— Deci nu l-ați cunoscut pe Hubert Hughes. Cu toate astea, interesul dumneavoastră pentru Rezistență nu e, cu siguranță, întâmplător.

I-a luat ceva vreme să răspundă. Întârzia să revină pe pământ.

— Ce-ați spus?

A trebuit să repet observația.

— Într-adevăr, venisem să-mi fac studiile în Franța, în timpul războiului. Atunci am cunoscut niște luptători în Rezistență.

A fost cât pe ce să vorbesc despre fotografie și despre manualul meu de istorie... Am renunțat în grabă. Ar fi priceput că l-am urmărit intenționat. Ar fi bănuir că l-am pândit, poate chiar zile la rând, și că puneam la cale cine știe ce trășenie. Nu, era mai bine să fac pe neștiutorul.

— Probabil că v-ați pierdut ceva prieteni în acei ani.

— Câțiva.

— Dar dumneavoastră n-ați pus mâna pe arme?

— Nu.

— Ați preferat să vă dedicați studiilor...

— Nu tocmai... M-am trezit în clandestinitate. Și eu, ca toată lumea.

— Pe vremea aceea, nu toată lumea a luptat în Rezistență. Mi se pare că sunteți prea modest.

Am crezut că va protesta. N-a suflat o vorbă. Așa că am repetat: „Chiar îmi păreți prea modest!”, pe un ton hâtru, de parcă ar fi fost mai degrabă vorba despre o concluzie, decât despre o întrebare. O veche șmecherie de jurnalist care a funcționat perfect, pentru că, iată, a devenit dintr-o dată vorbăreț. Deși frazele îi rămăseseră domoale, erau pline de ardoare.

— Nu vă spun decât adevărul! Am intrat în clandestinitate, ca mii de alți oameni. Nu eram nici cel mai tânăr, nici cel mai vârstnic, nici cel mai spăimos, dar nici cel mai viteaz. N-am făcut nici o ispravă însemnată.

Mânuind cu eleganță vorbele și gesturile, izbutea să se arate indignat fără să manifeste nici cea mai mică ostilitate față de mine, insistențului său interlocutor.

— Ce studii făceați?

— Medicina.

— Bănuiesc că le-ați reluat, după război.

— Nu.

Un „nu” cam rece. Probabil că îl ofensasem. A căzut din nou pe gânduri. După care mi-a zis:

— Aveți nenumărate treburi de făcut. Nu vreau să vă rețin... Mă concediasse cu politețe. Îi atinsesem cu siguranță un punct nevralgic. Dar n-am dat îndărăt.

— De vreo trei ani, am căpătat o adevărată pasiune pentru epoca asta, pentru Război, pentru Rezistență... Am devorat zeci de cărți pe acest subiect. Vă dați seama cât de mult înseamnă pentru mine să vorbesc cu un om care a trăit asta!

Nu mințeam. Mi-am dat seama după privirile lui că își potolise reticențele.

— Știți, a spus el, sunt ca un fluviu care a fost zăgăzuit prea multă vreme. E îndeajuns să se facă o spărtură și n-o să mai pot să tac. Mai ales că n-am nimic de făcut în zilele următoare...

— Cu excepția inventarului celor șaisprezece sau șaptesprezece străzi care au mai rămas... A râs.

— Nu fac asta decât ca să-mi umplu timpul, așteptând.

Am vrut să-l întreb ce aștepta, dar mi-a fost teamă să nu evadeze definitiv în gândurile sale. Mi s-a părut mai înțelept să-i sugerez să ne așezăm într-o cafenea, pe bulevardul alăturat.

Odată instalați, pe terasă, în fața a două halbe aburite, am trecut din nou la atac. Pe tema studiilor sale întrerupte.

— Imediat după Eliberare, am trăit într-un soi de beție. Mi-a trebuit ceva timp ca să mă dezmeticesc. Foarte mult timp. După aceea, nu mi-a mai stat gândul la studii.

— Dar părinții dumneavoastră? N-au insistat?

— Doar eu doream să ajung doctor. Tatăl meu a avut mereu alte gânduri cu mine, el ar fi vrut...

A făcut o pauză. O ultimă ezitare, poate, pentru că m-a scrutat prelung, de parcă ar fi căutat să mă cunoască pe-ndelete înainte să se dea pe mâna mea.

— Tatăl meu ar fi vrut să ajung mare comandant revoluționar. Nu mi-am putut stăpâni un zâmbet.

— Da, știu, în familiile normale, tatăl insistă ca odrasla lui să facă medicina, în vreme ce odrasla visează să facă o revoluție. Familia mea, însă, nu face parte dintre acelea care pot fi numite „normale”...

— Dacă pricep bine, tatăl dumneavoastră a fost printre revoluționarii din linia întâi.

— Fără doar și poate, chiar așa s-ar fi descris pe sine. Dar hai să zicem că a fost mai degrabă un spirit rebel. Băgați de seamă, nu un tip arțăgos. Ba chiar jovial și iubitor de viață. Însă profund revoltat.

— Împotriva cui?

— Împotriva a tot ce mișcă! Împotriva legilor, a religiei, a tradițiilor, a banilor, a politicii, a școlii... Lista e prea lungă. Împotriva a tot ce se schimba și a tot ceea ce nu se schimba. „Împotriva neghiobiei și a prostului gust, împotriva creierelor năclăite”, zicea el. Visa la o uriașă primenire...

— Cum a ajuns așa?

— Greu de spus. E drept că, în tinerețe, s-a izbit de niște împrejurări care s-ar putea să-i fi alimentat pizma...

— Presupun că venea dintr-un mediu defavorizat...

— Vreți să spuneți sărac? Ei bine, tinere prieten, aici chiar n-ați nimerit-o, dar chiar deloc. Familia noastră...

Pronunțând aceste vorbe, a plecat ochii, de parcă i-ar fi fost rușine. Cred însă că voia mai degrabă să-și ascundă mândria.

Da, când mă gândesc azi din nou, sunt convins că îi era rușine de mândria lui, atunci când mi-a spus:

— Provin dintr-o familie care a guvernat în Orient vreme îndelungată.

În acea zi am vorbit și am tot vorbit până târziu în noapte. La început, în cafenea; apoi în timpul unei plimbări prin orașul iluminat; în sfârșit, seara, așezați la masă, într-o braserie, în Place de la Bastille.

Când anume mi-a venit oare ideea să-l fac să-mi povestească întreaga lui viață, de la un cap la altul?

Mi se pare că, încă de la primele schimburi de replici, am fost sedus de felul în care evoca anumite episoade, pentru mine remarcabile, dând impresia că vrea să se scuze... Această modestie neprefăcută mi se părea cât se poate de simpatcă. Ca și fragilitatea care se lăsa citită în fiecare surâs al său; și în privirea lui, care îmi cerșea aprobarea și devenea neliniștită în fața gesturilor mele de sastiseală; și în mâinile sale care se agitau fără încetare, care se roteau încontinuu, sau se propteau una în alta, niște mâini lungi și

fine despre care ghiceai că n-au trudit niciodată și pe care părea că nu știe cum să le folosească.

Ar fi plicticos să vă spun cum i-am obținut acordul. Plicticos și înșelător, pentru că astăzi îmi dau seama că, dacă a catadicsit să intre în joc, a făcut-o dintr-un motiv care nu are nici o legătură cu argumentele sau cu destoinicia mea.

Ca să fiu mai clar: acel lucru faimos pe care trebuia să-l aștepte preț de patru zile, și în legătură cu care încă nu îndrăznisem să-l descos, acel lucru îl chinuia fără încetare; nu voia să se gândească la el și, în același timp, era incapabil să se gândească la altceva.

Frica de a se confrunța cu el însuși, mai mult decât nostalgia, era cea care îl împinsese să facă turul străzilor consacrate eroilor Rezistenței. Întâlnirea cu mine îi oferea o supapă și mai eficientă. Aveam să-l acaparez de-a lungul acestor zile de așteptare, să-l zgâlțâi, să-l gâdil, să-l hărțuiesc, silindu-l să-și re trăiască trecutul, ceas cu ceas, în loc să-și rumege viitorul.

Joi dimineața

Potrivit notițelor mele, îl întâlnisem într-o miercuri. A doua zi dimineață, încă de la ora nouă, ne aflam în camera lui de hotel, strâmtă, dar înaltă și având pe pereți o stofă de culoarea ierbii, presărată cu niște margarete plate; un ciudat gazon vertical...

M-a invitat să mă așez pe singurul fotoliu din încăpere, el preferând să umble încolo și-ncoace.

— Despre ce ați vrea să vorbim în primul rând? m-a întrebat.

— Cel mai simplu ar fi să începeți cu începutul. Nașterea dumneavoastră...

S-a vânturat în liniște, vreo două minute bune. Apoi a răspuns printr-o întrebare.

— Sunteți sigur că viața unui om începe la naștere?

Nu aștepta un răspuns. Era doar un fel de a pătrunde în subiect. I-am dat cuvântul, promițându-mi să intervin cât mai puțin.

Viața mea a început cu o jumătate de secol înainte să mă nasc, într-o cameră pe care n-am vizitat-o niciodată, pe malurile Bosforului. S-a produs o dramă, a țâșnit un strigăt și s-a răspândit o undă de nebunie care nu avea să se mai oprească. Așa încât, la venirea mea pe lume, viața îmi era începută din plin.

Istanbulul trăise oarece evenimente. Grave, pentru contemporani, dar derizorii în ochii noștri. Un rege fusese dat jos de pe tron, iar nepotul său îl înlocuise. Tatăl meu mi-a povestit de vreo douăzeci de ori despre asta, pomenind nume și date... Am uitat tot sau aproape tot. De altfel, nici nu contează. Pentru povestea mea, singurul lucru important este acel strigăt, acel urlat slobozit atunci de o tânără.

Suveranul avea domiciliu forțat în preajma capitalei. Ieșirile și vizitele îi erau permise doar cu o autorizație prealabilă. Era despărțit de toți ai lui, cu excepția a patru bătrâni slujitori. Omul era descumpănit. Melancolic, buimac, bătut în moalele capului. Terminat. Avusese vise mari legate de Imperiu, vise de propășire și de fală redeșteptată; se credea iubit de toți și nu pricepea de ce era acum înconjurat de liniște. Își rumega amărăciunile: nu știuse să-și aleagă apropiații, toți îl sfătuiseră anapoda și profitaseră

samavolnic de mărinimia lui; da, toți îl trădaseră! Se zăvorâse în cameră. „Știu că nimeni nu mai vrea să mi se supună, dar dacă cineva va îndrăzni să pătrundă aici, o să-l sugrum cu mâinile mele!” A fost lăsat în pace toată noaptea și apoi dimineața întreagă. Până la ora prânzului. Atunci i-au bătut la ușă. Nici măcar n-a răspuns. S-a iscat îngrijorare; dar cine ar fi îndrăznit să-i calce ordinele?

Slujitorii s-au sfătuit. O singură persoană pe fața pământului ar fi putut să nu-i dea ascultare, fără să aibă a-i îndura mânia. Fiica sa, copila lui prea iubită, Iffett. Erau legați printr-o afecțiune profundă, iar el nu-i refuza nimic. Avea profesori de pian, de canto, de franceză și germană. Îndrăzneala chiar să se îmbrace, de față cu el, în straie europenești, în rochii pe care le aducea de la Viena sau de la Paris. Ea era singura care putea să treacă fără primejdie pragul suveranului decăzut.

Au obținut îngăduința noilor autorități și au adus-o.

Încearcă mai întâi să rotească ușor mânerul ușii. Dar ușa nu se deschide. Le cere celor care o însoțeau să se îndepărteze, și spune: „Tată, sunt eu, Iffett. Nu mai e nimeni cu mine!” Nici un răspuns. Tremurând toată, le poruncește gărzilor să forțeze ușa, jurându-le că-și va asuma întreaga responsabilitate. Două rânduri de umeri zdraveni se pun pe treabă. Ușa cedează. Cei doi ipochimeni o iau la sănătoasa, fără să arunce o privire înăuntru.

Fata intră. Îl tot strigă. „Tată!” Face doi pași. În acea clipă, scapă urletul care va răsună în cameră, pe coridor, în vestibuluri, care va răsună pe străzile Istanbulului și apoi în întreg Imperiul; și chiar dincolo de fruntariile Imperiului, în cancelariile Marilor Puteri.

Suveranul mazilit avea venele deschise și grumazul înnegrit. Veșmintele îi sorbiseră deja sângele.

Sinucidere? Poate. Dar, la fel de bine, un asasinat. Fiindcă ucigașii ar fi putut să pătrundă prin grădini.

Adevărul n-a fost nicicând aflat. Oricum, problema nu prea mai are importanță. Poate doar pentru câțiva istorici...

Iffett rămăsese pe loc, ținută de groază; urletului i-a urmat un fel de gâfâială. După mulți ani, încă i se mai putea citi în ochi acea spaimă.

Cum, după primele săptămâni de doliu, încă mai rătăcea pe coridoare, cu aceeași privire și aceeași gâfâială, a reieșit limpede: nu mai era vorba de tristețea obișnuită a cuiva care jelește o ființă dragă; Iffett, fiica preferată,

odrasla răzgâiată, atât de voioasă și de cochetă, își pierduse mințile. Poate pentru totdeauna.

Mama ei n-a avut de ales: a făcut apel la bătrânul doctor Ketabdar. Coborâtor dintr-o familie de cărturari originară din Persia, el era cel care îi îngrijea, în marile case ale Istanbulului, pe cei care dădeau semne că o iau razna. Recursul la serviciile lui era deja o mărturisire a suferinței.

Medicul o cunoștea pe pacientă. O întâlnise cu șase luni mai devreme, sub o cu totul altă lumină. Venit să trateze o slujnică atinsă de isterie, o auzise pe prințesă cântând la pian. Interpreta o melodie vieneză, iar el a rămas acolo s-o asculte stând în picioare, lângă ușă.

Când s-a oprit, i-a adresat câteva vorbe însuflețitoare, în franceză. I-a răspuns, toată numai un surâs. Au schimbat câteva fraze, după care bătrânul a plecat copleșit. N-a uitat niciodată acea întâlnire, acea muzică, acele mâini catifelate, acel chip, acea voce.

Când, în ziua aceea, a intrat din nou în încăperea unde se afla pianul și a văzut-o pe tânără prinsă într-un du-te-vino zbuciumat și a auzit-o mormăind ca o dementă, cu ochii rățăciți și degetele crispate, n-a putut să-și stăpânească lacrimile. Mama lui Iffett i-a observat reacția și s-a pus pe plâns. Și-a reproșat slăbiciunea și a rugat-o să-l ierte; datoria lui era să aducă un sprijin familiilor pacienților, necum să le îngrijoreze mai tare.

„Daca-aș duce-o departe de Istanbul?” a întrebat mama. La Montreux, de pildă...” „Din păcate, nu, a răspuns mâhnit bătrânul, o călătorie n-ar rezolva nimic”.

Cu siguranță, era nevoie să-și schimbe gândurile și să fie ținută departe de tot ceea ce ar fi putut să-i amintească drama, dar asta nu era îndeajuns, în starea în care se afla, trebuia să fie urmărită în permanență de niște persoane calificate. Mama și-a strâns pumnii la piept:

„Să știu că mor și n-o să îngădui ca fiica mea să fie închisă într-un azil!” Doctorul a promis că se va gândi la o soluție mai bună.

În acea seară, când se întorcea acasă cu trăsura pe străduțele gălăgioase din Galata, hurducănit, pe jumătate ațipit, doctorul Ketabdar a început să aibă un vis nesăbuit. Pe care, cu toate astea, l-a istorisit a doua zi mamei lui Iffett: dacă fiica ei urma să aibă nevoie de îngrijire permanentă ani la rând și pentru că nu se punea problema să fie internată, el și-a propus s-o ia cu el la Adana, în sudul Anatoliei, unde avea o casă; urma să i se dedice zi și noapte, lună după lună, an după an. Va fi singurul lui pacient și, puțin câte puțin, cu voia Celui de sus, o să-și revină în simțiri.

Să se ocupe de ea zi și noapte, ani în șir? În propria lui casă? Dacă ar fi grăit astfel în alte împrejurări, mama l-ar fi socotit pe doctor sfruntat și necuviincios.

Asta pentru că, deși nu fusese rostit ca atare, fiind totuși limpede sugerat, doctorul - care era văduv - avea de gând s-o ia pe Iffett de soție. În alte împrejurări, ziceam, propunerea ar fi fost de neînchipuit. Acum, însă, nimănui nu-i mai trecea prin cap s-o mărite pe fata smintită a suveranului mazilit cu vreunul dintre acele personaje de vază care, pe vremuri, râvneau la această cinste. Prin urmare, mama s-a resemnat. Decât s-o lase pe fiica ei să rămână internată până la adânci bătrâneți, mai bine o încredința acestui om respectabil care părea s-o iubească, care avea s-o îngrijească și s-o ferească de rușine și de scandaluri.

Ciudat cămin, nu-i așa? Un soț bătrân care, înainte de orice, era medic curant; o tânără soată scrântită, pe care el o copleșea cu grijă și afecțiune, dar care, uneori, gemea sau zbiera zile întregi în urechile slujitorilor, unii exasperați, alții înduioșați.

Nimeni nu se îndoia că era vorba de o căsătorie fictivă, hărăzită doar să evite indecența conviețuirii sub același acoperiș a unui bărbat și a unei femei, zi și noapte feriți de priviri. Căsătorie de conveniență, prin urmare căsătorie aparentă, sau, mai degrabă, de complezență. De fapt, un act de devotament. Da, o faptă caritabilă din partea bătrânului medic.

Atât doar că, într-o bună zi, Iffett a rămas însărcinată.

Să fi fost urmarea unui moment de rătăcire? Sau rodul unei terapii îndrăznețe? Cum să putem ști?

Dacă ar fi să mă iau după fiul celor doi, care nu e altul decât tatăl meu, explicația de luat în seamă e cea de-a doua: doctorul Ketabdar avea niște teorii; spera să demonstreze că o nevastă ca a lui, care-și pierduse mințile după un șoc, putea să și le recapete în urma altuia. Sarcina, maternitatea... Dar mai ales nașterea.

Șocul brutal al vieții ar fi compensat șocul brutal al morții. Sângele îndepărtând sângele. Teorii... Teorii...

Pentru că la fel de bine te puteai duce cu gândul la situația inversă: soțul medic, clipă de clipă lângă soția lui, îmbrăcând-o, dezbrăcând-o, îmbăind-o în fiecare seară; o femeie tânără și frumoasă pe care o iubea profund, într-atât încât îi dedica fiecă moment din viață... Cum ar fi putut s-o contemple fără să fie tulburat? Cum ar fi putut să străbată cu mâinile și cu ochii suprafața corpului ei catifelat, fără să-l furnice dorința?

Cu atât mai mult cu cât ea nu se afla tot timpul în stare de criză. Ba chiar, din când în când, părea să dea semne de luciditate. Sigur, nu luciditate în toată puterea cuvântului! Am cunoscut-o, spre sfârșitul vieții ei, și am privit-o cu atenție. N-a fost nicicând într-atât de lucidă încât să realizeze în ce stare era. Poate că era mai bine așa, altfel ar fi suferit prea mult. Trecea însă prin niște perioade liniștite, când nu urla, când nu gemea și când dădea dovada unei mari afecțiuni față de cei care o înconjurau.

Uneori se puneă pe cântat, cu o voce răvășită, dar melodioasă. Îmi mai răsună încă în urechi un cântec turcesc despre fetele din Istanbul aflate la plimbare pe plajele din Oskuder. Și încă unul, cu un text obscur, în care se vorbea despre Trapezunt și despre moarte.

Când cânta bunica mea, se lăsa liniștea și toți din casă o ascultau. Era atât de înduioșătoare! A avut un chip senin și o înfățișare suavă până în ultima clipă. E lesne de închipuit că bărbatului ei îi venea chef s-o strângă în brațe. Și că ea se cuibărea la pieptul lui, cu un râset micuț, de copil ascultător. După care, ca să se justifice în propriii ochi, doctorul Ketabdar elabora teoriile potrivite. Cu bună-credință, de altfel...

Care teorii s-au dovedit inoperante, s-ar putea obiecta, câtă vreme bunica mea nu se vindecase nici până la bătrânețe! Lucrurile nu sunt chiar atât de simple.

E drept că nu se vindecase, și că șocul salvator nu avusese loc. A știut însă să fie o mamă iubitoare. Iar atunci când, mai târziu, a stat cu noi în aceeași casă, nu i-am simțit niciodată prezența ca pe o povară.

Crizele erau mai rare și nu aveau urmări persistente.

Chiar dacă maternitatea n-o lecuise, cu siguranță că nu îi înrăutățise situația, ba, dacă e după mine, o și ameliorase. Puțini erau însă aceia dispuși să vadă lucrurile sub acest unghi.

Bătrânul doctor a fost criticat... Ce spun, criticat, a fost de-a dreptul târât în noroi! O adevărată furtună.

Bodogăneli, ocări, sudalme, cleveteli. Desigur, era căsătorit cât se poate de legal, așa încât nimeni nu-i putea reproșa că a făcut un copil cu soția lui legitimă.

Pe de altă parte, nu putea fi alungat gândul că, în situația dată, exista un anume contract moral și că, lăsând-o însărcinată pe acea femeie care-și pierduse mințile, doctorul Ketabdar a abuzat, într-un anume sens, de ea, și s-a purtat josnic și iresponsabil, în răspăr cu orice formă de etică medicală, călăuzit doar de netrebnicele lui pofte...

Atunci când, spre a se apăra, încercase să-și expună ciudatele lui teorii, a fost și mai abțitir disprețuit.

Cum adică? spuneau defăimătorii lui. Să te folosești de propria nevastă ca de un cobai?

Rănit de vrăjmășia care-l asalta din toate părțile, acum, în amurgul unei vieți exemplare, bătrânul medic s-a lăsat cōtropic de sentimentul că a greșit, că și-a trădat menirea și că atins culmea josniciei.

Niciunul dintre colegii săi, nici un membru al „augusteii familiei”, nici o persoană însemnată din Adana nu mai catadicsea să-i treacă pragul.

Tatăl meu îmi spunea: „Ne tratau ca pe niște ciumați!” Și începea să râdă în hohote!

N-am cunoscut casa noastră din Adana, nu, n-am văzut-o niciodată. Ea s-a aflat însă pe firul vieții mele, undeva în amonte, și cred că a însemnat pentru mine tot atât de mult cât acele case în care am locuit.

Se ridică în centrul orașului, fiind totuși retrasă.

Avea ziduri înalte și o grădină cu arbori umbroși.

Construită din piatră nisipoasă, devenea roșcată pe timp de ploaie și se acoperea, pe vreme uscată, cu un fin praf ocru. Oamenii treceau pe lângă ea prefăcându-se că n-o zăresc. Probabil că, pentru ei, locul comunica niște spaime de nepătruns; spaime legate de orice locuință aparținând familiei regale; spaime legate, de asemenea, de prezența nebuniei, dar și de doctorul Ketabdar, despre care se zicea că ajunsese să fie adeptul unor practici oculte, condamnabile.

Într-o asemenea casă, în brațele unui asemenea cuplu, copilul era un obiect nelalocul lui, care sporea ciudățenia situației. Se afla acolo cumva împotriva naturii și era perceput nu ca un dar al Cerului, ci ca rod al unui negoț cu întunericul.

El, copilul, adică tatăl meu, ieșea arareori pe-afară.

Nu s-a dus niciodată la școală. Acesta era și lucrul pe care îl avea în comun cu ceilalți țânci otomani: venea școala la el. În cei dintâi ani, a avut un educator titular; apoi, pe măsură ce creștea, diverși profesori, pentru diverse materii. Nu îi primea niciodată acasă pe puștii de vârsta lui, și nu-l vizita pe niciunul, n-avea prieteni și nici alți musafiri în afara dascălilor săi.

Aceștia din urmă nu erau niște persoane obișnuite.

Majoritatea celor care acceptau să vină zi de zi în casa „ciumată” trăiau ei înșiși la limita uzanțelor timpului. Profesorul de turcă era un imam răspopit, profesorul de arabă - un evreu din Alep alungat de familie,

profesorul de franceză - un polonez nimerit Dumnezeu știe cum în acest oraș din Anatolia și care răspundea la numele de Wassa, diminutiv, probabil, al unui patronim de trei ori mai lung...

Câtă vreme doctorul Ketabdar se afla încă în viață, profesorii se mulțumeau să predea. La ore fixe. Nu era îngăduită nici o întârziere. Nici o exuberanță nu era bine primită. Îi ascultau indicațiile, îi dădeau seamă de progresele elevului și veneau în fiecare vineri, în vizită de curtoazie, să-și ridice simbria.

După moartea bătrânului medic, disciplina a mai slăbit. Tatăl meu trebuie să fi avut șaisprezece ani.

Nimeni nu-l mai ținea în hățuri. Orele de instrucție se prelungeau de-acum cu nesfârșite taclale, iar dascălii erau adesea poftiți la prânz sau la cină, toți odată. În jurul tânărului se înjghebase un mic serai. Vorbeau câte-n lună și-n stele, dar cădea rău să susții idei banale, să ridici în slavă Dinastia sau să lauzi vrednicia Credinței.

Un focar de gândire liberă, așa cum au existat în anii aceia în toate orașele Imperiului. Nu trebuie însă să-și imagineze cineva că în casa noastră din Adana se urzeau comploturi. Se rămânea, cu prudență, la distanță de politică. Erau foarte mulți străini în grup, minoritari cu deosebire - armeni, greci... — așa că orice punere în cauză a autorităților musulmane ar fi creat încurcături. Se vorbea doar, uneori, despre sufragete, despre școala obligatorie, despre războiul ruso-japonez, sau despre niște răzmerițe îndepărtate, în Mexic, Persia, Spania sau China. Erau pasionați de cu totul altceva: descoperirile, noile tehnologii. La loc de cinste stătea fotografia. Așa încât, într-o bună zi, când, în focul unei discuții, le-a venit ideea să dea un nume ceneclului, acesta a fost, fără nici o ezitare, „Cercul Fotografic”.

Fiind singurul care avea mijloacele financiare necesare pentru susținerea unei asemenea pasiuni, tatăl meu a comandat - de la Leipzig, dacă nu mă înșel - cele mai noi materiale, precum și niște lucrări de inițiere.

Mai mulți membri ai Cercului și-au măsurat dibăcia în această artă, cel mai înzestrat dintre toți fiind profesorul de științe, armeanul Nubar. Era și cel mai tânăr dintre dascăli, cu doar șase sau șapte ani mai vârstnic decât elevul său. Între ei avea să se nască o prietenie trainică.

Încă de pe vremea cea, asemenea legături între un turc și un armean păreau neobișnuite. Era cât pe ce să zic „anacronice”. Dar și suspecte. Niște relații de afaceri, schimburi de amabilități mondene, stimă reciprocă în anumite medii, da, mai treacă-meargă; dar o prietenie adevărată și o

complicitate profundă, în nici un caz. Raporturile între cele două comunități se deteriorau văzând cu ochii. La Adana, mai mult decât oriunde.

Ceea ce se petrecea însă în afara zidurilor casei Ketabdar nu prea avea influență asupra a ceea ce se întâmpla înăuntru. Ba poate chiar producea efectul invers: fiindcă o prietenie adevărată, o legătură frățească între un turc și un armean era pe cale să ajungă o raritate, ea devenise și mai prețioasă pentru cei doi tineri. În vreme ce alții își proclamau sus și tare diferența, ei își revendicau drept singură diferență prietenia. Își jurau, cu o solemnitate un pic juvenilă, că nimic nu-i va despărți. Și că nici o altă îndeletnicire nu-i va face să dea uitării patima lor comună, fotografia.

Uneori, în timpul reuniunilor Cercului, bunica mea își părăsea camera și venea să se așeze printre ei. Își continuau discuțiile, privind-o fără să se întrerupă; ea îi privea la rându-i și părea să-i asculte cu interes.

Uneori i se mișcau buzele, după care, fără nici un motiv învederat, se ridica în mijlocul unei fraze și pleca să se închidă în iatac.

Alteori, era agitată și scotea tot soiul de strigăte din camera ei. Atunci, feciorul ei se ridica și se ducea s-o îngrijească, așa cum îl povățuise tatăl său. De îndată ce o liniștea, se întorcea la prietenii lui, care își relau conversația din punctul în care o lăsaseră.

În ciuda acestui necaz, casa noastră a cunoscut pe-atunci câțiva ani fericiți. Aceasta este, cu siguranță, impresia pe care o lasă fotografiile făcute la vremea respectivă. Tatăl meu păstrase câteva sute. Un cufăr întreg. Pe care scrisese, mândru, cu cerneală sepie: „Cercul Fotografic. Adana.”

Le arăta uneori oamenilor pe care îi prețuia, explicându-le amănunțit împrejurările în care fuseseră făcute, tehnicile folosite, șiretlicurile de cadraj și de așezare a luminilor. Când vorbea pe aceste teme, era de neoprit, precum un negustor ambulant. Într-atât încât un musafir străin i-a răstălmăcit odată intențiile; crezuse că gazda lui voia să-i vândă clișeele, așa că i-a propus un preț. Tatăl meu a fost pe punctul de a-l da afară, iar bietul om, stingherit, a început să plângă.

Până la urmă, toate fotografiile au rămas acolo în cufăr, până la moartea lui. Cu excepția a două sau trei, pe care le-a înrămat. Dintre care un admirabil portret al mamei sale. Șezând pe un fotoliu, oleacă prea înțepenită, cu o căutătură avidă îndreptată spre fereastră, ca o elevă neascultătoare.

Poza o făcuse el, evident. Ținând seamă de starea în care se afla, niciunul dintre prietenii fiului său n-ar fi îndrăznit s-o fotografieze. Ar fi

fost un gest imprudent și prea familiar.

Acestea fiind zise, majoritatea instantaneelor aflate în cufer nu-i aparțineau. Erau făcute de Nubar și de alți cinci sau șase membri ai Cercului.

Cele mai vechi datau din 1901. Cea mai recentă, din 1909. Aprilie 1909. Câtă precizie, nu-i așa? Aș putea fi însă și mai precis: 6 aprilie. Tatăl meu mi-a vorbit îndeajuns de mult despre această dată, încât să n-o uit. Din ziua aceea, n-a mai vrut niciodată să pună mâna pe un aparat de fotografiat.

Ce s-a-ntâmpat atunci? Într-un anume sens, un cataclism. Cataclismul în urma căruia m-am născut eu.

În Adana avuseseră loc niște răzmerițe. Mulțimea devastase mahalaua armenescă. O prefigurare a ceea ce avea să se întâmple, șase ani mai târziu, pe o scară mult mai largă. Grozăvenia începuse însă de pe-acum.

Sute de morți. Sau poate mii. Nenumărate case pârlolite, printre care și cea a lui Nubar. El a avut însă timp să fugă, împreună cu nevasta — care avea prenumele, devenit atât de rar, de Arsinoe — cu fetița lor, în vârstă de zece ani și cu fiul, de numai patru ani.

Unde să-și găsească adăpost, dacă nu la prietenul său, singurul său prieten turc? A doua zi, au stat pitiți cu toții în spațioasa casă Ketabdar. După încă o zi, deci pe 6 aprilie, pentru că se zvonise că a revenit liniștea, Nubar s-a încumetat să se repeadă spre casa lui, ca să vadă dacă nu cumva poate salva niscai cărți și fotografii. S-a înzestrat cu un aparat portabil, iar tatăl meu s-a hotărât să-l însoțească, având un echipament asemănător.

Străzile păreau, într-adevăr, pașnice. Distanța care trebuia străbătută nu era decât de vreo câteva sute de metri, așa că, pe drum, cei doi prieteni au avut prilejul să facă niște fotografii.

Când să ajungă la casa lui Nubar, sau, mai bine zis, la ruinele ei fumegânde, s-a auzit un vacarm. La câteva străzi mai încolo, pe dreapta, mulțimea înainta agitând niște ciomege și, cu toate că era miezul zilei, niște făclii. Fotografii noștri fac cale-ntoarsă, Nubar cu picioarele la spinare, iar tatăl meu păstrându-și demnitatea sultanească. De ce să se zorească? Gloata era încă departe. Așa că se oprește; măsoară cu grijă, potrivește cadrele; apoi face o fotografie cu răzvrătiții din primele rânduri.

Îngrozit, Nubar începe să zbiere. Atunci tatăl meu se hotărăște s-o ia la goană, strângându-și aparatul la piept, ca pe un copil. Izbutesc să treacă vii și nevătămați de grilajul grădinii.

Mulțimea e însă pe urmele lor. O mie de apucați tropăie în praf, zgâlțâind gardul. În câteva clipe vor fi înăuntru, ca să omoare, să jefuiască și să pârlăiească.

Poate că mai stau încă pe gânduri. Îndărătul grilajului se află o locuință somptuoasă care nu aparține unui bogat neguțator armean, ci unui membru al familiei regale.

Cât se va mai prelungi șovăiala? Grilajele, zguduite din ce în ce mai tare, n-aveau oare să cedeze într-un târziu, risipind ultimele rețineri în rândul răsculaților?

Mulțimea, de altfel, își îndesește rândurile, iar răcnetele nu conțin decât să sporească.

Atunci apare un detașament al armatei. Un ofițer, doar unul, și încă foarte tânăr, însoțit de o mână de oameni. Însă apariția lor impresionează.

Călare, țănoș, cu o mantie de lână neagră buclată și vânturându-și sabia, comandantul schimbă câteva vorbe cu capii răsculaților, iar apoi îi face semn grădinarului să-l lase să intre.

Tatăl meu îl întâmpină ca pe un salvator, dar militarul n-are timp de amabilități. Cere, autoritar, să-i fie predat materialul fotografic care pricinuisese debandada. Pentru că tatăl meu îl refuză, devine amenințător: Dacă nu i se dă ascultare, își va retrage oamenii, declinându-și orice răspundere.

„Aveți idee cine sunt, îi spuse tatăl meu, știți al cui nepot sunt?” „Da, îi răspunde ofițerul, știu. Bunicul vostru a fost un nobil suveran care a avut o moarte oribilă. Cerul să-l aibă-n pază!”

În timp ce vorbea așa, în ochii lui se citea însă mai multă înfumurare dușmănoasă decât milostenie.

A trebuit să se supună. Să predea întreaga panoplie importată cu bani grei pentru activitățile Cercului Fotografic. Nu mai puțin de o duzină de aparate dintre cele mai perfecționate... De-abia a izbutit să-l dosească pe cel pe care tocmai îl folosisese, împingându-l cu piciorul sub o mobilă. Înăuntru se găsea imaginea care fusese cât pe ce să-l coste viața. Restul a fost luat de soldați. De la fereastra etajului întâi, Nubar, împreună cu tatăl meu, i-au văzut dând cu acele giuvaeruri de pământ, în fața răzvrătiților, călcându-le demonstrativ în picioare, isprăvind ce mai era de distrus cu patul puștilor și aruncând cu amândouă mâinile rămășițele peste gratii...

De-abia atunci, domolită, gloata s-a înduplecat să se risipească. Cei doi prieteni se uitau unul la altul, neîncrezători. Erau atât de triști, încât de-abia

simțeau ușurarea de a fi scăpat de moarte.

Vremurile bune apuseseră. Vremea Cercului se isprăvisese. Nu vor mai îmbrățișa niciodată ca înainte fotografia, ibovnica lor comună, neprihănită lor amantă europeană, pentru care tocmai își riscaseră amândoi viața. Tatăl meu avea să devină exclusiv colecționar, ultima poză pe care a făcut-o fiind cea a răzvrătiților; Dimpotrivă, Nubar avea să ajungă fotograf profesionist. Dar nu la Adana. Nici nu se punea problema să-și refacă locuința. Nu putea nici măcar suporta ideea de a ieși pe străzile nesigure ale cartierului armenesc. Deși se născuse în acest oraș, viitorul nu putea sălășlui între zidurile trecutului.

Mai rămăsese doar să aleagă locul exilului. Mulți armeni fugiseră din Adana și din alte localități de provincie, adunându-se în capitală, la Istanbul. „Să scapi din ghearele tigrului ca apoi să te adăpostești taman în gura lui? Nici gând!” a spus Nubar.

El năzuia după America. Atât doar că, pentru o asemenea aventură, îi trebuiau mulți bani, precum și alte lucruri pregătitoare — stabilirea de legături, obținerea actelor. Altfel spus, timp pierdut. Nubar era însă grăbit. Nu voia să rămână mai mult de câteva zile la prietenul său; era foarte hotărât să nu iasă din casă decât pentru a părăsi țara.

Soluția avea să i-o șoptească nevasta lui, Arsinoe. Fiind vorba despre ea, „șoptească” este cuvântul cel mai potrivit. Era cea mai timidă și mai ștearsă persoană din lume, stătea mereu cu picioarele apropiate, cu mâinile împreunate și cu ochii în pământ. Îmi închipui că și-a cerut scuze și că a făcut fețe-fețe, până să îndrăznească să se bage în ceea ce n-o privea deloc: viața ei. Avea un văr stabilit de câțiva ani în Muntele Liban. Din când în când, îi trimitea de-acolo scrisori de îmbărbătare. N-ar fi fost mai bine să se ducă acolo, pentru câțiva vreme, până la plecarea în America?

E drept că și acolo era tot ținut otoman. De o jumătate de veac încoace, Muntele avea însă un statut autonom, garantat și supravegheat îndeaproape de Marile Puteri. Chiar dacă nu era refugiul ideal pentru armeni, reprezenta destinația cea mai puțin riscantă. Și, oricum, cea mai puțin inaccesibilă. Preț de două zile, Nubar a răsucit ideea pe toate părțile. Când s-a hotărât, și-a înștiințat prietenul pe dată.

„Prin urmare, i-ar fi zis tatăl meu, ai ales să mă părăsești. Casa mea nu ți se mai pare încăpătoare...” „Casa ta e încăpătoare, numai că țara e prea strâmtă.” „Dacă țara e prea strâmtă pentru cel mai bun prieten al meu, de ce ar fi altfel pentru mine?”

Nubar n-avea dispoziția cuvenită ca să-i explice cât de diferite puteau fi perspectivele pentru un dascăl armean și pentru un prinț turc. De altfel, tatăl meu nici nu așteptase vreun răspuns. Plecase deja să se plimbe prin grădină, pe sub nuci, fumând cu nesaț. Din când în când, Nubar se mai uita după el pe fereastră. După care a hotărât să i se alăture. Îl simțea descumpănit.

„Ești cel mai drag prieten al meu, gazda cea mai mărinimoasă, cel pe care nu-l poți părăsi fără strângere de inimă. Bagă-ți în cap că nici tu, nici eu n-am dorit ca lucrurile să se întâmple așa. Nici tu, nici eu nu le putem stăvili. Ar trebui...”

Gazda și prietenul nu asculta. De vreun ceas încoace, își urzea propria hotărâre.

„Dacă aș veni cu tine?” „În Liban?” „Poate...” „Dacă ai veni... Dacă ai veni cu mine... Ți-aș da...” „Ce mi-ai da?”

Cei doi prieteni și-au regăsit deodată veselia și prospețimea. Precum și gustul comun pentru duelurile spirituale. Acesta din urmă avea însă să-i poarte departe...

„Ce-aș putea să-ți ofer?” s-a întrebat Nubar cu glas tare. „Ai pământuri, sate întregi, o reședință princiară, în vreme ce din biata mea casă, atât de amărâtă, n-a mai rămas piatră pe piatră. Ți-aș fi putut da cea mai prețioasă carte a mea, nu de alta, dar până și celui care are totul, poți să-i oferi o carte veche.

Ți-aș fi putut da cele mai frumoase fotografii ale mele, cele mai izbutite, cele de care eram cel mai mândru.

Nu mai am însă nimic, totul a ars, cărțile, clișeele, mobilele, veșmintele, am pierdut totul. Nu mai am să-ți ofer decât mâna fiicei mele!”

„Ne-am înțeles. Vin cu tine!”

Să fi fost oare serioși în privința acestei promisiuni? Am mai degrabă impresia că, și pentru unul și pentru celălalt, lucrurile au purces ca un schimb de vorbe de duh. De care, apoi, niciunul n-a vrut să se dezică, de teamă să nu-l rănească pe celălalt.

Fata lui Nubar avea zece ani. Destul de înaltă pentru vârsta ei, se pare, dar slăbănoagă și tuciurie, cu haine posace; mai degrabă o copiliță deșirată decât un crâmpai de femeie. Se numea Cécile. Avea să se mărite cu prietenul tatălui ei cinci ani mai târziu. În 1914. Cu puțin înainte să vină vara. Cu puțin înainte să înceapă războiul. A urmat un praznic strălucitor, poate cea de pe urmă sărbătoare din istorie în care armenii și turcii au cântat

și au dansat împreună. A fost de față, între mii de alți oaspeți, și guvernatorul Muntelui, care se brodise să fie tocmai un armean, Ohannes Pașa. Vechi slujbaș otoman, a improvisat cu acest prilej un discurs despre fraternitatea regăsită dintre comunitățile Imperiului - „turci, armeni, arabi, greci și evrei, cele cinci degete ale slăvitei mâini a sultanului” - care a fost răsplătit cu ropote de aplauze.

Deși se afla în toiul petrecerii, Nubar nu izbutea să scape de frământări; înșurățelul era în schimb zglobiu ca un puști lipsit de griji. „Hai, socrule mare, vino-ți în fire și treci lângă noi! Privește-i pe toți oamenii ăștia din jurul tău care râd și bat din palme... N-am întâlnit oare aici ce ne lipsea la Adana? Ce nevoie mai avem să emigrăm până în America aia a ta?” Într-adevăr, totul părea că merge cât se poate de bine.

În vederea căsătoriei, tatăl meu își ridicase în preajma Beirutului, în locul numit Colina cu pini, o somptuoasă reședință din piatră nisipie, aidoma celei pe care o părăsise. Își cărase de la Adana mobilele de familie, bijuteriile mamei sale, vechile ustensile ale tatălui său, covoarele, cufere întregi cu titluri de proprietate și firmane, precum și, bineînțeles, toate fotografiile.

Pe peretele cel mare al salonului din noua casă Ketabdar se înstăpânise deja cea mai surprinzătoare imagine: cea a răzvrătiților, cu scăfârliile înfășurate în turbane, cu fețele asudate sub lumina dușmănoasă a făcliilor; tatăl meu avea să păstreze sub ochi, toată viața, acest neobișnuit tablou de vânătoare. Ani la rând, oaspeții aveau să vină, val după val, să iscodească îndeaproape aceste personaje, căutând în zadar vreun chip familiar. Iar tatăl meu avea să-i lase să bâjbâie o bună bucată de vreme, înainte să le spună: „Nu mai căutați, nu-i nici un chip cunoscut pe-acolo, e doar mulțimea, e destinul.”

Se puna mereu cu fața spre gloată, spre deosebire de Nubar, care îi întorcea spatele și care, de fiecare dată când pătrundea în acea încăpere, își pleca invariabil ochii, păzindu-se s-o revadă.

Tatăl meu ar fi dorit ca, de-acum încolo, prietenul lui să locuiască la el. Nubar a preferat însă să-și închirieze, în vecinătate, o casă mult mai modestă, care îi slujea și de atelier.

Guvernatorul îl alesese ca fotograf oficial, așa că, în câteva luni, negoțul lui a ajuns înfloritor. Întocmai grâului din vârf de munte, care se grăbește să crească știind că primăvara va fi scurtă.

În vara aceea a început războiul din nouă sute paisprezece. Pentru cei ce l-au trăit va rămâne mereu Marele Război. Cu toate astea, la noi nu erau nici tranșee, nici bălți de sânge, nici iperită⁴¹. Aveam să suferim mai puțin de pe urma luptelor decât de pe cea a foametei și a molimelor. Sau a pribegiei, care va pustii satele. De-acum încolo, vreme îndelungată, vor exista pe Munte numeroase case fără dâră de fum.

În acest timp, la Adana, ca și în întreaga Anatolie, începuseră masacrele. Ținutul Levantului își trăia clipele cele mai mizerabile. Imperiul nostru agoniza batjocorit; printre ruinele sale creșteau sumedenie de țări ca niște stârpituri; fiecare își ruga Dumnezeu să pună capăt rugăciunilor celorlalte. Pe drumuri se scurgeau primele alaiuri de supraviețuitori.

Sunase ceasul morții. Cu toate acestea, maică-mea era însărcinată. Nu cu mine, nu încă. Eu m-am născut după război, în nouă sute nouăsprezece.

Nu vorbesc adeseori despre mama mea. Asta pentru că am cunoscut-o foarte puțin. S-a prăpădit la nașterea fratelui meu mezin. Nu împlinisem încă patru ani.

Nu i-am păstrat decât o singură amintire. Venisem la ea în cameră, desculț. Stătea în fața oglinzii, în cămașă de noapte. Mi-a luat mâna și a așezat-o pe pântecul ei rotunjit. Poate că voia să simt cum se mișca pruncul. Am privit-o fără să pricep, avea obraji în lacrimi. Am întrebat-o dacă se simte rău. Și-a șters ochii cu o batistă boțită și apoi m-a smuls de la pământ, m-a luat în brațe și m-a strâns îndelung la piept. Cu ochii închiși, îi simțeam mirosul cald. Aș fi vrut să nu mă mai lase niciodată jos...

De ce plângea? Să fi fost vreo durere? Vreo amărăciune femeiască? Vreo lungoare trecătoare? Până și azi, îmi doresc să aflu!

Îmi mai stăruie în minte și o altă imagine a ei, dar de aceasta sunt mai puțin sigur. Îmi văd mama lângă ușă, purtând o rochie albă, strânsă pe corp și evazată în jurul gleznelor, cu o pălărie cu voaletă pe cap. Ca și cum ar fi mers la o serbare de caritate. În privința asta, cum am mai spus, sunt însă șovăielnic. Probabil că, mai târziu, am zărit fotografia și mi-am închipuit că am văzut scena. Mama avea ceva inert. Poziția înțepenită, zâmbetul searbăd și nici o vorbă. Nu pe mine mă privea.

Asta-i tot. Nici o altă amintire. Nici o imagine a suferințelor sau a morții sale. Fusesem cruțat de toate astea.

Totuși, mult mai târziu, m-am întrebat în câteva rânduri dacă acceptase fără tulburări ca mâna să-i fie dată în felul acela, ca viitorul să-i fie pecetluit de niște vorbe de duh... La urma urmei, poate că da. Așa se obișnuia la

vremea aceea. Tații promiteau, fetele se țineau de cuvânt. În anumite împrejurări, îndrăzneau să se opună dacă soțul care le fusese ales le părea dezgustător sau dacă erau îndrăgostite de altul. Uneori cu prețul vieții. Fiind vorba de mama, nu-mi închipui că a suferit de pe urma alegerii altora. Soțul ei era un om mărinimos. Nu foarte lesne de suportat, pentru că făcea nazuri de copil unic și princiar.

Dar nu era, în nici un caz, morocănos, brutal sau fățarnic. Suferea de fiecare dată când se vedea silit să dușmănească pe cineva. În plus, era un bărbat chipeș; mereu ferchezuit, un pic dandy - dacă nu chiar mai mult, aproape maniac atunci când era vorba de pălării, de gulerele lui tari, de tunsoarea mustății blonde, de cutele vestei sau de aromele parfumului său. Ca să ghicesc care au putut fi sentimentele mamei față de el, mă sprijin pe un indiciu de netăgăduit: propriii ei părinți. Nubar și bunicii din partea mamei au nutrit, de-a lungul întregii lor vieți, o afecțiune constantă față de tatăl meu; era suficient să observi cu ce priviri îl mângâiau, cum se bucurau de toate bucuriile lui, cum îi nelinișteau toate neliniștile lui, cât erau de înduioșați de cusururile lui, ca să-ți dai seama că nu fusese un soț nepotrivit pentru fiica lor.

Cu toate acestea, mama n-a prea avut parte de bucurii în scurta ei viață. A dus trei sarcini, toate trei nenorocite; prima, în 1915. Nu știu dacă astăzi își poate închipui cineva ce însemna ca o armeană să poarte în pântec, în acel an blestemat, odrasla unui turc otoman.

De bună seamă, soțul ei nu era orice turc otoman, purtarea lui era ireproșabilă, așa cum era și prietenia lui de nezdruccinat față de Nubar. Cine avea însă răgazul, pe-atunci, să urmărească purtarea celorlalți? Cine s-ar fi străduit să le afle adevăratele credințe?

În astfel de clipe, îți erau atribuite cu ușurință opiniile seminției tale.

Așa s-a întâmplat cu bătrânul guvernator armean care, deși era atât de devotat Dinastiei noastre, a fost destituit pe nepusă masă. Tot așa, dintr-o singură trăsătură de condei a fost abolit statutul special al Muntelui. Toți acești oameni, toți acești armeni care se refugiaseră aici doar ca să scape de autoritățile otomane, se simțeau deodată prinși în cursă.

Nubar a început din nou să viseze la emigrarea în America. Acum, însă, fata lui era soție și mamă și nu se mai punea problema să plece fără ea și fără mica ei familie. Tatăl meu nici nu voia să audă.

La început, ca să câștige timp, spunea că trebuia să aștepte ca nevasta lui să nască și să iasă din lăuzie.

Apoi a pretextat că propria lui mamă, dată fiind starea în care se afla, nu va căpăta niciodată drept de intrare în Statele Unite, iar s-o părăsească nici nu intra în discuție...

Nu acesta era motivul adevărat. În orice caz, nu singurul. Bunica mea n-ar fi fost prima zărghită care străbătea Atlanticul. Cred mai degrabă că tatăl meu, în ciuda relațiilor reci pe care le întreținea cu ilustra sa familie și în ciuda disprețului pe care-l afișa uneori, nu era nepăsător față de propria genealogie. Câtă vreme rămânea pe pământul Orientului, continua să fie prinț, nepot de suveran, coborât din marii cuceritori. Fără măcar să aibă nevoie să se bată cu pumnii în piept. În America, ar fi devenit un pieton anonim. Iar asta n-ar fi putut să suporte în veci.

Când am vorbit ieri despre el, am lăsat probabil impresia că era revoltat și împotriva titlurilor de noblețe și a plecăciunilor făcute neamului sau rangului său.

Într-un anumit sens, chiar era... Dar nu pe de-a-ntregul. Nu vreau să spun că era incoerent, ci doar că avea propria lui coerență. Tuna și fulgera adesea împotriva familiei sale otomane, pentru că îi reproșa că se dusesse singură la pierzanie.

Prin urmare, ce prefera să scruteze? Trecutul sau viitorul? Greu de spus. La urma urmei, din ce este țesut viitorul, dacă nu din nostalgiile noastre?

Să fie oare acea epocă, în care oamenii din toate spițele trăiau împreună în Scările Levantului și-și amestecau graiurile, o relicvă a trecutului? Sau o prefigurare a viitorului? Cei care rămân fideli acestui vis sunt paseiști sau vizionari? N-aș fi în stare să răspund.

Dar tatăl meu în așa ceva credea. Într-o lume de culoare sepia în care un turc și un armean încă mai puteau să fie frați.

Dacă i-ar fi fost dată o astfel de lume, s-ar fi pus să implore Cerul ca nimic să nu o mai schimbe; pentru că știa că acest lucru e imposibil, s-a statornicit, întreaga viață, într-o nesfârșită frondă princiară. Dacă n-ar fi fost prinț, n-ar fi ajuns revoluționar. Se săturase de acea lume care mergea constant pe șinele ei, așa că tot ceea ce deraia, dacă pot să mă exprim așa, îl încânta — arta subversivă, revoltele corozive, invențiile stridente, capriciile, extravagantele; și chiar nebunia. Atât doar că, uneori, ideile cele mai revoluționare păreau să-i sprijine cele mai răzbătătoare instincte aristocratice.

Bunăoară, ca să nu dau decât un exemplu, a refuzat mereu să-și dea copiii la școală. Dorea să urmărescă același drum ca el: un preceptor și dascăl la domiciliu. Când cineva îi atrăgea atenția că asta nu se prea potrivea cu opiniile sale înaintate, se apăra cu vehemență, susținând că oamenii se nasc revoltați și că școala se străduie să facă din ei niște ființe supuse, resemnate, lesne de domesticit. Viitorilor conducători revoluționari nu le era îngăduit să urmeze o asemenea cale! Nu aveau voie să se lase înghițiți de turma informă! Dorea să le pună copiilor săi profesori pe care nici o școală nu i-ar fi acceptat. Dascălii sadea, spunea el, sunt cei care vă învață adevăruri diferite.

Cred că tatăl meu încerca, pe această cale, să repete tot ce fusese mai bun în tinerețile lui. Ar fi vrut să regăsească și să ne transmită acea complicitate sufletească și intelectuală pe care o trăise cu Nubar și cu ceilalți membri ai Cercului Fotografic. În parte, a și reușit; nu-mi era teamă de sosirea dascălilor în fiecare dimineață, îmi amintesc anumite discuții și chiar niște mărturisiri; e posibil să se fi ivit, în relațiile cu vreunul dintre ei, un strop de complicitate...

Aici se opresc însă similitudinile între cele două case Ketabdar, cea din Adana și cea din împrejurimile Beirutului. Prima viețuise în afara lumii, cu gardurile ferecate, frecventată doar de o mână de neîmblânziți, în vreme ce a doua era, exact pe dos, un stup în plin soare. Salon deschis, brațe deschise, masă deschisă atât oaspeților de o zi, cât și celor de-ai casei - pictori neînțeleși și tinere poete, scriitori egipteni aflați în trecere, orientaliști de toate soiurile; un zumzet neconținut...

Pentru copilul care eram, putea fi o sărbătoare continuă. Dar a fost mai degrabă o caznă, ba chiar, aș îndrăzni să spun, o pacoste fără leac! Eram tot timpul invadați, de dimineața până seara. De către niște personaje uneori uimitoare, amuzante sau erudite, dar cel mai adesea de către niște mărunți linge-blide, pisălogi sau chiar escroci pe care îi atrăgea averea tatălui meu, fuga lui necumpătată după noutate și totală lipsă de discernământ...

Bucuriile copilăriei mi le-am găsit altundeva. În rarele, prea rarele mele escapade departe de casa părintească.

Cele mai frumoase amintiri din acea perioadă? În vacanțele de vară, am mers trei ani la rând, împreună cu bunicii din partea mamei, într-un sat din vârful muntelui, nu departe de acel loc de basm numit de localnici *Canat-Bakich*, ceea ce înseamnă Canalul lui Bachus. În fiecare zi, imediat după deșteptare, eu și bunicul urcam pe jos către creste. Având la îndemână

doar niște bastoane pentru mers și ceva merinde ca să ne astâmpărăm foamea — fructe și sandviciuri.

După două ore de urcuș, ajungeam la cabana unor păstori de capre, despre care se zicea că fusese construită pe timpul romanilor, dar care nu păstra nici o urmă a splendorii antice; avea o ușă atât de scundă încât până și eu, la doar zece ani, trebuia să mă aplec ca să intru. Înăuntru, miros de căprițe și un scaun cu picioarele bălăbănindu-se și fundul spart.

Pentru mine era un palat, un întreg regat. Abia ajuns, mă instalam înăuntru, în vreme ce bunicul se așeza afară pe o piatră mai răsărită, sprijinit cu amândouă mâinile în baston. Mă lăsa în voia viselor. Doamne, cât eram de fericit, pluteam în nori, eram stăpânul lumii și simțeam în pânțele toate desfătărilor dogorite ale universului.

Când se încheia vara și mă scoboram pe pământ, fericirea îmi rămânea acolo sus, cocoțată în acea cabană.

Mă culcam apoi, noapte de noapte, în casa noastră spațioasă, sub păaturi brodate, înconjurat de tapiserii, de săbii șlefuite, de ibrice otomane, dar nu visam decât la acel adăpost de păstori. De altfel, până și astăzi, aflat pe celălalt versant al vieții, când se întâmplă să-mi întâlnesc în vis tărâmul copilăriei, ceea ce văd este acea cabană.

M-am dus deci acolo trei veri la rând. Aveam zece ani, unsprezece ani, doisprezece ani. Apoi vraja s-a destrămat. Bunicul avusese niște probleme de sănătate și urcușurile prea lungi îi fuseseră interzise. Îmi părea totuși în putere, cu părul lui ca tăciunele și mustața țepoasă, și mai neagră încă, fără nici cel mai mic fir coliliu. Că o voiam sau nu, era un unchiuș, iar copilăriile noastre nu i se mai potriveau. A trebuit să schimbăm locurile șederilor noastre văratice. Le-am înlocuit cu hoteluri frumoase, cu piscine, cu serate dansante, dar mi-am pierdut regatul copilăriei.

Nu, tatăl nostru nu era niciodată cu noi în timpul vacanței. Vacanță tocmai asta însemna: să nu fim lângă el... Plecam, cu inima din ce în ce mai zglobie, pe măsură ce ne îndepărtam de casă. El rămânea; disprețuia această „transhumanță” și cohorte de orașeni care, la dată fixă, fugeau de căldura zonelor litorale, ducându-se la munte.

De fapt, poate că avea dreptate. Pe măsură ce înaintam în vârstă, începeam să-i dau din ce în ce mai multă dreptate tatălui meu și asta, bănuiesc, ni se întâmplă tuturor. Propriile mele hachițe prindeau să semene cu ale lui. Prin atavism sau din remușcare.

Într-o singură privință o să-i port mereu pică — și e exact ceea ce mă împingea să fug întotdeauna de el: dorința lui de a face din mine un mare revoluționar.

Nu era doar o ambiție stupidă, cum atâția alți părinți nutresc pentru odraslele lor. Era o obsesie. Care, astăzi, poate stârni zâmbete, dar care, în copilărie și în adolescență a izbutit arareori să-mi smulgă vreun surâs. O obsesie care m-a urmărit și mai târziu, la vârsta maturității, ca un blestem.

Vedeți dumneavoastră, tatăl meu era exemplul perfect a ceea ce îndeobște se cheamă despot luminat. Luminat, pentru că voia să ne ofere o educație de oameni liberi. Luminat, pentru că îi acorda fiicei sale aceeași educație ca și fiilor săi. Luminat, de asemenea, pentru că era pasionat de științele contemporane și de arte. Cu toate astea, despot. Despot până și în felul în care-și exprima ideile, cu voce tare, hotărâtă, definitivă. Despot, mai ales, în privința exigențelor față de noi și de viitorul nostru; convinși fiind că nutrea o ambiție nobilă, nu se mai întreba dacă vârstarele lui aveau dorința sau puțința de a i se conforma.

La început, presiunea se exercita asupra tuturor celor trei copii în mod egal, sau aproape. Încet-încet, însă, sora și fratele meu au reușit să scape, lăsându-mă să îndur singur, toată viața, povara istovitoare a grandioasei idei fixe paterne.

Atunci când s-a prăpădit mama, în septembrie nouă sute douăzeci și doi, ca urmare a celei de-a treia nașteri, sora mea n-avea mai mult de șapte ani. Devenise însă de îndată doamna casei, așa că mi-a explicat, cu ochii zvântați, că mama plecase într-o lungă călătorie și, ca nu cumva s-o măhnesc, acolo în țara îndepărtată în care se afla, va trebui să dorm liniștit.

Cred că, după aceea, s-a repezit în pat și și-a vărsat toate lacrimile din suflet.

Dintre noi trei, doar ea a izbutit, încă din pruncie, să-și cucerească locul cuvenit. Ai fi zis că, pentru ea, tata reprezenta un acoperiș, în vreme ce pentru mine era un tavan. Aceleași vorbe, aceleași inflexiuni ale vocii paterne care aveau darul s-o liniștească și să-i dea încredere, pe mine mă sufocau sau mă buimăceau.

Mai am încă în fața ochilor o scenă care probabil s-a repetat, aidoma, de mii de ori.

Dimineața, când se trezea, tata nu apărea — nici măcar în fața mea — înainte să se fi ras, pieptănat, îmbrăcat, parfumat, gata să iasă în lume. Începea prin a-și primi bărbierul; apoi, ferchezuit, crăpa ușa și o chema pe

soră-mea „să stea oglindă”. Adică se așeza în fața ei, țeapăn și tăcut, ca în dreptul oglinzii.

Iar ea îl inspecta. Refăcea un nod, alunga un fir de praf, cerceta îndeaproape întunecimea unei pete. De-a lungul întregii operații, afișa o expresie sceptică, iar atunci când, la sfârșit, își dădea avizul clătinând din cap, o făcea fără complezență. El însuși părea să aștepte verdictul cu neîncredere.

Odată împlinit ritualul, părăsea camera; cei dintâi pași erau șovăielnici, apoi își recăpăta călcătura hotărâtă. Până în salon, unde îl aștepta cafeaua.

Am zis adineaori „să iasă în lume”; nu era decât o vorbă. Expresia exactă trebuia să fie „să șadă”. Tata ieșea arareori. De obicei, după ce se trezea, doar se apleca pe o fereastră deschisă, undeva la etaj, trăgea în piept aerul dimineții, își plimba privirea peste mare, peste oraș și peste pini, în grabă, de parcă ar fi vrut să verifice dacă se mai aflau acolo.

Cobora apoi treptele și se ducea să ia loc în salon. Primii oaspeți n-aveau să întârzie. Uneori îl așteptau deja acolo.

Cred că pe vremea când trăia, mama era cea care „stătea oglindă” dimineța. Pentru că o înlocuise în acest ritual, sora mea căpătase asupra tatălui meu un ascendent la care eu nici nu îndrăzneam să visez. Așa încât el nu s-a mai străduit să-i impună ceva.

Ca și ea, mezinul avea să scape de sub autoritatea paternă. Dar într-un cu totul alt chip, mult mai viclean.

Avea să recurgă la toate mijloacele ca să-l descurajeze pe tata și să-l facă să renunțe la dorința de a-l propulsa în sus. Era convins că tata îl ura încă de la naștere, pentru că pricinuisse moartea mamei noastre. Tata n-ar fi putut nutri cu bună știință o atitudine atât de mărginită. Atunci însă când un copil simte încă de la naștere că nu este iubit, nu se înșală niciodată pe de-a-ntregul.

Între fratele meu și noi — prin noi, înțeleg toată familia — a apărut încă de timpuriu o deosebire. Toți eram subțiratici, mlădii, cu o tendință înnăscută spre prestanță și distincție. Toți; tata care era destul de zvelt, cu excepția inevitabilului burdihan al bărbaților prosperi de o anumită vârstă; mama, pe vremuri; Nubar; cele două bunici; soră-mea și cu mine; cu toții cam pe același calapod. Aveam pur și simplu un aer de familie. Cu excepția mezinului. A fost obez încă de mic și așa a rămas. A băgat mereu în el ca un porc.

Cred că nu i-am pomenit încă prenumele: Salem.

Acesta era, de altfel, motivul principal al pizmei sale. În sine, un prenume ca oricare altul. Ba chiar era singurul frecvent întâlnit dintre cele trei prenume ale noastre.

Pe-al meu nu-l poartă nimeni în lume. Nici măcar după cincizeci și șapte de ani n-am izbutit să mă obișnuiesc cu el. Când mă recomand, am tendința să-l evit.

Ieri, când ne-am întâlnit, am zis doar „Ketabdar”, nu-i așa? N-o să ghiciți niciodată cu ce prenume m-a... blagoslovit tata: Ossyan! Da, Ossyan! „Nesupunere”, „Revoltă”, „Zurbalâc”. A mai pomenit cineva ca un tată să-și cheme fiul „Nesupunere”? Pe când mă aflu în Franța, îl pronunțam în grabă mare, iar lumea, în replică, bălmăjea ceva despre un oarecare bard scoțian. Decât să trebuiască să le deslușesc capriciile tatălui meu, preferam să dau din cap, cu lașitate.

Să trecem. Voiam doar să spun că prenumele meu era unul dintre cele mai împovăraătoare cu putință; și că acela al surorii mele — Iffett, precum al bunicii — era la fel de rar în Beirut; cei mai mulți auzeau „Yvette”.

E drept că, între cele două războaie, țara se afla sub tutelă franceză... De fapt, tocmai fusese pusă sub administrație franceză, după patru veacuri de stăpânire otomană.

Deodată, nimeni nu mai voia să audă turcește!

În ultimă instanță, pentru noi, care aparțineam, orice s-ar spune, neamului otoman, nu era poate cel mai prielnic moment să ne stabilim în Liban. Ce să mai vorbim, noi n-am avut de ales, Istoria a ales pentru noi. Nu vreau să par nedrept și nici nerecunoscător.

Chiar dacă oamenii din Beirut preferau să vorbească franțuzește și să uite turca, nici măcar o singură dată nu ne-au dat sentimentul că suntem nedoriți. Dimpotrivă, păreau amuzați și mândri, în același timp, că „stăpânitorul” de ieri se întorsese să locuiască printre ei în calitate de oaspete. Întotdeauna am fost tratat, de către toată lumea, de către apropiați și străini, ca un soi de mic prinț. N-am fost nicicând silit să-mi ascund originile, altfel decât din pudoare sau din teama de-a nu ieși în evidență...

Vorbeam însă despre altceva... Ah, da, despre prenumele fratelui meu, Salem. Ziceam că era mult mai întrebuițat decât al meu. Ba era chiar un prenume răspândit și care suna bine. Atât doar că, după cum știți, înseamnă „teafăr”, sau ceva în genul ăsta, ceea ce, unui băiat a cărui mamă a murit aducându-l pe lume, îi amintea o împrejurare dureroasă.

Fratele meu credea că i s-a pus acest nume ca să țină minte toată viața că îi supraviețuise mamei și, poate, chiar ca să fie pedepsit pentru că o „ucisese”...

Intenția tatălui meu nu fusese asta. Nici gând! Voia doar să celebreze, prin acest prenume, singurul eveniment fericit din timpul unei nașteri tragice, adică faptul că măcar copilul reușise să scape teafăr. Acestea fiind zise, e un obicei foarte prost să împopoțonezi copiii cu prenume care exprimă opiniile, entuziasmele sau îndeletnicirile de moment ale părinților; cred că sunteți de acord că un prenume trebuie să fie o pagină dintre cele mai imaculate, astfel încât purtătorul lui să poată scrie pe ea, de-a lungul întregii vieți, doar ceea ce va fi în stare să scrie. Să-i dai un asemenea nume fratelui meu era o idee cât se poate de nelalocul ei. Dar, cu siguranță, nu conținea vreo intenție punitivă sau denigratoare. De altfel, tata nutrea inițial aceleași ambiții exagerate pentru Salem ca și pentru mine...

Fratele meu avea să facă tot posibilul ca să se sustragă. Își nesocotea studiile, se purta ca o secătură cu profesorii — majoritatea niște oameni minunați, de altfel. Și, cum am mai spus, se răzbuna îndopându-se cu mâncare. Ba a făcut și mai gogonate.

La doisprezece ani, bunăoară, a șterpelit două superbe manuscrise împodobite cu miniaturi din secolul al XVII-lea, pe care le-a vândut unor neguțatori de ocazie, făcând în așa fel încât cel acuzat să fie băiatul grădinarului.

Când a descoperit adevărul, tata s-a simțit înjosit; și, pentru întâia oară în viață, și-a bătut unul dintre copii, cu sălbăticie, rănindu-l până la sânge cu paftaua curelei.

Și-a jurat chiar să-l alunge din casă și să-i cedeze camera sa fiului grădinarului, în chip de despăgubire.

Băiatul dimpreună cu părinții săi l-au refuzat însă cu prudență. În cele din urmă, decât să-l gonească din casă, tata a preferat să-l alunge pe mezin din visele de viitor pe care i le hărăzise. Credea că, astfel, avea să-l pedepsească. Nu a făcut altceva decât să-l elibereze.

Din păcate, eu nu am avut aceeași soartă. De-acum înainte, visele tatei aveau să zăbovească doar pe umerii mei. Ce mai vise! Dacă ar fi să le schițez cea mai potrivită caricatură, aş spune că descriau o lume populată doar de oameni curtenitori și mărinimoși, îmbrăcați la patru ace, care ar saluta doamnele cu adânci temenele, care nu ar da două parale pe

diferențele de rasă, de limbă și de credință, și care ar fi pasionați, precum niște copii, de fotografie, aviație, radiofonie și cinematograf.

Vă rog să luați vorbele mele ca pe un soi de râs nervos. Sau ca pe un rânjel stingherit. Fiindcă la această lume la care a visat, la acest secol al XX-lea care ar fi continuat secolul al XIX-lea în ceea ce avea mai nobil, am visat și eu. Dacă mi-aș fi păstrat și azi curajul să visez, probabil că încă aș năzui la asta. Din punctul ăsta de vedere, semănăm — scuzați-mi platitudinea — ca un tată cu fiul său. Încetam să fiu ca el atunci când începea să spună că, spre a se deștepta și a fi călăuzită, lumea avea nevoie de câțiva oameni de excepție, de niște revoluționari care să fie cu picioarele proptite în Orient și cu privirile ațintite spre Occident.

El însă stătea cu privirea ațintită spre mine. Ar fi trebuit să pricep că omul providențial, cel de la care se așteptau miracole, eram eu. Uneori tăbărau pe mine amândoi, el și Nubar. Doi bătrâni naivi, doi inocenți nevindecabili. Fiule, vei deveni un mare revoluționar! Vei schimba lumea, fiule!

Când mă priveau, îmi venea s-o iau la goană. Să-mi schimb numele, să schimb orizontul. Cum să le explic oare că tandrețea lor față de mine, încrederea lor ieșită din comun, venerația lor prematură mă speriau și mă paralizau? Cum să le explic că s-ar fi putut să am alte proiecte de viitor? Care, vă asigur, nu erau cu nimic mai prejos decât ale lor. Și eu voiam să schimb lumea, dar în felul meu. În vreme ce tata se încăpățâna să mă pună să citesc viețile marilor cuceritori și revoluționari, de la Alexandru cel Mare și Cezar la Napoleon, Sun Yat-sen și Lenin, fără să-l uităm pe străbunul nostru, Soliman Magnificul, eroii mei personali se numeau Pasteur, Freud, Pavlov și, mai ales, Charcot...

Ceea ce, de altfel, continua preocupările bunicului meu pe linie paternă, care, nu-i așa, era medic și chiar neurolog, precum Charcot, pe care mi s-a spus că îl și întâlneau cândva, în timpul unei șederi în Elveția.

De-a lungul întregii mele copilării, prezența în casă a unei bunici demente mi-a ascuțit, cu siguranță, interesul pentru psihiatrie și neurologie. Aș spune că mă hotărâsem încă de pe la vârsta de doisprezece ani. Era un soi de legământ cu mine însumi, pe care îl reînnoiam, noapte de noapte, în întunericul camerei mele: voi deveni medic! Și de fiecare dată când tata îmi vorbea despre ambițiile lui legate de mine, tăceam mîlc, ascunzându-mi adevăratele sentimente, în vreme ce în sinea mea îmi repetam cu năduf: o să devin medic! N-o să ajung nici cuceritor, nici căpetenie revoluționară, o să

devin medic! Singura îndoială din sufletul meu privea țelul final al științei pe care aveam de gând să mi-o însușesc.

Uneori mă imaginam practician sau chiar filantrop plin de abnegație, în miezul junglei, precum doctorul Schweitzer, alteori, dimpotrivă, cercetător, făcând experiențe de laborator, aplecat deasupra microscopului.

La început, n-am suflat nimănui o vorbă. N-aș putea preciza cât a rămas tănuț în mine acest secret. Mi se pare, însă, că doar după vreo doi-trei ani am ajuns să-i destăinui câte ceva surorii mele. Puteam să am încredere că nu mă va trăda și că mă va sprijini. „De-un lucru poți să fii sigur, mi-a zis ea. Când va sosi clipa, n-o să faci nimic altceva decât ceea ce ai hotărât să faci. Nu te întreba cum o să-l convingi pe tata, întreabă-te mai degrabă ce vrei și convinge-te că exact asta vrei. Când va fi cazul, o să am eu grijă de tata.”

Și chiar a avut. În primul rând, trebuia să-l convingă că era necesar să mă înscrie, pe spațiul ultimilor doi ani de școală, la o instituție capabilă să-mi elibereze diplome recunoscute. N-a reușit de îndată, dar pentru că Nubar i-a sprijinit demersul, tata a sfârșit prin a ceda. De altfel, asta avea să-i prilejuiască o serioasă mângâiere: datorită cunoștințelor pe care le dobândisem de la dascălii mei, încă din primele zile de școală aveam să zburd, mult deasupra nivelului colegilor mei de clasă; limbile străine, literatura, retorica, științele, istoria... Stăpâneam toate materiile cu o ușurință care părea să confirme temeinicia principiilor fistichii ale tatei. Datorită lui, căpătasem o educație excepțională; păcat că am folosit-o cu atâta stângăcie!

Pentru prima și cea de-a doua parte a bacalaureatului aveam să obțin, fără să fi fost nevoie să trudesk mai mult decât alții, cea mai bună medie din țară. Era în anii treizeci și șase și treizeci și șapte. Numele meu se lăfăia pe prima pagină a ziarelor. Tata se simțea biruitor. Fiul său țopăia „deja” în fruntea plutonului!

În schimb, eu, chiar dacă aceste rezultate mă îmboldeau să-mi duc studiile la bun sfârșit, eram mai hotărât ca niciodată să le urmez departe de casă, departe de apăsătoarele pretenții paterne. Mă gândeam din ce în ce mai mult la Montpellier, oraș a cărui facultate de medicină era dintre cele mai faimoase.

Și de data asta, sora mea „avea să aibă grijă” de tata. Avea s-o facă cu dibăcie. Argumentul ei: medicina este calea ideală pentru cel ce vrea să-i schimbe pe oameni; capeti repede o imagine de savant, de înțelept, de

binefăcător, ba chiar de salvator, iar oamenii sunt gata să se dea pe mâna ta în orice privință; când vine sorocul, te poți preschimba, firesc, în conducător.

Prin urmare, să fie oare studiul medicinei cea mai meșteșugită cale de a împlini viitorul ce mi-l hărăzea? Tatălui meu nu i-a displicut ideea. Așa încât, cu binecuvântarea sa, m-am îmbarcat la sfârșitul lui iulie pe pachebotul *Champollion*. Cu destinația Marsilia.

Nici n-au apucat bine să dispară ultimele clădiri din portul Beirutului, că m-am și tolănit într-un șezlong, stors de vlagă, ușurat, slobod. Tata putea să creadă mult și bine că mă duc să-mi pregătesc cu viclenie destinul de căpetenie revoluționară. Eu n-aveam decât un singur gând: să studiez și iar să studiez. Dar și să mă destind, desigur, din când în când.

Numai să nu-mi mai vorbească nimeni de revoluție, de luptă, de renașterea Orientului și nici de zorii luminoși ai zilei de mâine! Mi-am jurat chiar să nu mai citesc ziarele.

Joi seara

N-am vrut să întrerup povestea lui Ossyan cu propriile mele amintiri. Cu toate acestea, pe măsură ce vorbea, anumite imagini nu-mi dădeau pace.

Îi știam casa din piatră gălbuie ridicată pe Colina Pinilor. Nu pătrunsesem niciodată înăuntru, dar trecusem în fiecare zi cu mașina prin fața gardului ei împrejmuitor, în drum spre școală. O văd și acum, nu semăna cu niciuna din vecinătate; nici modernă, nici muntenească, nici otomană - un ghiveci de stiluri. Cu toate acestea, ansamblul era mai degrabă armonios, după cât pot să apreciez azi. Mai văd și grilajul, îndeobște zăvorât, dar care se deschidea uneori ca să facă loc unui automobil DeSoto negru cu alb. Precum și o grădină cu iarbă tunsă în care nu se juca nici un copil.

Amintirile mele ajungeau până la jumătatea anilor cincizeci, epoca despre care Ossyan tocmai îmi vorbise fiind deja îndepărtată. Mi s-a întâmplat să citesc însă prin reviste uitate, prin vechi cataloage de artă, sau să aud în discuțiile celor din jurul meu numele casei Ketabdar. Dănuise în amintiri ca un loc de seamă al vieții artistice a Levantului dintre cele două războaie.

Acolo aveau loc vernisaje, concerte, seri de poezie; bănuiesc că și expoziții de fotografie. Interlocutorul meu n-a prea pomenit despre asta.

De bună seamă, toată această forfotă nu-i ocupa decât un spațiu redus din memorie. Zgomotele îl asurzeau, iar luminile îl orbeau. Se închidea în sine și visa să călătorească.

Prima noastră întâlnire s-a întins pe cinci ceasuri întregi. Uneori a sunat ca o conversație, ca un dialog în toată regula, deși nu am prea consemnat propriile mele intervenții; cel mai adesea însă îmi dicta, iar eu nu făceam decât să transcriu un text pe care și-l redactase deja în cap. Am luat apoi, la barul hotelului, un prânz ușor, după care a urcat în cameră să-și facă siesta.

Credeam că se va simți vlăguit și că avea să-mi dea întâlnire de-abia a doua zi. Mi-a propus, dimpotrivă, să ne revedem în aceeași seară, începând cu ora șase.

Pentru că, în Occident, îmi pierdusem obiceiul de a-mi face siesta, m-am dus într-o cafenea să-mi orânduiesc notițele. M-am întors apoi la ora

convenită și i-am bătut la ușă.

Era îmbrăcat și străbătea camera în lung și-n lat așteptându-mă. Își pregătise deja primele fraze.

În Franța puteam în sfârșit să-mi urmez propriile vise. Să mănânc la masa mea. Nu e doar o figură de stil. Îmi amintesc când am luat prima oară loc pe terasa unui bistrou, sub o copertină. Se-ntâmpla la Marsilia, la scurtă vreme după sosirea vaporului, chiar înainte să iau trenul spre Montpellier. Era o masă mică, din lemn masiv, care păstra niște scrijelituri de briceag. Ce fericire! Fericirea de a fi departe de casă!

Fericirea de a nu mai șede la masa părintească!

Fără oaspeți căutând să strălucească prin limbariță sau prin cultură. Fără umbra tatei, fără privirea care îmi pătrundea în privire, în farfurie și în gânduri.

N-am avut o copilărie nefericită, cu siguranță. Am fost răsfățat și ferit de nevoi. Dar așezat mereu sub povara unei priviri. O privire plină de dragoste și de speranță. Dar și de exigență. Apăsătoare. Istovitoare.

Aveam în acea zi la Marsilia, în prima zi pe pământul Franței, senzația că zbor. Au trecut atunci pe lângă mine, prin fața terasei, trei fete. Purtau niște rochii largi și, pe cap, canotiere. De parcă ar fi fugit de la o serbare sau ar fi coborât dintr-un tablou. Râdeau.

Deși nu mi-au aruncat vreo privire, mi se părea că se deg hizaseră și că se dădeau în stambă pentru mine.

Mi-am spus, plin de încredere, că aveam să cunosc în curând o femeie. Mai frumoasă decât cele trei, mai frumoasă decât oricare. O să ne iubim și o să stăm în lăntuiți ore în șir. O să ne plimbăm pe plajă ținându-ne de mână. Apoi, când aveam să mă sui pe vapor, după încheierea studiilor, ea avea să stea strâns agățată de brațul meu, iar eu, cu capul plecat spre ea, aveam să-i adulmec ușor decolteul.

Cine ar fi bănu it că aveam să plec din Franța peste opt ani, pe același vapor, fără diplomă de doctor, dar încins cu aureola unui sfânt răzvrătit... Acesta era visul tatei, nu al meu!

La Montpellier, în compania studenților la medicină, aveam să capăt repede o reputație de „tocilar”. Nu munceam mai mult decât alții, dar o făceam cu spor. Primii mei dascăli mă învățaseră ce-nseamnă rigoarea. Mă învățaseră să nu mă mulțumesc să pricep doar pe jumătate.

Oricât timp mi-ar fi luat, numai să pricep și să asimilez. Aveam, de altfel, o memorie fără cusur. Pe care, de asemenea, o datoram în bună parte dascălilor mei dintâi.

Nu istorisesc toate astea ca să mă laud. La urma urmei, la ce mi-a slujit să fiu un student strălucit, câtă vreme nu am ajuns niciodată doctor? Amintesc aceste lucruri doar ca să explic cum mi-am câștigat, încă de la sosire, o oarecare stimă. Eram străinul minune, cel mai tânăr dintre învățăcei și cu cele mai bune note.

Afabil, zâmbitor, timid cu măsură. Un bun tovarăș, ce să mai vorbim... Fericit nevoie mare în această lume nouă unde, la drept vorbind, nimic nu mă uluia, dar unde cunoșteam o mulțime de mărunte mirări.

Despre ce discutam între noi? Cel mai adesea, despre cursuri, profesori, elevi, despre proiectele noastre de vacanță. Vorbeam evident și despre fete, mai ales că de obicei ne adunam între băieți. Deveneam pe dată tăcut și nițeluș surprins. Ce-aș fi avut de spus? Ceilalți își povesteau aventurile, reale sau inventate; mie nu-mi rămăseseră decât visele și obișnuitele pofte ale vârstei. Îi ascultam, râdeam împreună cu ei și mă îmbujoram uneori, atunci când evocau stăruitor trupurile femeilor.

Nu interveneam nici atunci când tovarășii mei pomeneau de „situație”. Țâșneau atunci tot soiul de nume, dintre care cea mai mare parte nu-mi erau necunoscute. Daladier, Chautemps, Blum, Maginot, Siegfried, Franco, Azana, Stalin, Chamberlain, Schuschnigg, Hitler, Horthy, Benes, Zogu, Mussolini... Auzisem câte ceva despre toți aceștia, dar eram convins că știu mai puțin decât ceilalți. Erau atât de siguri pe ei! Eu, străinul, nou-venitul, mă mulțumeam să trag cu urechea. Atent uneori, alteori purtat de vise, în funcție de intensitatea evenimentelor și de urzeala discursurilor. Tensiunea creștea, apoi se domolea, în ton cu conferințele internaționale, cu declarațiile înflăcărate și, mai ales, cu mișcările de trupe.

Evident că nu eram nepăsător, cum aș fi putut fi?

Știam, de altfel, mai multe lucruri decât îi lăsam pe colegii mei să înțeleagă. Ei aveau însă un fel numai al lor de a discuta și se mai aflau și la ei acasă... În plus, căpătasem obișnuința să ascult în tăcere. La masa părintească, am fost mereu înconjurat de oameni mai în vârstă, mai bine informați sau mai stăpâni pe ei decât mine. Atunci când aveam o părere despre ceea ce spuneau, mi-o formulam în minte. Mi-era groază, de altfel, când tata mă întreba netam-nesam: „Tu ce crezi, Ossyan?” Atunci, ca prin

blestem, nu mai credeam nimic, mi se întuneca mintea, cuvintele nu se mai legau și bălmăjeam o platitudine. Iar mesenii își reluau discuția.

La Montpellier aveam însă un domeniu al meu, unde colegii mă ascultau și unde îmi cucerisem o oarecare considerație. Când vorbeam de studii, adică despre ceea ce constituia, la urma urmei, temelia preocupărilor noastre, opinia mea atârna cel mai greu.

Chiar dacă erau mai în vârstă, ceilalți o respectau.

Când e vorba de biologie sau de chimie, diferențele între străini și localnici se șterg...

Am avut oare de suferit pentru că eram străin? La drept vorbind, nu. Dacă v-am lăsat această impresie, înseamnă că m-am exprimat greșit. A fi străin a fost o realitate a existenței mele de care nu puteam să nu țin seama. După cum nu puteam să ignor faptul că eram bărbat, și nu femeie, sau că aveam douăzeci de ani, iar nu zece sau șaiszeci. Lucrul în sine nu era o pacoste. Însemna că sunt nevoit să fac și să rostesc anumite lucruri, iar nu altele. Aveam rădăcinile mele, istoria mea, vorbeam anumite limbi, aveam secretele mele, numeroase motive de mândrie, poate chiar și farmec personal... Nu, nu mă stânjenea faptul că eram străin și eram chiar fericit că nu mă aflu acasă.

Ținuturile de-acasă îmi lipseau uneori, cu siguranță. Dar nu și casa părintească. Nu eram zorit să mă întorc. În cea dintâi vară, stabilisem să vin acasă și să petrec acolo o lună sau două. Atât doar că, în preajma vacanței, i-am scris tatei că preferam să vizitez Marocul și Algeria. Aveam o dorință nestăvilită să vizitez aceste țărâmură pe care le simțeam atât de aproape de suflet, dar pe care le cunoșteam doar din cărți și din poze... Până la urmă n-am ajuns nici acolo.

Niște probleme de sănătate m-au silit să rămân ținut toată vara în cameră.

Niște probleme cu adevărat ciudate. Aveam accese de tuse, iar noaptea, uneori, respiram anevoie. Doctorii nu pricepeau de ce. Uneori ziceau că e astm, alții tuberculoză. Nu le venea să creadă că niciuna dintre metehnele astea nu mă încercase înainte de sosirea în Franța. Ba chiar s-au întrebat, o dată, dacă nu cumva mă prefăceam.

Ei bine, nu mă prefăceam. Dar deloc, o să pricepeți mai încolo pendelete... Dați-mi voie, mai întâi, să-mi rânduiesc în minte epoca. Pe scurt: München, septembrie treizeci și opt, războiul se îndepărtează. Praga, treizeci și nouă, martie, războiul e lângă noi. Toată lumea e la curent și

majoritatea tinerilor de lângă mine se-ntrec în râvnă ca să-și ridice în slăvi armata și să-și ia peste picior dușmanul. Cine nu făcea așa pica mesa. Nu se cădea să spui altceva.

Dar dacă mi s-ar fi năzărit să spun altceva? Ca s-o spun pe-a dreptă, nu. Nu atunci. Mărturisesc că îi ascultam cu plăcere și că eram fericit să le împărtășesc convingerile. Ca și ei, eram încrezător. Ca și ei, în iunie patruzeci, în timpul invaziei germane, m-a bufnit plânsul. Eram dărâmat... Deodată, n-am mai fost un străin. Cătuși de puțin. Mă aflam la o îngropăciune și făceam parte din familia mortului. Plângeam și căutam să-i alin pe ceilalți, tot așa cum ceilalți se străduiau să mă liniștească.

Când a vorbit Pétain, am stat să-l ascultăm. Spunea că, de fapt, lucrurile n-au mers cum se cuvine, că trecem printr-un teribil impas și că se va strădui să ne ferească de ce-i mai rău. Cel puțin așa am priceput.

Nici eu și nici prietenii mei n-am plecat urechea, în acea faimoasă zi de iunie, la proclamația lui de Gaulle.

Aveam însă să-i simțim înrâurirea cât se poate de repede, chiar a doua zi, cred. Nu ni s-a părut, atunci, că suntem nevoiți să alegem. Trebuia, pe de-o parte, să salvăm ce se mai putea salva; și, pentru asta, era mai bine să ne dăm cu învingătorul — adică ceea ce făcea Pétain. Pe de alta, trebuia să ne pregătim revanșa, cu sprijinul Aliaților, fără concesi și nici compromisuri, adică exact ceea ce făcea de Gaulle la Londra. Îndoliați cum eram, această perspectivă ne dădea siguranță.

Cât să fi durat? Pentru unii, patru ani; pentru alții, doar câteva zile.

Pentru mine, un anotimp, adică vara-ntreagă, până-n octombrie. Îmi amintesc încă de întâmplarea care mi-a răsturnat viața cu sus-n jos. Undeva, într-o braserie din Montpellier, „Au ballon d'Alsace”. O tacla stropită cu bere. Aș fi putut, și de data asta, să particip ca un spectator lipsit de voce. Atunci mi-a fost însă cu neputință să tac. O vorbă de prisos, o privire în plus...

Nebănuite-s căile sortii!

Să fi fost cu toții, în jurul mesei, șase sau șapte. La Vichy, tocmai se promulgase legea privind statutul evreilor, care stabilea, între altele, domeniile — precum învățământul — din care urma să fie excluși. Un student s-a apucat să-mi explice cât era de iscusit întocmită legea. Încă mi-l amintesc și îi revăd chipul, era mai în vârstă decât noi, avea barbișon și se plimba mereu cu un baston în mână. Nu făcea parte dintre prietenii pe care

îi frecventam, dar ni se alătura uneori, după cursuri. În opinia lui, nemții îi ceruseră lui Petain să-i lase să pătrundă în „zona liberă” ca să se poată „ocupa” de evreii care trăiau acolo; mareșalul, mirosind tertipul, i-a luat din scurt, promulgând el însuși această lege.

Încântat de propriul raționament, tânărul și-a dat peste cap halba de bere, a comandat alta cu un gest dintr-un deget, s-a întors spre mine și s-a apucat să mă privească fix. De ce tocmai pe mine? Nici măcar nu eram așezat în fața lui; probabil că îi displăcuse ceva în privirea mea. „Tu ce crezi, Ketabdar? Taci tot timpul. Hai, zi și tu o dată ceva, recunoaște că a fost o manevră iscusită!”

Ceilalți se apucaseră să mă privească insistent.

Chiar și tovarășii mei cei mai apropiați; voiau să afle ce anume se ascundea îndărătul tăcerilor mele. Și-atunci, ca să-mi salvez imaginea, „în sfârșit” am vorbit. Cu o voce cât se poate de smerită, am zis cam așa: „Dacă te-am priceput cum se cuvine, e ca și cum un om ar pătrunde în clipa asta în braserie, strângând în mână un retevei ca să te doboare.

Văzându-l că se apropie, pun mâna pe sticla asta și-ți crap capul. Constatând că i-am făcut treaba, omul ridică din umeri și pleacă. Bună ispravă!”

Vorbisem fără să schitez vreun surâs, cu tonul supus și nesigur al elevului care răspunde la lecție, așa încât interlocutorul meu n-a priceput de îndată că-l luasem peste picior. Ba chiar, a apucat să rostească: „Da, bravo, ceva de genul ăsta...”, când, deodată, cei din jurul nostru au izbucnit în hohote. De-abia atunci a început să roșească, iar mâinile i s-au încleștat pe masă. Dar n-a ieșit cu bătaie. A scăpat vreo două mojicii, apoi și-a mutat zgomotos scaunul, ca să-mi întoarcă spatele. Imediat după aceea, am părăsit locul.

Veți spune că n-a fost decât o gâlceavă între puști, nu-i așa? Eu eram însă întors pe dos. Mi se părea că vorbisem într-o portavoce și că mă auzise întreg orașul.

Altcineva în locul meu s-ar fi simțit ușurat că și-a deșertat „tolba”, cum se zice... Nu și eu! Eram furios, furios pe mine. Mi se-ntâmplă adesea. Stau fără glas cu anii, cât pe ce să uit rostul cuvintelor și, dintr-o dată, opreliștea se rupe și dau pe dinafară tot ce zăgăzuisem, un potop de vorbe pe care încep să le regret chiar înainte să mă cufund din nou în muțenie.

În ziua aceea, pe străduțele din Montpellier, nu încetam să-mi fac muștrări. Ar fi trebuit să mă controlez! Ar fi trebuit să-nvăț să-mi stăpânesc

sentimentele! Mai ales în vreme de război, când lumea e buimăcită. Mergeam prin oraș și nu vedeam pe nimeni și nimic în jurul meu, într-atât eram de copleșit de remușcări...

Închiriasem o mansardă, într-un pod spațios, dar sumar amenajat. La o anumită doamnă Berroy. Urcând scările nesfârșite și răsucind în broască cheia voluminoasă, continuam, neostenit, să-mi fac muștrări. N-o să mai calc în veci în braseria aia! N-o să mă mai las vreodată ademenit în astfel de dispute! Nu-mi jurasem oare să-mi dedic tot timpul studiilor și numai studiilor? Greșisem uitând că mă aflu într-o țară străină. Care, în plus, era o țară învinsă, pe jumătate ocupată. Împutinată, debusolată.

Tocmai îmi deschisese cursul de citologie, hotărât să mă cufund în lectură, când am auzit bătăi în ușă.

Era un individ pe care-l întrezărisem în ziua aia la Ballon d'Alsace, șezând la o masă învecinată, în compania fiului patronului. „V-am urmărit, încă de la braserie”, mi-a spus el. Măcar era sincer. „V-am ascultat discuția. Iertați-mă, dar eram chiar în preajmă și vorbeați tare. Pe o temă care mă interesează... Așa cum, presupun, îl interesează pe fiecare dintre noi.”

N-am scos o vorbă. Stăteam încă la pândă. Avea fața suptă, părul ca pana corbului, răvășit și cu un smoc pe mijloc ca o creastă. Se juca cu o țigară încă neaprinsă, din hârtie galbenă, pe care când o frământa între degete, când o ronțăia. Pe vremea aceea, aveam douăzeci și unu de ani, iar el se apropia de treizeci.

„Dacă ar fi fost să intervin adineaori, aș fi spus exact același lucru ca dumneavoastră, cuvânt cu cuvânt.”

Pe chip i-a apărut un surâs radios, dar trecător. „Atât doar că prefer să-mi țin gura. Mai ales în public. Cei care vorbesc prea tare nu mai pot acționa, în timpurile astea tulburi, trebuie să știi să-ți măsoari cuvintele, să știi cui le adresezi, să știi clipă de clipă ce vrei și încotro te îndrepti. Totul este încă posibil, nimic nu-i pierdut. Cu condiția să fim solidari și vigilenți.”

Când mi-a întins mâna, m-am prezentat: „Numele meu e Ketabdar.” „Zi-mi Bertrand!”

Mi-a păstrat mâna îndelung în a lui, de parcă ar fi vrut să pecetluiască un acord nerostit. Apoi a deschis ușa să iasă.

„O să mai trec să te văd.”

Nu-mi spusese mare lucru; cu toate astea, intrarea mea în Rezistență a coincis cu vizita lui. Știți care au fost vorbele cele mai prețioase, cele care mi-au rămas până azi întipărite în minte, cu intonație cu tot? „Zi-mi

Bertrand!” Mă recomandasem cu numele meu adevărat, în vreme ce el nu-mi dăduse decât un pseudonim.

La o primă vedere, se ascundea. De fapt, era exact pe dos. Se destăinuia. Acel „Zi-mi...” voia să spună: acesta nu e decât un nume de luptă; față de ceilalți, prefă-te că e numele meu adevărat; ție, însă, care de-acum ești de-ai noștri, nu mai are rost să-ți înfățișez minciuna drept adevăr.

Nu mișcasem un deget, dar mă simțeam deja transformat. Mi se părea că merg altfel pe străzi, că privesc și sunt privit altfel, că mă exprim altcumva.

După cursuri, singura mea grabă era să mă întorc la mansardă să-l aștept pe Bertrand. Orice scârțâit de treaptă din casa scărilor mă făcea să mă îndrept spre ușă.

N-am avut prea mult de așteptat. S-a întors după două zile. S-a așezat pe singurul scaun din cameră, în timp ce eu ședeam pe pat. „Veștile nu-s tocmai rele, m-a anunțat. Aviatorii englezi fac minuni.” Mi-a citat numărul aparatelor de zbor doborâte, lucru care ne-a binedispus și pe unul și pe celălalt. Mi-a dat de asemenea de știre că englezii bombardaseră Cherbourgul, ceea ce nu îi plăcea decât pe jumătate. „Din punct de vedere militar, era, desigur, o necesitate. Ar fi însă păcat ca poporul nostru să nu mai știe care-i adevăratul dușman...” Mi-a pus apoi câteva întrebări legate de obârșia mea și de părerile mele. Cu discreție. Știam prea bine că mă supunea unui fel de examen de admitere, dar a făcut-o în cadrul unei discuții amicale, ca între prieteni care caută se cunoască mai bine.

Unul dintre răspunsurile mele l-a făcut să tresară, poate pentru că întrebuițasem o formulare stângace.

Îi spuseseam că veșnica dihonie dintre nemți și francezi mă lăsa nepăsător sau că, oricum, nu era în stare să-mi dea insomnii. Prin tradiție, la mine în casă se studiau simultan franceza și germana, și asta de când un stră-străbunic se căsătorise cu o vântură-lume bavareză. Așa că prețuiam cele două culturi în egală măsură.

Ba chiar mi se pare că am zis, lăsându-mă târât de cuvinte și, oarecum, pe de lături de ceea ce gândeam, că vorbele „ocupație” și „ocupant” nu-mi stârneau aceeași reacție imediată de revoltă pe care l-ar fi putut-o trezi într-un francez. Veneam dintr-o zonă a lumii în care, de-a lungul istoriei, stăpânirile se succedaseră și în care străbunii mei ocupaseră, secole de-a rândul, mai mult de jumătate din bazinul mediteraneean. Ceea ce nu puteam suferi, în schimb, era ura de rasă și discriminarea. Asta-mi era moștenirea.

Asta-mi era patria.

Am urât nazismul nu din ziua în care s-a năpustit asupra Franței, ci din aceea în care a invadat Germania. L-aș fi detestat tot atât de mult dacă s-ar fi născut în Franța, în Rusia sau în propria mea țară.

Atunci Bertrand s-a ridicat și mi-a strâns mâna pentru a doua oară. Rostind cu voce joasă un laconic „Am priceput!”, fără să mă privească, de parcă s-ar fi adresat nu știu cărei autorități nevăzute. Tot nu-mi spusese nimic despre activitatea lui, despre organizația lui — în cazul că va fi avut una — sau despre ceea ce aștepta de la mine. De data asta nu mi-a mai spus nici dacă avea de gând să mă mai viziteze.

Așa cum puteți observa, primii mei pași în Rezistență au fost cam lipsiți de vlagă.

A revenit după vreo lună. Când i-am reproșat delicat că nu-mi dăduse nici o veste, a surâs mulțumit, după care a scos din buzunar un pachet de hârtiuțe albastrii, încă nu aflasem că li se zice fluturași. Mi-a dat unul să-l citesc. Pe el scria, simplu: „Pe 1 noiembrie, un aviator francez liber a doborât un hidroavion german. Tu de care parte ești?” În josul paginii, la dreapta, se găsea cuvântul „*Libertate!*”, între ghilimele și cu semnul exclamării, ca să fie limpede că nu era vorba doar de un strigăt, ci și de o semnătură.

„Ce părere ai?”

În timp ce îmi căutam cuvintele, a adăugat de îndată: „Și asta nu-i decât începutul!”

Apoi mi-a explicat cum trebuia să procedez. Să strecor pe șest hârtiuțele în cutiile de scrisori sau pe sub uși, peste tot. Însă nu și la facultate, nu încă, și nici în cartierul meu, ca să nu atrag atenția. Trebuia să privesc această primă misiune ca pe un antrenament. Cel mai important era să nu las urme. „Sunt o sută de fluturași, îi vâri în buzunar, îi răspândești până la ultimul și, cu precădere, nu aduci niciunul cu tine acasă. Ba da, poți să păstrezi unul, unul singur, și să-l murdărești, ca și cum l-ai fi găsit pe stradă. Cei pe care nu izbutești să-i plasezi, aruncă-i.”

I-am urmat întocmai instrucțiunile, iar lucrurile n-au mers prea rău. Bertrand avea să-mi aducă, în mai multe rânduri, fluturași sau fracturi, cu texte mai ample. Trebuia fie să le distribui, fie să le afișez pe ziduri. Ceea ce nu-mi convenea prea mult, pentru că era nevoie de lipici și, oricât de îndemânatic ai fi fost, tot te mânjeai pe mâini și pe haine, din cap până-n picioare. Așa încât, dacă te prindeau, aveai probele delictului la purtător.

Deși nu prea-mi plăcea chestia asta, o duceam la-ndeplinire fără mofturi. În materie de propagandă, am făcut cam tot ceea ce se putea face, inclusiv scrisul cu cretă, pe furiș, pe zidurile orașului. Dar și asta lăsa urme, pe mâini și în fundul buzunarelor.

Când te gândești că, atunci când am sosit în Franța, îmi jurasem nici măcar să nu citesc ziarele! Mă cam grăbisem. Prin naștere și prin educație nu puteam să rămân nepăsător la ceea ce se întâmpla. A fost însă nevoie și de anumite împrejurări prielnice. După cearta din braserie, cum am mai spus, eram hotărât să nu mă mai las niciodată târât în astfel de discuții și mă pregăteam să iau niște decizii grave... În acea clipă a apărut Bertrand. Întâmplarea, nu-i așa? Sau, dacă vreți, Providența. Ar fi putut să nu apară, iar eu mi-aș fi petrecut lunile următoare cufundat în studiu. Uite însă că a trebuit să fie acolo, în bistrou, la masa vecină, a trebuit să ne-audă conversația, să mă urmărească și să găsească cuvintele potrivite ca să mă „înregimenteze”. Cu menajamente. În caz că m-ar fi întrebat dacă vreau să mă înrolez, mi-aș fi luat un răgaz de gândire și poate că aș fi sfârșit prin a spune nu. S-a purtat însă cu atâta dibăcie, încât nu mi-a dat prilejul să mă întreb, răspicat, vreo clipă: să intru sau nu în Rezistență?

Cu el, lucrurile evoluau fără să prinzi de veste.

Odată, pe vremea când îmi trecusem deja pe răboj o serie întreagă de mici operațiuni, a trecut pe la mine, am sporovăit de una de alta, iar apoi, în prag de plecare, mi-a spus: „Ar fi bine ca, atunci când o să le vorbesc despre tine camarazilor, să nu-ți pomenesc numele adevărat. Cum ai vrea să-ți zicem?” Părea că scormonește după un nume. De fapt, aștepta o sugestie din partea mea. I-am spus: „Baku”. De-acum, aveam un nume de luptă.

Da, Baku, precum orașul. Dar fără nici o legătură cu el. Este, de fapt, un nume de alint pe care mi-l dădea bunicul Nubar. El și nimeni altcineva. La început, îmi spunea „Abaka”, ceea ce, în armeană, înseamnă „viitor”.

Un alt fel de a spune câte speranțe își sădea în mine.

Și el! Apoi, din dezmiardare în dezmiardare, numele s-a transformat în „Baku”.

Pe-atunci, în rețeaua condusă de Bertrand, toată lumea avea un nume de luptă și îndatoriri precise. Perioada de bâjbâială cu fluturași și mângăleli pe pereți se încheiase, treceam la o etapă superioară, urma să avem în curând propriul nostru ziar, un ziar adevărat, tipărit și difuzat lunar, sau poate chiar mai des, dacă evenimentele o cereau.

Titlul lui era *Libertate!* Tot acesta era și numele rețelei. În acele timpuri întunecate și triste, aveam nevoie de o firmă cât mai luminoasă.

La primul număr, a trebuit să preiau marfa de la Lyon, dintr-un apartament pricopsit din centrul orașului. Eram însoțit de un camarad. De Bruno, fiul patronului braseriei, un flăcău zdravăn, atins de calviție înainte de vreme, cu nasul pocit ca al unui boxer, lângă care aveam un absurd sentiment de siguranță.

Începând cu al doilea număr, am găsit altă metodă de distribuție. Un camion pentru bere avea să transporte teancurile de ziare până la crâșma Ballon d'Alsace. Era o găselniță.

Ajungeam la bistrou... Folosesc pluralul pentru că, în afară de mine, Bertrand mai recrutase la Montpellier încă trei studenți. Un grup mic și eficient, care însă avea să se destrame prea curând. Ajungeam deci la bistrou, Bruno ne făcea semn, coboram în pivniță, luam fiecare câte treizeci sau cincizeci de exemplare, și ieșeam cu aerul că nimic nu s-a-ntâmpat.

Sistemul acesta meșteșugit avea să funcționeze fără cusur preț de mai bine de un an. La universitate și aproape peste tot în oraș, auzeam vorbindu-se despre *Libertate!* Oamenii îi comentau articolele și se întrebau unii pe alții dacă primiseră ultimul număr în cutia de scrisori. Opinia publică fusese sensibilizată.

Era limpede. Petain era încă respectat de majoritatea cetățenilor, dar nu același lucru se putea spune despre regimul sau miniștrii săi. Cei care îi mai luau apărarea se vedeau siliți să spună că nu avea libertate de Mișcare. Și că vârsta lui înaintată, precum și numeroasele funcții pe care le-a avut îi scuzau anumite rățaciri...

Eram convins că nimeni, în afara celor din grup, nu bănuia cu ce mă ocup. Atât doar că, într-o zi, sosind potrivit obiceiului la Ballon d'Alsace să iau în primire ultimul număr din jurnal, am zărit camionul de bere înconjurat de trei mașini ale jandarmeriei. Niște agenți în uniformă se vânzoleau, cărând teancuri de ziare.

Braseria se afla în fața unei piațete cu platani sub care patronul așeza uneori niște mese, atunci când era liniște și vreme bună. Se putea ajunge aici pe șase străzi diferite. Dintr-o elementară precauție, evitam s-o apuc mereu pe aceeași cale.

În ziua aceea alesesem un drum care dădea destul de departe de braserie, ceea ce mi-a îngăduit să observ la timp ce se petrecea și să fac cale

întoarsă fără să fiu zărit. Am ținut drumul drept. La început cu pași domoli, apoi din ce în ce mai grăbiți. În scurt timp, am luat-o la goană.

Eram pătruns, în afară de spaimă și de mâhnirea înfrângerii, de un sentiment de vinovăție. Se întâmplă mereu în astfel de situații, dar pentru mine, atunci, era mai mult decât un sentiment nedeslușit. Mă întrebam fără încetare dacă nu cumva jandarmii mă adulmecaseră și mă filaseră chiar pe mine și dacă nu cumva din pricina mea fusese descoperită ascunzătoarea din braserie.

De ce tocmai pe mine? Pentru că, în urmă cu doar câteva săptămâni, avusese loc un incident care m-a neliniștit pentru o clipă, dar căruia mă hotărâsem să nu-i dau importanță.

Într-o după-amiază, când ieșeam din casă, am dat nas în nas cu jandarm în uniformă care, după toate aparențele, stătea la pândă. Când m-a văzut, s-a zăpăcit și a încercat să se ascundă sub scară. M-am simțit nedumerit, mi-am zis că trebuia să mă păzesc, dar am sfârșit prin a ridica din umeri, fără să-i pomenesc nici lui Bruno, nici lui Bertrand despre incident. Acum, mă năpădiseră remușcările. Era un adevărat chin.

În acea zi, deci, depărtându-mă de braserie, m-am îndreptat spontan spre cartierul unde se găsea camera mea cu chirie, lângă piața Comediei, loc numit în Montpellier „Oul”.

Chiar să nu fi avut nimic mai bun de făcut? De fapt, aveam trei opțiuni.

Decât să fiu arestat, era mai bine să dispar brusc, să dau fuga la gară, să iau primul tren și să plec unde văd cu ochii.

Aș fi putut, de asemenea, păstrându-mi cumpătul, să mă întorc la mine în cameră, să mă descotorosesc de hârtiile compromițătoare și să-mi reiau viața obișnuită, sperând că nimeni nu-mi va pomeni numele și că nu voi avea motive de îngrijorare.

Mai era și soluția de mijloc: să trec pe-acasă, să-mi pun ordine în lucruri, să-mi iau câteva bulendre de care s-ar fi putut să am nevoie, să-i spun proprietăresei, doamna Berroy, că fusesem poftit de niște prieteni la țară. Soluția asta mi-ar fi îngăduit să plec și să revin după câteva zile, fără să trezesc suspiciuni printr-o dispariție precipitată.

Până la urmă, am ales această ultimă atitudine — aflată la jumătatea drumului între panică și nădejde exagerată. Ca să-i îngreunez misia celui care m-ar fi urmărit, am tot schimbat direcția și am ocolit Oul...

La câțiva pași de mine, văd că un jandarm în uniformă pătrunde în imobil. Abia de l-am recunoscut, din pricina unei tăieturi întunecate pe față, care urca de pe maxilar până în colțul ochiului. Era același jandarm ca data trecută! Fac stânga-mprejur și-o tulesc spre gară.

Unde să mă duc? Nu-mi venea în minte decât o singură adresă. Cea a apartamentului luxos din Lyon, unde fusesem cu câteva luni în urmă împreună cu Bruno să ridic ziarul. Era locuit de un cuplu de tineri, Daniele și Edouard. Cu un strop de noroc, s-ar fi putut să mai fie acolo și ar fi fost în măsură să mă pună în legătură cu Bertrand și cu ceilalți membri ai rețelei.

Seara, când am ciocănit la ușa lor, să tot fi fost orele nouă. Cu un gest stânjenit, bărbatul mă pofteste să intru. Îi amintesc de întâlnirea noastră anterioară și îi povestesc ce mi s-a întâmplat. Mă aprobă dând din cap, politicos, dar cam încordat; grăbit să afle dacă nu cumva fusesem urmărit. Când i-am răspuns — „Am impresia că nu” — a făcut o figură care părea să spună: „Nu-i îndeajuns o impresie!” Mai amabilă, soția lui, Daniele, intervine pe dată. „Să nu intrăm în panică. O să fie bine. Bănuiesc că nu ați cinat încă...” La masă erau așezate trei persoane. Gazdele mele și o tânără.

Aceasta se prezintă. Un prenume compus, pe care-l rostește împiedicat. După toate aparențele, numele ei de luptă. Mă recomand, la rândul meu: „Baku”.

„Baku, ce nume frumos!”, spune amfitrioana.

„Bunicul mi l-a ales. E diminutivul unui cuvânt care înseamnă „viitor”. Era convins că, tot repetând acest nume, va amăgi Providența să-mi rânduiască un viitor fericit.” „Vreți să spuneți că e prenumele dumneavoastră adevărat?”, se miră invitata.

„Nu, prenumele e fals, dar povestea mea e cât se poate de adevărată.”

Preț de câteva clipe, m-au privit fără să clipească, după care am izbucnit cu toții în râs. Apoi, invitata a zis: „N-am mai râs așa de câteva luni bune.”

Și, când spunea asta, continua să râdă. Ceilalți se opriseră însă brusc.

Până la sfârșitul cinei, conversația avea să se învârtă în jurul evenimentului central al momentului: bătălia de la Sevastopol și anunțul Berlinului despre încetarea oricărei forme de rezistență rusească în oraș.

Gazdele, în deplină înțelegere, afirmau că, în ciuda înaintării germane, deschiderea frontului oriental, îmbinată cu intrarea în război a Statelor Unite — ale cărei efecte aveau să se simtă grabnic —, ne îndrituiau toate speranțele. Mi s-a părut că citesc în câteva dintre vorbele lor niște simpatii

comuniste. Lucru care m-a nedumerit ușor; prietenul nostru comun, Bertrand, era gaullist, catolic, și nu vorbea despre comuniști decât cu o urmă de suspiciune.

De îndată ce s-a isprăvit cina, Edouard s-a retras în camera lui. Atunci, Daniele mi-a arătat încăperea unde aveam să dorm; pe pat se afla deja o pijama de-a soțului ei și un prosop curat. După aceea, ne-a propus, mie și invitatei, să bem un coniac în salon.

Tânăra mă tulbura. Era mai degrabă mititică, cu păr de abanos, tuns scurt și cu niște ochi de un verde deschis, ușor migdalați, care se închideau de fiecare dată când zâmbea; un chip tânăr și catifelat, dar având în jurul ochilor, atunci când se închideau, două pâlcuri de riduri mici, precum razele unui soare dublu. Mă străduiam să n-o privesc tot timpul, dar mi-era cu neputință să-mi îndrept privirile altundeva. Îmi plimbam fără încetare privirea de la ochi la păr și de la păr la ochi. Răspândeă un neasemuit amestec de siguranță și de gingășie.

Vorbea corect franțuzește, dar păstrând un accent mai apăsător decât al meu și căruia nu-i puteam ghici obârșia. Îmi venea s-o întreb cine este, de unde vine și de ce se află în apartamentul acesta din Lyon. În situația în care ne aflam, nu se pun însă astfel de întrebări. Discutam despre mersul războiului, despre starea opiniei publice, despre spiritul Rezistenței, despre câteva acțiuni de răsunet, dar, când venea vorba despre noi, ne mulțumeam să ne pomenim numele de luptă.

Și să ghicim, îndărătul vorbelor și al accentului, un loc de baștină. O țară, o regiune, un mediu, o comunitate.

Ajunsesem cu discuția la bătălia pentru Africa de Nord și la veștile proaspete potrivit cărora Mussolini era pe cale să intre triumfal în Egipt. Gazda noastră care, de câțeva vreme, începuse să caște, s-a retras la rându-i. „Nu e musai să vă culcați imediat. Terminați-vă liniștiți paharele.”

Iese, iar noi ne trezim fără grai. Cu neputință s-o luăm de la capăt. Și-atunci, de parcă aș fi citit dintr-o carte, spun: „Când a plecat, Daniele a luat cu ea, din nebăgare de seamă, conversația.”

Aud atunci același râs care pusese stăpânire pe vecina mea în timpul mesei. Vesel și trist, deopotrivă, deschis și rezervat. Ah, cea mai suavă melodie din întreg universul! Ca să nu mai vorbesc de ochii aceia care, din când în când, dispăreau!

„La ce vă gândiți?” m-a întrebat ea deodată. Mi-ar fi trebuit multă neobrăzare să-i răspund de-a dreptul: „La dumneata!” Era mai bine s-o iau

pe ocolite: „Tocmai blestemam războiul. Dacă ne-am fi aflat în acest salon, sorbindu-ne coniacul și sporovăind vrute și nevrute, dar fără coșmarul de-afară, fără teamă, fără să fim hăituiți...” „Știți, dacă n-am fi fost hăituiți, niciunul, nici celălalt n-am fi ajuns aici, în acest apartament, și n-am fi băut împreună acest coniac...”

Tăcere. Îmi plec ochii, pentru că acum e rândul ei să mă privească. Mă uit în picătura cafenie de pe fundul paharului cu picior.

Deodată, aceste cuvinte, cât se poate de simple: „Adevăratul meu nume e Clara. Clara Emden.”

Cum să vă spun cât a însemnat pentru mine, în împrejurările date, această propoziție?

Nesocotind regulile prudenței, intram, oarecum, într-o a doua clandestinitate, care ținea de intimitate. Fiecare dintre noi era cufundat în fotoliu, dar, dacă ar fi fost să ne luăm după ce gândeam sau după priviri, stăteam ghemuiți unul într-altul.

Mi-am dezvăluit, la rândul meu, numele. Întregul nume. Precum și o groază de chestii legate de familie, de origini, de studii, de aspirații. Lucruri pe care niciodată nu le spuseseam în acest fel nimănui, nici măcar mie însumi... E drept, stăteau ascunse în mine și le-am adus la suprafață vorbindu-i, în noaptea aceea, de ele.

A vorbit și ea. Despre sine. Despre copilărie. Despre Graz, orașul austriac unde se născuse. Despre familie.

La început, am râs împreună și ne-am lăsat purtați de gânduri; toți străbunii ăia cu apucături ciudate, cu îndeletniciri aiurite, toate acele nume care, văzute de departe, te-ndemneau la visare, Lublin, Odessa, Vitez, Pilsen sau Memel. Deodată, a schimbat subiectul. S-a apucat să vorbească despre altceva, despre alte locuri.

Nu despre niște locuri de rezidență sau de migrație, ci despre niște destinații ale întinericului. Drumurile nu mai mergeau de la sat la oraș, iar trenurile nu mai duceau de la o gară la alta. Geografia se înțețoșa, nu mai nimeream locurile și nu mai percepeam chipurile, îmi închipuiam doar niște oameni în uniformă și alți oameni în straie de deținuți, într-un decor de pușcării și sârmă ghimpată.

Clara nu mai știa nimic de ai săi.

Nu că n-am fi știut pe atunci de lagăre. Ziarul nostru, *Libertate!* denunța fără încetare raziile și masacrele. Știam o grămadă de lucruri. Mai

că-mi vine să spun că știam totul. Totul, dar nu esențialul.

Totul, cu excepția acestei probleme nebuloase în care se topeau toate informațiile, această situație pe care o refuzam, pentru că ni se părea prea monstruoasă, chiar și pentru naziști: voința de exterminare totală.

Până și Clara, care văzuse atâtea, nu vorbea despre asta. Pomenea despre o persecuție, cea mai sălbatică din istorie, dar nu amintea de „soluția finală”. Pare-se că trebuia să ai ceva monstruos înlăuntrul tău ca să vorbești despre o asemenea posibilitate.

Își pierduse toată familia. O pierdere în toate înțeleșurile cuvântului; unii morți, alții rățăciți prin ținuturile groazei... Încă mai spera că unii dintre ei aveau să scape.

Când i-a fost arestată familia, se afla la o prietenă catolică. A ascuns-o, și apoi a izbutit s-o treacă granița, în Elveția. Da, chiar în Elveția. De-acolo, unde se afla în deplină siguranță, a ales să vină la Lyon. N-a suportat ideea că oamenii se luptă, că rudele ei apropiate se prăpădesc, în timp ce ea stătea cuminte la adăpost. A luat legătura cu cineva din rețeaua noastră, care a ajutat-o să treacă granița.

În noaptea când ne-am întâlnit, își aștepta actele de identitate. Unde să se ducă? Ce să facă? Ce operațiune să ducă la bun sfârșit? Mărturisirile ei s-au împotmolit aici. Totul despre trecut, dar nimic despre viitor. Era limpede că venise din Elveția liberă în Franța ocupată, doar ca să se lupte.

„Măine, o să vină cineva să-mi dea actele. Înainte să vi le întocmească și pe ale dumnevoastră, bănuiesc că o să vrea să vă pună câteva întrebări. Se pare că e supranumit „Jacques-acte-false”.

Când ne-a bătut la ușă, la ora șapte dimineța, eu și Clara încă stăteam de vorbă. Niciunul nu se clintise din fotoliu.

Bărbatul voia să discute cu noi separat. Ea a plecat imediat după aceea. Ne-am despărțit cu două pupături colegiale pe obraz și cu un tulbure „pe curând”, spânzurat de ițele hazardului.

Jacques-acte-false voia să-mi facă o fotografie și să afle câteva amănunte, astfel încât să-mi poată stabili noua identitate. Mai mult decât vârsta sau aspectul fizic, aveau importanță accentul, bunăoară, sau studiile. Trebuiau luate serios în seamă. În plus, m-a întrebat dacă eram circumcis.

Și-a notat câte ceva pe un carnețel. După care a dispărut. S-a întors după trei zile cu actele gata. Și cu niște lămuriri exacte privind viața mea de împrumut.

Eram, pasă-mi-te, născut la Beirut, în nouă sute nouăsprezece, dintr-un tată ofițer al armatei franceze și dintr-o mamă musulmană. Ceea ce ar fi putut explica diferitele mele particularități. Nume: Picard; prenume: Pierre Emile. Alegerea cu adevărat genială a fost cea a profesiei: electrician, mai precis „depanator de instrumente medicale”. Îmi găsisese și un angajator. Un tip din Toulouse, atras în Rezistență, fabricant de aparate electronice pentru spitale și cabinete medicale, care era gata să declare că locuiam la el și că trebuia să mă deplasez mereu după clienți, în tot sudul Franței, ca să repar instrumente, să le asigur controlul și întreținerea. O acoperire ingenioasă pe care trebuia s-o fac cât mai credibilă: m-am dus să-mi văd patronul, care m-a inițiat profesional în privința funcționării aparatelor și care m-a sfătuit să le-nvăț pe de rost modul de folosire.

Cel care avusese ideea acestei acoperiri era însuși Bertrand. Impresionat, pare-se, de eficiența acțiunii mele de la Montpellier, dar și de felul cum reacționasem în fața pericolului, hotărâse că eram cât se poate de potrivit pentru rolul de agent de legătură. Adică de curier, ca s-o spun mai de-a dreptul.

Ce sarcini aveam, de fapt? Trebuia asigurată comunicarea între conducătorii naționali ai rețelei, responsabili regionali și diferitele grupuri izolate de luptători.

Trebuia să fie transmise ordinele, directivele, cererile, informațiile, documentele, actele false și, uneori — deși mai rar — câte-un pistol sau un încărcător; era nevoie, prin urmare, de niște tineri de încredere, plini de râvnă și descurcăreți. Pentru mine, care păream să întrunesc aceste trăsături, Bertrand se gândise la acoperirea ideală. Puteam, astfel, să brăzdez țara tot anul, cu o servietă plină de prospecte și instrucțiuni de folosință. Ca să am cât mai mulți sorți de izbândă, la fiecare deplasare găseam câte un cabinet medical unde aș fi putut să fac o verificare a aparaturii. Mi se-ntâmpla chiar, destul de des, să fac niște reparații de-adevăratelea.

Mărturisesc că sistemul mergea ca uns. Când aveau o misiune importantă, mie mi-o încredințau, lui Baku.

Nu, nu lui Picard, lui Baku. Cel dintâi era numele meu oficial, iar în public aveau grijă să mă cheme doar așa. Când se vorbea însă despre mine în sânul organizației sau într-un document, Picard era strict interzis, pentru că nimănui nu-i era dat să știe că Picard era de fapt Baku, legendarul Baku...

Exagerez, oarecum. În grupul nostru restrâns, se crease însă o mică legendă: Baku era în stare să transmită orice plic oricărui destinatar, putea să străpungă orice filtru de control, cu o floare între dinți.

Cam ca Gavroche.

Așa stând lucrurile, să redăm pretinselor mele isprăvi dimensiunea cuvenită: n-am luat niciodată parte la o luptă adevărată. De altfel, nu eram niciodată înarmat, asta n-ar fi făcut decât să-mi pună în pericol deplasările. Iată de ce, atunci când m-ați întrebat, ieri, dacă am luat calea armelor, n-aveam cum să răspund, cu mâna pe inimă, „da”. N-am luat nici măcar drumul *maquis*-ului, nu asta e expresia potrivită. Am luat mai degrabă trenul!

Uneori, mi se pare că am petrecut războiul în tren, cu geanta în mână... De fapt, eram un poștaş, un plicar, un curier din umbră.

Cu toată modestia, cred însă că misiunea mea era utilă. Mi se potrivea. În pofida năzuințelor tatălui meu, nu am știut niciodată s-o fac pe conducătorul sau pe eroul. N-am fost niciodată altceva decât un băiat silitor și meticulos. Un trudit al Rezistenței.

Știți, e nevoie și de-ăștia...

Dacă v-ar cuprinde dezamăgirea, v-aș înțelege. Câte alte persoane nu v-ar putea înșira povestiri înălțătoare. Eu, unul, n-am fost implicat decât într-o singură acțiune cu adevărat impresionantă, una dintre cele mai eroice ale vremii. Nici aici n-am fost însă decât un beneficiar, pentru că n-am îndeplinit nici cel mai mărunț rol. Ită de ce v-aș ruga să nu mi-o treceți pe lista de izbânzi.

Se-ntâmpla în octombrie patruzeci și trei. De mai bine de cincisprezece luni, îmi făceam fără greș munca de curierat. Bertrand, pe care-l întâlnisem la Marsilia, îmi încredințase un plic care trebuia dus de urgență la Lyon, unui fost ofițer de Stat Major, recent trecut în rândurile Rezistenței. Cred că mesajul venea din Alger, unde se afla pe atunci generalul de Gaulle.

Sosind la adresa indicată, n-am observat nimic neliniștitor. Am apucat-o, deci, pe scări. Treptele erau acoperite cu un covor roșu-grena, pe care am descoperit urme de noroi.

Nimic neobișnuit, câtă vreme în ziua aceea plouase. Cu toate acestea, așa cum procedam adeseori, mi-am luat o măsură de prevedere de rutină. Ofițerul locuia la etajul trei. M-am oprit la cel de-al doilea, am scos plicul din geantă și l-am strecurat sub un preș; după ce aveam să verific dacă am cale liberă, îl puteam recupera în câteva clipe.

De data aceasta, calea nu era liberă. Bărbatul care mi-a deschis purta uniforma Miliției. Și avea un pistol în mână.

„Doctorul e aici?” „Ce doctor?” „Doctorul Lefèvre. Am venit să repar cardiograful. Mă așteaptă.” „Nu e nici un doctor Lefèvre aici.” „Da? Mi s-a spus că e la etajul trei, la numărul zece.” „Aici e numărul opt.” „Iertați-mă, m-am înșelat...”

Am crezut că o să scap basma curată. Chiar și atunci când bărbatul mi-a cerut să deschid geanta.

Știam că nu conține nimic compromițător. În timp ce arunca o privire somnoroasă peste prospecte, o voce dinăuntru a strigat: „Adu-l înapoi!”

Aș fi putut încerca s-o iau la fugă. Era mai înțelept însă s-o fac pe nevinovatul până la capăt. Am intrat.

Ofițerul, pe care tocmai îl zărisem, era așezat într-un fotoliu, cu mâinile legate și cu o țeava de pistol lipită de ceafă.

„Îl cunoașteți?” „Nu, nu l-am văzut niciodată.”

Nu mințea. Probabil că nici măcar nu m-aștepta și nu știa decât foarte vag cine eram. Cum ciocănisem însă la ușă, milițienii n-aveau chef să creadă că fusese o simplă greșală.

Eu și ofițerul am fost duși într-o temniță unde se mai aflau vreo treizeci de deținuți. Câteva fețe mi se păreau cunoscute, dar m-am purtat de parcă toți ar fi fost niște străini, iar eu — cu desăvârșire nevinovat.

Fuseserăm înhățați de Gestapo.

Mă așteptam la un interogatoriu în toată regula și îmi puneam neîncetat întrebarea pe care și-o pun toți cei aflați în această situație, și care mă răscolise de mii de ori începând cu momentul când mă alăturasem mișcării clandestine: sunt oare în stare să-mi țin gura sub tortură? Sunt capabil să nu dezvălui zecile de adrese pe care le cunoșteam, distrugând astfel toată rețeaua și făcând să fie arestați sute de tovarăși de-ai mei? Deodată, memoria mea, care mi s-a părut mereu un aliat de nădejde în viață, îmi devenea dușman.

Cum să fac s-o înăbuș, s-o golesc, să fac tabula rasa? N-aveam decât o cale de apărare: să neg totul.

Eram reparator de aparate medicale, și cu asta, basta.

Aparatele se defectau adesea din pricina întreruperilor de curent, așa că aveam mult de lucru. Desigur, ar fi putut să-mi ia urma, să ajungă până la patronul meu din Toulouse și să încerce să-l descoasă. Nu eram însă atât de important încât să fie nevoie să bată atâta cale.

Am dormit o noapte în arest, iar a doua zi după-amiază vreo cincisprezece dintre noi au primit ordin să urce într-o dubă. Presupun că urma să fim duși la interogatoriu. N-am ajuns niciodată.

După doar câteva minute de la plecare, s-au auzit împușcături. La Lyon, în plin oraș, duba era atacată de către niște „rezistenți”. Mai târziu, aveam să aflu și alte detalii. De-atunci nu țin minte însă decât împușcăturile continue, deschiderea portierei și vocea care striga:

„Sunteți liberi! Fugiți! Luați-o care încotro!”

Am ieșit, am fugit, așteptându-mă la fiecare pas să fiu secerat de o salvă. N-a fost nici o salvă. M-am adăpostit preț de câteva secunde într-o biserică și apoi m-am îndreptat spre o stradă circulantă. Scăpasem basma curată. Pentru o vreme. Asta pentru că-mi fuseseră confiscate toate actele și pentru că nu știam la ce adresă aș fi putut să mă duc fără să-mi pun în pericol corespondenții.

Fiindcă păstrasem, din fericire, niște bani ascunși în ciorap, am intrat într-un mic restaurant, hotărât să comand o masă pe cinste. Cu burta plină, îmi spuneam că viitorul o să-mi pară mai puțin întunecat.

Eram singurul client, fiindcă nu se făcuse ora de masă. Era prea târziu pentru prânz și ușor prea devreme pentru cină. Am luat, totuși, unul dintre meniurile așezate pe un bufet, în preajma intrării, și am început să-l consult. Atunci când patronul s-a îndreptat spre mine, alesesem deja trei feluri cu nume promițătoare.

„Aș fi dorit să iau cina, am sosit cumva prea devreme?” „E deschis.” „Perfect. Aș vrea...” Am înșirat cu delectare minunățiile care mă ademeneau. Patronul m-a ascultat fără să mă întrerupă, dar și fără să-și ia vreo notă. Afișa un surâs mulțumit, de parcă s-ar fi simțit măgulit de simpla enumerare a acelor feluri. Când am isprăvit comanda, era tot acolo, cu același zâmbet pe chip. Ca să grăbesc lucrurile, mi-am dres vocea și am spus: „Asta-i tot!”

Bărbatul a tresărit și s-a întins de spate, ca și cum ar fi luat poziția de drepti ca să raporteze.

„N-am mai primit marfă de patru zile. N-am decât supă de linte și pâine veche.”

Părea atât de abătut, încât m-am simțit dator să-l îmbărbătez: „Perfect, o supă e tot ce-mi doream.”

Doar nu era să mă ridic și să plec!

A sosit și supa, aburindă. O adulmec. Iau prima lingură. Într-adevăr, era linte, dar nu orice fel de linte, ci din aceea cu chimen! Presărată din plin cu praf de chimen. Ciudat, mi-am spus. Să fie oare vreo rețetă lyoneză? Nu, gustul ăsta nu lasă nici o îndoială, știu exact de unde vine. Simt nevoia să-l descos pe patron.

Mă pregătesc să-l chem, dar mă răzgândesc. Ce-aș fi putut să-i spun? Că am regăsit în supa lui aromele țării mele? Care țară? Când am părăsit-o? De câtă vreme sunt la Lyon? Nu, nici vorbă. Dacă trebuie evitat ceva, pentru un fugar fără acte în situația mea, atunci asta e discuția cu necunoscuții! Mai ales pe tema identității mele. Îmi stăvilesc deci întrebările și mă mulțumesc să-mi degust supa, muind înăuntru coltuce de pâine uscată.

Patronul pleacă, dar apare nevastă-sa, un pic mai târziu, să-mi ia farfuria. O golisem și o curățasem atât de temeinic, încât strălucea. Femeia o ia și, apoi, fără să mă întrebe, o aduce din nou plină.

„Mulțumesc, e delicioasă!” „E-o rețetă de la mine din sat”, spune ea. Doamne! Vorbește cu același accent ca și mine!

Accentul din Străvechiul Ținut. Tare îmi vine s-o întreb despre ce sat e vorba... Nu, nu se cuvine, trebuie să mai amân câtăva vreme. Așa că repet, cu o voce cât se poate de nepăsătoare: „Mulțumesc, e delicioasă!”

Și mă pun de-ndată pe mâncat, cu privirea ațintită în fundul farfuriei, așteptându-mă să se întoarcă la bucătărie. Nici nu se clintește. Stă acolo, privindu-mă insistent. Sunt convins că pricepuse totul. Adică de unde veneam și de ce nu îndrăzneam să scot o vorbă.

Deodată, ridic ochii. Mă mângâia cu privirea, plină de o duioșie fără seamăn. Nimeni nu zbovise asupra mea cu o astfel de prelungă căutătură maternă. Îmi venea să-i plâng pe umăr.

Apoi, de parcă mi-ar fi auzit întrebările nerostite, a glăsuț. Pe vremuri, soțul ei fusese militar, în armata Levantului, sub generalul Gouraud. Tabăra lor se afla în preajma satului ei. El venea uneori să cumpere ouă de la ferma părinților ei. Din când în când își vorbeau și își făceau semne. S-au căsătorit imediat după război și au trăit zece ani la Beirut, după care, în nouă sute douăzeci și opt, s-au stabilit în Franța și au deschis acest restaurant...

În timp ce vorbea, nu încetam să-mi repet: această femeie și soțul ei ar fi putut fi părinții lui „Picard”, părinții mei pseudonimi, părinții mei de împrumut!

Aveam un nod în gât, de parcă eram un țânc cuprins de-o vrajă. Continuam să nu spun nimic, să nu dezvălui nimic, dar ochii mei n-o mai ocoleau, lăsându-se prinși în privirea acestei mame de-o zi. Dacă m-ar fi iscodit, i-aș fi povestit totul. N-a întrebat însă nimic, îngânând doar un tradițional: „Domnul să te aibă în pază!” După care a dispărut.

N-avea să mai apară. Până la încheierea mesei, m-a servit doar soțul ei. Avea și el un surâs complice, dar n-a rostit nici un cuvânt. Femeia aceea, însă, apariția aceea grăbită, mă transfigurase. Nu mai eram un fugar, nu mă mai simțeam hăituit, pluteam undeva deasupra spaimelor clipei, mult deasupra propriei mele ființe; din clipă în clipă, orizontul meu se lărgea.

Ba chiar ajunsesem să-mi spun că lucrurile nu stăteau prea rău. Eram urmărit, fără îndoială, dar asta se-ntâmpla tocmai pentru că eram liber! Dis-de-dimineată mă așteptam la tot felul de grozăvii, la tortură, umilință și moarte, în vreme ce acum, seara, eram liber și stăteam așezat într-un restaurant, comandam, beam, mâncam și savuram. Ca să nu mai vorbesc de faptul — mai important decât toate acestea, mult mai important — că eram, dacă aș putea să mă exprim așa, pe cale să câștig războiul. Tocmai aflasem că fusese eliberată Corsica; în Italia, Mussolini fusese răsturnat și întreaga țară se alăturase taberei aliaților, declarând război Germaniei naziste; la Răsărit, rușii reluasera ofensiva, recuceriseră Caucazul și înaintau spre Crimeea; cât despre americani, ei își desfășurau pe toate fronturile formidabila mașină de război; iar pe țărmurile Angliei era pregătită debarcarea. În Franța, opinia publică înclina majoritar în favoarea noastră; atât doar că lumea mai manifesta o oarecare indulgență față de bătrânul mareșal; încă îi mai aflau scuze, dar nimeni nu-l mai urma; iar Rezistența devenea din zi în zi mai puternică și mai cutezătoare; dovadă și această acțiune răsunătoare în urma căreia fusese eliberat...

La sfârșitul mesei, când am comandat cafeaua, eram alt om, un cuceritor demn de strămoșii săi, care fredona cu buzele strânse. Copleșit de bucuria libertății...

Aș fi vrut să rămân pe veci în acel mic restaurant.

Mi se părea că sunt în desăvârșită siguranță. Ar trebui de asemenea spus că nu știam unde să mă duc sau la ce ușă să bat, fără să pun în pericol ansamblul rețelei.

Nici măcar trenul nu mai puteam să-l iau; fără acte, n-aș fi putut să trec nici măcar de primul control.

Credeți în ursită? Sau în Providență? Noi avem mai multe proverbe care spun că moartea vine doar când uleiul din opaiț s-a sfârșit, sau ceva de felul ăsta.

E de presupus că în opaițul meu mai era ceva ulei. Pe cine credeți că văd la ieșirea din restaurant? Pe Jacques! Jacques-acte-false! Ochii noștri se întâlnesc, apoi se ocolesc. În ai lui, un licăr de uimire, în ai mei — un fulger de bucurie. O iau pe urmele lui. Nu s-a dus prea departe. Își avea „atelierul” la etajul doi al clădirii de lângă restaurant. Acolo, opt persoane lucrau în foc continuu. N-a fost nevoie să-i explic în ce situație mă aflam, știa deja tot. Fusesem recunoscut Când am ieșit din dubă, dar, în plină acțiune, comandoul nu avusese timp de mine. Jacques bănuise că nu am ajuns departe.

Ca să pot pleca din nou pe drumuri, aveam, bineînțeles, nevoie de alte acte, de o nouă identitate. Deodată însă, salvatorului meu i-a venit o idee mai bună: să mă angajeze. Avea mult mai mult de lucru decât putea să ducă la bun sfârșit. Începuse de unul singur. Acum era ajutat de șapte ciraci, de toate vârstele. Unul în plus ar fi fost binevenit. „Cu condiția să n-ai scris de medic.” M-a pus la încercare. Mi-am dat toată silința.

Se pare că aveam niște remarcabile calități de falsificator. „Dar și, din păcate, niște principii morale prea rigide ca să-ți îngăduie să le fructifici pe timp de pace. Nimeni nu-i perfect.” Sunt chiar vorbele lui Jacques.

M-a învățat o sumedenie de lucruri, dar aș fi vrut să mă lipsesc de și mai multe, chiar și de umorul lui sec.

O să-mi amintesc mereu cu emoție de atelierul de falsificat acte. Părea un soi de furnicar tăcut, al cărui rol era de neînlocuit. Nu însemna doar falsificare de documente, ci și inventarea unui întreg univers paralel, care trebuia gestionat și făcut credibil în ochii unui dușman atotputernic. Fără sânguința chițibușară a lui Jacques și a complicilor săi, nici o acțiune de rezistență nu ar fi fost posibilă, iar ideea unei organizații clandestine ar fi fost de neimaginat. Cu toate acestea, numele lor au rămas necunoscute. Cum puteți explica faptul că niște oameni se dedică pe de-a-ntregul unei sarcini atât de ingrate, pentru care își riscă viața în fiecare clipă, fără să nutrească speranța unui beneficiu material sau moral cât de mărunț? Unii dintre ei nici măcar nu credeau în Dumnezeu, ca să poți zice că sperau într-o recompensă în viața de apoi.

Dacă sunt mândru că am făcut parte din grupul lor?

Da, chiar sunt mândru de asta, nu mă simt deloc stânjenit s-o spun!

Atunci când, după război, mă întâlneam uneori cu cineva interesat de acest aspect discret al Rezistenței, petreceam ore în șir explicându-i în detaliu tot ceea ce făcusem.

Dimpotrivă, eram iritat atunci când mi se cerea, pentru a suta douăzeci și șasea oară, să-mi istorisesc „glorioasă” evadare. Ce mare lucru făcusem, la urma urmei? O goană de șaizeci de metri, o masă îndestulătoare, o întâlnire providențială, iată de ce devenisem erou! În schimb, miile de situații când mi-am riscat viața cu un condei de copist în mână sau ducând un mesaj...

După cum puteți băga de seamă, am rămas filosof.

O mie de isprăvi bagatelizate, o singură ispravă umflată de o mie de ori; una peste alta, ăsta-s eu!

Din păcate, n-am mai revăzut niciodată acel cuplu care ținea restaurantul cu supă de chimen. La-nceput nu părăseam atelierul, mi se aducea de mâncare și dormeam chiar acolo; după câteva luni, am reînceput să ies în oraș și să mă aventurez timid pe străzi.

Întotdeauna făceam însă un ocol ca să nu trec prin fața restaurantului, în vremurile acelea și fiind în situația în care mă băgasem, dacă nutream vreo afecțiune pentru cineva, era mai bine să-l evit, ca să nu-i pricinuiesc neplăceri. Am trecut pe-acolo de-abia după Eliberare. Restaurantul era închis, pare-se că de luni întregi. Un vecin mi-a spus că „locotenentul” se întorsese acasă, la Grenoble...

Eu, în schimb, am rămas la atelierul de falsificat acte. Fără să mă clintesc, până la Eliberare. Pe care am sărbătorit-o desfăcând câteva sticle de șampanie; încrezător, Jacques le pusese la rece cu câteva săptămâni înainte. În toată fericirea noastră era și o umbră de tristețe. Odată cu sfârșitul clandestinității se încheia și frumoasa noastră aventură. Nu ai prea des ocazia în viață să fii băiat rău pentru o cauză bună.

După aceea, m-am dus la Montpellier. Dar nu de îndată; Bertrand m-a ținut pe lângă el preț de trei luni, la Lyon, pentru diferite misiuni. Când am ajuns, în cele din urmă, mi s-a părut că trăiam, oarecum, o primă întoarcere acasă. Eram nerăbdător să revin într-un loc unde viețuisem înainte de război, pe vremea când nu eram încă Baku.

Între timp, desigur, promisem niște vești. Știam că Bruno și tatăl lui, arestați cu ocazia întâmplării cu camionul de bere, nu petrecuseră decât

vreo două luni la închisoare. Au fost însă prinși din nou, un an mai târziu, pentru fapte mai grave, și deportați. Tatăl s-a întors, dar Bruno, nu. Piațeta de lângă braserie îi poartă astăzi numele.

Acesta a fost primul loc unde m-am dus. Văzându-mă, patronul m-a strâns îndelung la piept, de parcă aş fi fost un alt fiu regăsit. Până atunci, doar dădusem mâna de două sau de trei ori, nici nu mai țineam minte să-i fi vorbit, poate doar ca să-mi comand berea sau ca să cer nota de plată. Soția îi murise și ea în timpul războiului. Poate că presimțise că feciorul nu avea să i se mai întoarcă.

După ce am părăsit braseria, m-am dus la femeia care mă găzduise, doamna Berroy. La rândul ei, m-a strâns în brațe. Mi-a adus la cunoștință poveștile care circulau în oraș pe seama mea; lucru care avea să mi se confirme mai târziu, în aceeași zi, atunci când m-am dus la facultatea de medicină. Nu știu dacă se datora dispariției mele neașteptate, originilor mele, sau poate vreunei potriviri de zvonuri și de întâmplări, dar toată lumea părea convinsă că numitul Ketabdar ajunsese un erou al Rezistenței. Mi se atribuia un întreg palmares de glorioase fapte de arme, dintre care numai unele erau născocite, celelalte, majoritatea, fiind întemeiate pe fapte reale, dar în care rolul meu fusese sporit peste măsură.

Revenind la doamna Berroy, odată isprăvite efuziunile, ea a mărturisit că era uimită că nu fusese niciodată întrebată despre mine, în ciuda a tot ce se povestea în oraș despre isprăvile mele.

„Vreți să spuneți că nimeni n-a scotocit vreodată pe-aici după ce-am plecat?” „Nimeni.” „Nici Miliția, nici Jandarmeria, nici nemții?” „Nimeni, precum ți-am spus! Lucrurile dumitale sunt rânduite toate în pivniță și nimeni nu s-a atins de ele. A trebuit doar să le iau de-acolo, ca să pot închiria camera, sper că înțelegi...”

Pentru mine, asta însemna că autoritățile, cel puțin, nu se înșelau în privința importanței mele sau, ca să fiu mai exact, a lipsei mele de importanță. Pentru gazda mea însă, dacă e să mă iau după tonul insinuărilor ei, tocmai aici se afla dovada cea mai sigură a legendarei iscusințe cu care fusesem aureolat. Baku, cel cu neputință de prins.

O să-mi spuneți că, totuși, a existat jandarmul acela care pătrunsese în clădire în ziua când am fugit.

Exact, ajung și aici. V-am povestit oare că doamna Berroy avea o fată, Germaine, o roșcată destul de atrăgătoare, dar care n-avea o reputație dintre cele mai bune? Nu, n-am pomenit-o. Sfiala mea de levantin...

Tovarășii mei îmi vorbeau adesea despre ea, mă tachinau întrebându-mă dacă... Adevărul e că am fost mereu foarte timid cu femeile, și nu m-aș fi văzut în stare să iau vreo inițiativă. Uneori, când o întâlneam pe Germaine, o salutam cu un zâmbet politicos, pe care ea mi-l întorcea. Și continuam să urc scara, cu obraji ușor îmbujorați.

În ziua aceea, doamna Berroy mi-a zis: „Știi că, în absența dumitale, fata mea s-a căsătorit? O să ți-l prezint pe ginerele meu, care o să fie fericit să strângă mâna unui bărbat ca dumneata.”

Pătrund în cameră. Urmarea e lesne de bănuț... Soțul lui Germaine poartă o uniformă de jandarm.

Are o rană pe obraz, care se întinde de la falcă până în colțul ochiului. Se ridică și îmi întinde mâna, iar pe față i se lățește un surâs.

„Mi se pare că ne-am întâlnit o dată sau de două ori pe scară. Pe vremea când îi făceam curte lui Germaine. M-ați speriat foarte tare...”

Prin urmare o luasem la sănătoasa de pomană!

Dacă n-aș fi zărit atunci un jandarm pătrunzând în imobil, viața mea ar fi urmat un alt curs.

Mai bun sau mai rău? Câtă vreme te afli în viață ca să-ți pui o asemenea întrebare, înseamnă că nu putea fi în nici un caz mai rău.

Am avut parte însă și de altă surpriză. Pe când urcam scara, însoțit de proprietăreasă, ca să arunc un ochi nostalgic prin vechea mea cameră, atunci când am ajuns la o anumită treaptă, am fost izbit de un puternic miros de mucegai. Abia mai puteam să respir.

Și-atunci mi-am dat seama, cu un fel de uluire, că nu mai avusesem nici o problemă respiratorie sau pulmonară din momentul în care am părăsit mansarda aia.

Cu atât mai mult cu cât nici înainte nu mă încercaseră.

Mirosul acela de mucegăit, amestecat, aș spune, cu cel de cenușă, îl adulmecasem la sosire, însă apoi, cu timpul, am încetat să-l mai simt. Acum, mă sufoca din nou.

Dintr-o suflare, care mi s-a părut a fi și ultima, i-am spus acelei femei cumsecade:

„Cobor.”

A închis ușa cu cheia, privindu-mă cu îngrijorare.

„Văd că încă te mai chinuie crizele alea de astm.” „Din când în când.”

„Hai, că nu ești singurul! Tânărul care a închiriat camera după dumneata avea și el astm. În vreo două rânduri, a fost nevoie să chem doctorul în miez

de noapte. În momentul de față, camera e liberă. Dacă poftești, poți să dormi acolo noaptea asta, dar nu în calitate de chiriaș, ci de oaspete!” „Sunteți foarte amabilă. Atât doar că trebuie să iau, chiar astă seară, trenul de Marsilia.”

Mințeam, de bună seamă, fiindcă urma să plec de-abia a doua zi. Și-așa îi plătisem acestei mansarde un bir mai mare decât se cuvenea...

Aveam să-mi petrec noaptea în camera unui coleg medicinist, o noapte albă, de altfel, în care m-am străduit să-l conving că nu înfăptuisem toate isprăvile pe care mi le atribuiau zvonurile. Zadarnică strădanie...

Trebuie spus că a existat o întâmplare care m-a deservit — sau care m-a slujit, depinde de unde privești; o neînțelegere care a părut să îndreptățească zvonurile cele mai fanteziste.

A doua zi după Eliberare, au avut loc sute de întruniri, la toate nivelurile, între diferitele mișcări ale Rezistenței și în prezența nou instalatelor autorități, care încercau să rezolve un întreg pomelnic de probleme: epurarea și derapajele ei, soarta celor deportați, dezarmarea luptătorilor din Rezistență, aprovizionarea etc.

Fiindcă niciunul dintre responsabilii rețelei „*Libertate!*” nu era disponibil, Bertrand m-a rugat să fac act de prezență la una dintre aceste întâlniri și să iau notă despre ce se vorbea. Contrar previziunilor sale, alte mișcări hotărâseră să trimită acolo conducători de prim rang; mai mult, de față se aflau fotografii presei din Lyon. Asta pentru că, în timpul nopții, fusese prins un colaboraționist notoriu, iar reuniunea, la origine una obișnuită, căpătase deodată importanță sporită în ochii opiniei publice. Așa că m-am trezit cu poza mea pe prima pagină a publicației *Progrès*, fiind prezentat ca unul dintre capii secreți ai Rezistenței.

La Montpellier, nimeni nu voia să creadă că a fost o neînțelegere. Dacă încerci să negi că ești un erou, nu numai că îți păstrezi intactă reputația, dar, în plus, vei trece drept plin de modestie. Care ar fi, se zice, virtutea supremă a eroilor.

Vineri dimineața

Sunt convins ca Ossyan era sincer atunci când căuta să-și diminueze faptele vitejești. Încă din copilărie, nu suporta ideea că ar putea fi luat drept un „conducător”.

De aceea, exagera în sens invers, astfel încât tăgăduielile sale, prea înflăcărate, îi făceau pe interlocutori bănuitori și perplecși.

Oricum, aceasta a fost reacția mea. Recitindu-mi într-o bună zi notițele, la multă vreme după ce ne-am despărțit, am simțit nevoia să privesc lucrurile mai îndeaproape. Așa că am plecat în sudul Franței, în căutarea celor care trăiseră acea epocă tulbure, cu luptele din maquis, cu murmurale, raziile și rețelele ei.

După o lună de întâlniri surprinzătoare, de întrebări naive și de verificări ale mărturiilor, am căpătat convingerea că, în anumite medii, existase o legendă legată de numele „Baku” și că rolul acestuia în Rezistență nu fusese, în întregime, doar cel de simplu curier.

Acesta să fie oare esențialul? La urma urmei, importanța rolului nu e decât o problemă de evaluare. Bărbatul îmi încredințase partea lui de adevăr. Adică faptele și sentimentele care le însoțeau. Atunci când cineva își spune propria poveste, obiectivitatea nu este oare doar drumul marcat al minciunii?

Mi-am propus să nu mai verific și să nu mai scotocesc, ci să mă mulțumesc cu vorbele sale și cu misiunea mea de mamouș. Mamouș de adevăruri, mamouș de scorneli, ce diferență!

— Ajunsesem deci la momentul în care părăsești Franța și vă întorceați acasă. Bănuiesc că vă aștepta cineva la Beirut...

Nu spuseseș nimănui pe ce vapor o să mă imbarc, dar tatăl meu aflase, Dumnezeu știe cum, și răspândise vestea în tot orașul. După cum se împrăștiaseră și o mie de zvonuri legate de faptele mele din Rezistență.

Se șoptea chiar numele meu de luptă, Baku.

Baku, Jacques, Bertrand, actele false, războiul, Rezistența — nu împlinisem încă douăzeci și șapte de ani și încheiasem o viață. În fața mea, alte vieți.

Poate.

Sosirea în port. Mulțimea adunată pe cheiuri. Ochii mei înlăcrimați, când străbat pasarela. Fata aceea cu părul zburdalnic care se apropie să-mi anine o ghirlandă de gât. Mă aplec.

Brațele ei goale care-mi ating ca o boare obrazii. Mă îndrept. În spatele meu se încâlcesc voci necunoscute. Un fotograf îmi face semn să stau nemișcat, să-mi păstrez surâsul și să privesc în obiectiv. Toate lumea încremenește, ținându-și răsuflarea preț de câteva secunde. Tăcere. Apoi, agale, gest cu gest, scena recapătă viață, iar strigătele se fac din nou auzite. Aplauze, urale. Iată-l pe tatăl meu că se apropie. Pe cap poartă o pălărie de fetru roșu. O pălărie sărbătorească. Mulțimea se dă la o parte ca să-i facă loc. Privirile noastre se întâlnesc. Acea privire plină de așteptări care, pe vremuri, atât mă împovăra, mi s-a părut atunci mai ușoară. Tata își scoate pălăria și mă îmbrățișează. Mă strânge cu putere. Din nou aplauze. Mă îndepărtează, mă ține așa, la distanță, și mă privește fix. Deodată, citesc în ochii lui altceva decât bucuria la care mă așteptam, altceva decât mândria. Când mă trage din nou înspre el, îi bolborosesc o întrebare. Îmi răspunde: „Mai târziu, acasă, o să-ți explic totul.”

Eram neliniștit, așa cum ești atunci când te trezești deodată într-o vâlvătaie de bucurie, de care nu ești întrutotul vrednic. Sentimentul că te pândește necazul la prima răscruce, precum un rival gelos. Adevărul e că, dincolo de presentimente, lipseau cam multe persoane din acea mulțime.

Din întreaga mea familie, acolo nu se afla decât tata. Unde erau ceilalți? În primul rând, bunicul, cel mai bun fotograf din țară, piua-ntâi în orice ocazie, aliniindu-ne, ocărându-ne și orbindu-ne cu flash-ul.

Pentru nimic în lume n-ar fi vrut să irosească o asemenea fotografie!

Da, asta îmi strica în primul rând bucuria: din fotografie lipsea fotografia!

Când am urcat în mașina care ne aștepta, încă îl mai căutam din ochi. „Unde e bunicul? Nu-l văd.” „Nubar a plecat.”

Când se referă la un om de șaptezeci de ani, capătă un înțeles funest. Nu mai îndrăzneam să zic nimic, de frică să nu aud cuvintele de care mi-era teamă.

Să mai întârzii cu câteva clipe adevărul și lacrimile...

Atunci, tata a adăugat: „A plecat în America, împreună cu bunica ta și cu unchiul Aram.”

Mă simțeam ușurat, aproape fericit, de parcă bunicul mi-ar fi fost înapoiat. Nu sperăm oare cu toții, după moartea unei ființe dragi, să descoperim dintr-odată că tot ceea ce am văzut și am auzit nu a fost decât un coșmar? Preț de o clipă, am trăit această senzație miraculoasă.

Fără să încetez să fiu nedumerit. Credeam că Nubar renunțase demult la proiectele sale de imigrare.

Deodată, o nouă neliniște.

„Dar Iffet unde este, nici pe ea n-am văzut-o?” „Sora ta a plecat în Egipt. S-a căsătorit când a început războiul, așa că n-am avut cum să te anunțăm.” „Cine e soțul ei?” „Nu-l cunoști. Mahmud. Fiul unei familii din Haifa, din străvechiul neam Carmali. Lucra aici la o bancă englezească, dar a fost mutat la Cairo. Tatăl lui era angajat la banca otomană din Istanbul. Ginerile nostru e un băiat de treabă, amabil și dintr-o bucată, dar cam... Așa.”

Rostind aceste ultime vorbe, tatăl meu a făcut un gest pe care i-l mai văzusem în câteva rânduri, întorcând palmele și fața către cer, apoi îndreptându-le spre pământ și din nou spre cer, de două-trei ori la rând, cu grabă, de parcă ar fi mimat niște temenele. Era felul lui de a spune „habotnic” sau „fanatic religios”... Nu trebuia însă să-l iei prea tare în serios, pentru că orice persoană pe care o vedea murmurând și înșirând mătăanii avea parte de acest caraghioslâc de liber-cugetător.

„Dar soră-mea, cel puțin, e fericită?” „Da, ea l-a ales, și cred că se înțelege bine. Nu-ți fie teamă pentru Iffet, știe să se facă respectată. Nu din pricina ei îmi fac eu griji... Griji am zis? Ce-am îndurat în ultimii ani au fost mai mult decât griji. N-aș vrea să-ți stric bucuria întoarcerii, dar trebuie să fii la curent: o mare năpastă s-a abătut pe capul nostru. De patru ani încoace, azi e prima dată când am trăit un moment de fericire. O să vezi, de-acum înainte, casa noastră va fi iar plină de lume...”

Cum știam dintotdeauna acea casă, i-am luat, înlăuntrul meu, vorbele în zeflema, cu un soi de enervare amuzată. Nu păstram o amintire prea veselă acelei forfote, acelui du-te vino neîntrerupt.

Pentru tatăl meu, lucrurile stăteau exact pe dos, pentru că, deodată, ochii i s-au împânzit de lacrimi, iar mâinile, de furie, i s-au încleștat una de cealaltă.

„De patru ani nimeni nu ne mai trece pragul. Ca în vremea copilăriei mele, la Adana. Ca niște ciumați!”

Mi-am așezat mâinile peste mâinile lui, cu ochii umezi; eram mahnit chiar înainte să aflu ce nenorocire ne lovise.

„Fratele tău... Salem... Blestemată fie ziua când s-a născut!” „Nu spune asta!” „De ce să nu spun asta? Pentru că e sânge din sângele meu și carne din carnea mea? Dar dacă aș fi avut o tumoră care să mă macine, ar fi trebuit oare s-o iubesc doar pentru e din carnea și sângele meu?”

Am renunțat să-l mai întrerup. De altfel, protestele mele erau de formă, câtă vreme eu însumi nu nutream cele mai bune sentimente față de fratele meu.

Când am plecat, înainte de război, Salem nu era decât un adolescent molâu și obez, refractar la învățătură, un netrebnic arțăgos și delăsător. Toți erau convinși că n-o să iasă nimic bun din el. Ce viitor să-i întrezărești? Ar fi început prin a-și toca partea de moștenire, după care, cu siguranță, ar fi trăit pe spezele fratelui sau surorii sale...

L- am subestimat cu toții. Vreau să spun că i-am subestimat capacitatea de a face rău. Războiul, se știe, deșteaptă în anumite persoane istețimea și energiile. Îndreptându-le, uneori, pe făgașul cel bun. De cele mai multe ori, însă, pe cel rău.

În acei ani de restriște, lipsurile și raționalizările făceau ravagii prin țară, ca peste tot în lume. Precum și contrabanda și tot soiul de alte negoțuri obscure.

Unii se-apucau de așa ceva ca să supraviețuiască, alții ca să se îmbogățească. Fratele meu a purces și el pe acest drum, dar nu ca să supraviețuiască, și nici ca să se îmbogățească.

Lipsea adesea de-acasă. Putea să iasă la orice oră din zi și din noapte, pe o ușă secretă, camera lui fiind așezată într-un capăt al casei. Tata nu și-a dat seama de nimic. Dacă sora mea ar mai fi stat cu ei, ar fi înțeles cu siguranță că era ceva în neregulă. Poate că însuși Salem n-ar fi dus lucrurile așa departe. Odată plecată, nimic nu l-a mai împiedicat s-o ia la vale.

Într-o bună zi, s-a întâmplat ceea ce era de așteptat să se întâmple: niște soldați din armata franceză au venit și s-au așezat pe poziții împrejurul casei și le-au cerut celor dinăuntru, cu ajutorul unei portavoce, să nu se opună și să iasă cu mâinile sus.

Era un asalt în toată regula, de parcă ar fi trebuit să nimicească un post dușman. Tatăl meu nu găsea nici cea mai vagă explicație. Striga de la fereastra camerei sale că era vorba de o neînțelegere. A văzut apoi cu groază că soldații scoteau din podul casei saci de iută, lăzi, bidoane

metalice și cutii de carton. Tot așa și din garajul dezafectat, dintr-un dulap în perete de sub scara interioară, și chiar din camera fratelui meu, din dulapul său și de sub pat. Individul ăsta făcuse din casa noastră un depozit pentru contrabandiști, iar tata nu bănuise nimic. Ba mai mult, Salem făcuse în așa fel încât să stivuiască anumite mărfuri în atelierul fotografic al bunicului, care avea să fie asediat în aceeași zi și în același fel.

Situația era agravată de faptul că, doar cu o zi în urmă, avusese loc o încăierare, în sudul capitalei, pe o micuță plajă folosită adesea de către contrabandiști.

Murise un grănicer, iar doi dintre traficanți fuseseră răniți și capturați. Autoritățile aflaseră numele fratelui meu în cursul interogatoriului din timpul nopții. Era — ce patalama de glorie pentru nobila casă Ketabdar! — unul dintre capii bandei. În timpul schimbului de focuri se afla pe țărm, printre cei care așteptau marfa. Chiar aceia care trăseseră în grăniceri, înainte s-o ia la sănătoasa. Apăsase oare chiar el pe trăgaci? A negat și nimeni n-a fost în stare s-o dovedească. Acasă erau multe puști, dar adăstau încă în lăzi și niciuna nu fusese folosită. Arma crimei n-a fost niciodată descoperită.

Toată lumea s-a trezit la pușcărie. Fratele meu, tata, bunicul, Aram, unchiul din partea mamei, un savant adevărat, aflat mereu cu capul în norii formulelor sale, și care pricepea și mai puțin decât tata ce i se întâmpla. Tot la pușcărie — grădinarul și fiul său.

„Fratelui tău nu i-a lipsit niciodată nimic! De ce ne-a făcut așa ceva?” repeta tata.

Cum să-i explic ce-i lipsise fratelui meu? N-avusesem și eu uneori, în adolescență, sentimentul că sunt înțemnițat în acea casă, fără sorți de scăpare? Nu-mi venise să distrug totul, mobila, oaspeții, pereții? Ce m-a oprit? Știam că sunt iubit. Obiect al unei devoțiuni excesive, cu siguranță, dar care mă îndemna să plec cât mai departe cu putință, doar ca să mă pot întoarce, odată ajuns un om întreg, sigur pe aspirațiile sale și capabil să le pună în lucrare. Dacă n-aș fi avut certitudinea că sunt iubit, amărăciunea din mine ar fi crescut fără măsură, așa încât, odată și odată, împins și de război, aș fi făcut pasul. Ca pentru o crimă sau pentru o sinucidere, fiindcă faptele lui Salem semănau și cu una și cu alta.

O crimă și o sinucidere aproape reușite. În acei ani de război, nu era de șagă cu contrabanda, mai ales când era însoțită de trafic de arme și muniție.

Din fericire, ofițerul francez care fusese însărcinat cu dosarul, colonelul d'Heloire, îl cunoștea bine pe tata.

Venise nu doar o dată la noi, înainte de război, pentru niște vernisaje sau pentru dezbateri. Fost elev al Școlii de Limbi Orientale, era un om de cultură și un colecționar de fotografii vechi. Știa ce ființe plăcute și inofensive erau tatăl meu și Nubar și aflase ce pacoste fusese fratele meu pentru ei, încă din copilărie. S-a străduit deci să-i elibereze cât mai repede pe cei doi — dar aceștia apucaseră să petreacă deja treizeci și cinci de zile la închisoare! Ceilalți, printre care unchiul Aram, aveau să fie puși în libertate câteva luni mai târziu.

Ceilalți, cu excepția fratelui meu, bineînțeles; colonelul avea însă să-i salveze pielea, sub pretextul vârstei — la momentul acelor pățanii, nu împlinise încă douăzeci de ani. Printre contrabandiști aveau să fie făcute trei execuții capitale. Salem avea să scape cu cincisprezece ani de temniță, pe care amnistiiile succesive aveau să-i diminueze cu două treimi.

Pentru ai mei, această afacere a însemnat cea mai strașnică umilință. Toți cei care ne frecventau casa aveau să trăiască luni întregi cu teama că vor fi arestați. La urma urmei, dacă în casa Ketabdar se instalase un cuib de traficanți și un depozit de mărfuri ilegale, nu deveneau suspecti toți cei care o frecventau?

Când tata a ieșit din închisoare, puțină lume, chiar foarte puțină, a îndrăznit să vină să-i ureze întoarcere plăcută. Acestor rare persoane, „care puteau fi numărate pe degetele unei singure mâini”, le purta o recunoștință de nezdrunțat. Pe ceilalți, pe toți oaspeții aceia care, pe vremuri, stăteau ținuiți la masa lui, și-a jurat că nu o să-i mai vadă niciodată.

Aceasta era atmosfera în care buncii mei din partea mamei se hotărâseră să plece în America. Fiul lor, traumatizat de întemnițarea petrecută sub semnul unei acuzații atât de înjositoare, nu mai avea nas să se arate în fața studenților. Președintele Universității i-a făcut o recomandare atât de elogioasă, încât a putut obține, în doar câteva zile, autorizația să emigreze împreună cu întreaga familie. Calitățile sale de chimist fără pereche atârâneră, cu siguranță, foarte greu în acele vremuri de război; încă de la sosirea în Statele Unite a fost recrutat de o fabrică de explozibil din Delaware.

De-atunci încolo, tatăl meu a rămas singur. Fără sora mea, fără Nubar, fără mine, fără curtea obișnuită pe lângă el. Singur cu bătrâna sa mamă

nebună, de care se ocupa chiar el, din când în când, deși aceasta avea în permanență o infirmieră care îi slujea drept doamnă de companie.

Nu cred că ar fi putut suporta o asemenea dezonoare dacă, după câteva luni, n-ar fi primit vizita colonelului d'Héloire, venit să-i aducă cea mai întremătoare veste cu putință: fiul său cel mare, Ossyan, devenise un mic erou al Rezistenței.

Cum de aflase ofițerul? Un concurs de împrejurări.

D'Héloire făcea parte din forțele Franței libere, cele care cuceriseră Levantul în nouă sute patruzeci și unu, în pofida oamenilor lui Petain și cu ajutorul englezilor. La scurtă vreme după ce isprăvisese afacerea cu contrabandiștii, a îndeplinit o misiune clandestină în Provence, în cursul căreia l-a întâlnit pe Bertrand; au evocat Străvechiul Ținut, istoria lui și neamul otoman, iar numele meu s-a strecurat în conversație...

Să revin la tatăl meu. În ochii lui, înrolarea mea în Rezistență căpăta, în acest context, o însemnătate pe care atunci când am sosit în port n-aș fi putut-o bănuî. Mereu mi-am închipuit că va fi bucuros pentru ce am izbândit, datorită convingerilor sale, dar și din cauza acelui vis aberant pe care îl nutrise dintotdeauna: să facă din mine „o căpetenie revoluționară”.

Visul nu i se stinsese, îl ducea încă înlăuntrul său, sub ascunzișul unor preocupări mai grabnice: acum, deslușea în mine pe artizanul reabilitării noastre.

Nu-i întinase fratele meu numele și casa? Înfăptuirile mele ne spălau de această pată. Disprețul nu-i alungase pe oameni de la ușa noastră? Întoarcerea mea, cu această aureolă, avea să-i aducă la noi, din nou. Era pregătit să-i întâmpine, de această dată fără dușmănie, doar cu dorința să-și răzbune soarta.

A doua zi după sosirea mea a devenit prilejul unei mari petreceri. Casa noastră forfotea de oaspeți, unii poftiți, alții veniți de capul lor. Risipiți prin salonul cel mare, prin vestibul și pe scările interioare. Unii se plimbau prin grădină, prinși în lungi discuții presărate cu hohote.

Tata se umfla în pene. Dată fiind situația, nici eu nu mai puteam să neg cu atâta hotărâre că fusesem eroul pe care toți îl credeau. În ziua aceea, nu se mai punea problema să pun în față decența sau modestia, și nici să-mi evaluez meritele cu o dreaptă măsură, trebuia să redau tatălui meu și casei noastre onoarea călcată în picioare. Desigur, nu spuneam nimic neadevărat, nici măcar înzorzonat, lăudăroșenia nu s-a numărat niciodată printre multele

mele cusururi. Nu, nu mințeam; dar nici nu dezmințeam. Îi lăsam să vorbească, îi lăsam să creadă. Eram fericit să aud râsul regăsit al tatei.

Zece zile mai târziu și-a pierdut mama. Nefericita Iffett avea optzeci și șapte de ani și, de câteva luni, nu își mai părăsea patul.

„Dacă ar fi murit anul trecut, aș fi înmormântat-o singur” — asta a fost prima cugetare a tatălui meu. La început, e drept, un soi de ușurare, dar care nu contrazicea câtuși de puțin pioșenia filială. Apoi a plâns.

Stabilise cu această mamă, pe care o apucase dintotdeauna nebună, niște complicități doar de el știute. Am fost adesea martorul unor scene descumpănitoare, în legătură cu care n-am îndrăznit niciodată să-l descos.

Bunăoară, a consultat-o atunci când trebuia să hotărască dacă mă va lăsa sau nu să-mi urmez studiile în Franța. Nu era prima oară. Îmi amintesc însă atât de limpede doar pentru că a ținut s-o facă de față cu mine.

I-a șoptit câteva vorbe la ureche. Bunica părea să asculte cu atenție. Apoi a deschis gura. De parcă ar fi vrut să grăiască. Gura i-a rămas însă deschisă, o bucată de vreme, ca o umbră neagră și rotundă, fără nici un cuvânt. Tata aștepta. Fără să se grăbească.

Deodată a emis niște sunete încâlcite care mi s-au părut înrudite cu niște chiorăieli sau cu niște gâfâituri. Tata a ascultat-o. Dând din cap cu seriozitate. Apoi a venit la mine să-mi spună că bunica nu vedea nici un neajuns. Să fi fost doar o farsă? Așa părea, dar nu era, pot s-o spun cu mâna pe inimă. Tata n-ar fi fost în stare s-o pună pe Iffet într-o situație ridicolă. Nu, așa o consulta el, era singura punte spre mama lui, prin urmare trebuie să admitem că aveau un limbaj comun și că se înțelegeau.

Nu a fost singurul care a plâns. Deodată, am simțit că-mi lipsește și mie. Nobila doamnă, cu mințile pierdute de șaptezeci de ani, era o prezență binecuvântată în acea casă. Curată, ca o nălucire, îngânând cântecele, copilăroasă. Datorită ei căpătasem o filosofie spontană a îndoielii și ironiei față de viață, față de timp, de înțelepciune și de rațiune.

A trăit ascunsă; tata nu voia s-o îngroape în ocară.

Ținea ca funeraliile ei să-i adune pe cei mai înalți dregători din țară, din toate comunitățile. Lucrul devenea din nou posibil, grație pretinselor mele isprăvi și întoarcerii mele triumfale. Acesta e motivul pentru care am pomenit adineaori de „ușurarea” lui. De altfel, în omagiile funerare nu avea să fie ocolit faptul că se născuse ca fiică de suveran și că murise ca bunică de erou.

Aveam sentimentul că tata rămăsese împărțit între tristețea de a-și fi pierdut mama și satisfacția de a vedea că îi oferise, în extremis, niște funeralii demne de rangul ei. Îl priveam cu atenție. Ba încerca să se reculeagă, cu umerii lăsați și împiedicându-se cu greu să nu plângă; ba își plimba privirile peste mulțime, peste personalități, sumețindu-se în postura venerabilului vrednic de compasiune. În vremuri normale, nu s-ar fi purtat așa. Într-atât îi era de adâncă rana...

A doua zi după înmormântare, stăteam de-a dreapta lui în salonul cel mare ca să primim condoleanțele, când cineva a venit să-mi spună la ureche că o „străină” dorea să mă vadă, dar că, dată fiind situația, nu îndrăznea să intre.

Străina era Clara!

Aș fi vrut s-o cuprind în brațe și s-o strâng cu putere.

Nimic însă nu-mi dădea acest drept. Nimic din relațiile noastre trecute, adică acea singură noapte când am vorbit, așezați fiecare în fotoliul său, înainte să apucăm fiecare pe drumul său; nici împrejurările prezente, doliul, casa înțesată cu vizitatori cerniți. Nu puteam nici măcar să ne mărturisim prea vizibil bucuria regăsirii. A început scuzându-se că „a debarcat” în felul în care a făcut-o, în mijlocul unei zile atât de triste. I-am propus să facem câțiva pași prin grădină.

Era doar în trecere. Vaporul ei ancorase cu o zi înainte în portul din Beirut și urma să plece chiar în aceeași seară pe drumul spre Haifa. Nu era foarte hotărâtă să rămână în Palestina, venise doar să-și însoțească un unchi bătrân.

De parcă ne-ar fi fost teamă să vorbim despre noi, discuția s-a învărtit în jurul unchiului.

„Părinții mei îmi spuneau că avea, încă de pe la douăzeci de ani, manii de vechi celibatar. Băiat unic, născut târziu după alte șase fete, moștenise o avere care îl scutea pe vecie de muncă.” „Precum tata”, am murmurat eu, uitându-mă pieziș spre casă.

„Atât doar că unchiul Stefan n-a dorit niciodată să se împovăreze cu o familie. În casa lui din Graz, viața îi era rânduită de un majordom cu ștaif, care știa să-i aducă la ceasul potrivit cafeaua și să-i dozeze cum se cuvine whisky-ul de seară. Tata, care a muncit pe brânci toată viața, nu vorbea despre unchiul meu decât schimonosindu-se de parcă ar fi vrut să-l strângă de gât; nici măcar mama nu se mai străduia să-și apere fratele, care era o atât de rea pildă pentru copii. Toți evreii din Graz aveau, de altfel, o părere

foarte proastă despre Stefan Temerles, care le răspundea cu aceeași măsură, neavând nici un prieten evreu și fălindu-se cu asta.

Când am aflat că a fost deportat, m-am întrebat cum avea să supraviețuiască într-un lagăr. Logic, ar fi trebuit să fie primul răpus. Ei bine, toți s-au prăpădit, toți ai mei... Cu o singură excepție, unchiul Stefan. Nu știu cum a supraviețuit. Nu vorbește niciodată despre asta. Iar eu n-am nici un chef să-i deșept coșmarul. Nu îi vorbesc decât despre anii fericiți, și niciodată la timpul trecut. În preajma lui, am sentimentul că răsfoiesc fără încetare un album imaginar de familie. El, în schimb, îl privește fără să scoată o vorbă, nelăsând să răzbată nici o urmă de emoție. Nici bucurie, nici surpriză, nici suspine nostalgice, nimic.

Îmi spun uneori că a supraviețuit datorită apatiei. Da, apatiei. Ceilalți nutreau dorințe, pofte, ambiții, speranțe, care, odată întoarse împotriva lor, îi sfâșiau. El nu avea nimic din toate astea. Nu aștepta nimic, nimic altceva decât ceea ce i se oferea. Din fericire, nimeni nu i-a adus moartea. Astăzi, el e tot ceea ce mi-a mai rămas din familie. Nici nu știu dacă, pentru mine, e un tânăr strămoș sau un fiu bătrân. Câte puțin din fiecare.

Când l-am regăsit, îmi spune ea, cu ajutorul unei asociații care se ocupă de deportați, l-am întrebat ce are de gând să facă de acum înainte. Nici nu-i trecea prin cap să se mai întoarcă la Graz. Voia să plece în Palestina. Așa că îl însoțesc acolo.

Adineaori, l-am lăsat pe terasa hotelului, cu un whisky dublu în față. S-a împrietenit cu barmanul. I-am surprins azi-dimineață într-o discuție prelungă.

Mie n-a avut niciodată mare lucru să-mi spună. Probabil că pălăvrăgesc despre pălăriile femeilor de dinainte de război și despre whisky-ul care era mai bine distilat.”

Clara fusese îndrumată fără probleme până la locuința mea. „Am impresia că te cunoaște toată lumea în orașul ăsta.”

I-am povestit câte puțin despre întoarcere, despre primire, despre mica legendă din jurul meu. S-a arătat mult mai entuziasmată decât mine. „Strașnică aventură!” Am ridicat din umeri. Apoi, am depănat împreună amintirile noastre de „vechi luptători”.

Plimbarea s-a prelungit preț de mai bine de o oră.

Aș fi putut să merg așa zile și nopți la rând, fără nici un semn de lehamite. Fiecare vorbă pe care o rosteam, despre noi, despre ceilalți, despre paginile de istorie care fuseseră întoarse deja și despre cele care ar fi putut

să fie deschise, despre mersul lumii — fiecare cuvânt ne apropia. Precum atunci la Lyon, cu patru ani în urmă, aveam impresia că, de la distanță, ne ghemuiam unul în celălalt! Cu toate astea, mâinile noastre noastre bălăngănindu-se abia de se atingeau.

În clipa aceea, nu-mi spuneam că „o iubesc”. Nici mie și — cu atât mai mult — nici ei. Ceea ce am să vă mărturisesc ar putea să vi se pară ridicol, venind din partea unui domn în vârstă: manifestam toate simptomele unei iubiri nebune, dar cuvântul cu pricina nu-mi trecea prin cap. Mi se pare că, în asemenea momente, e nevoie de un fel de confident care, chiar luându-te peste picior, sau, mai abitir, din rea-voință, să rostească vorba „iubire”, doar cât să te pună pe gânduri; de-acum, răspunsul o să vină de la sine.

Când și-a privit ceasul, mi s-a părut că-mi smulge inima din piept. Simțeam, fizic, o durere pe partea inimii, l-am spus, cu o voce rugătoare: „Mai rămâi!”

Și-atunci a continuat să meargă și să vorbească.

După câteva minute, s-a uitat din nou la ceas, și s-a oprit.

„Nu pot să-l las prea mult timp singur pe unchiul meu. Iar pe tine te așteaptă oamenii...”

Ajunsesem în fața intrării principale a casei, iar vizitatorii continuau să sosească. Expoziți privirilor, nu puteam nici măcar schimba un sărut, doar nu ne aflam în Franța... I-am strâns mâna și am privit-o îndepărtându-se.

M-am întors în salon și am luat loc lângă tata. Cei care sosiseră în lipsa mea și se așezaseră de jur împrejurul odăii, se apropiau acum de mine, rînd pe rînd, ca să mă îmbrățișeze și să-mi spună câteva vorbe de circumstanță. Încercam să fiu amabil cu fiecare dintre ei, deși nu-mi stătea mintea la asta. Mă gândeam încă la ea, bineînțeles, însă nu-mi era îndeajuns să retrăiesc clipele încântătoare pe care le petrecusem și nici să-i deplâng plecarea. În mine creștea un fel de furie. Îmi spuneam: întâia oară plecaserăm, fiecare pe drumul lui, sperând ca întâmplarea să ne-aducă iar împreună. Era război, clandestinitate, n-aveam încotro. Azi ne-am regăsit ca prin miracol și iată că ne despărțiserăm lăsându-ne iar în voia norocului. Dar dacă norocul avea să ne părăsească?

Dacă n-aveam s-o mai revăd vreodată? Nu mă purtasem oare ca un nerod lăsând-o să plece?

O strângere de mână și iată că viața și fericirea mea se îndepărtaseră, poate pentru totdeauna. În timp ce eu priveam delăsător!

Nici măcar nu puteam să-i scriu, nu știa unde avea să se stabilească în Palestina și nici pentru cât timp. Ar fi existat poate vreun mijloc de a-i trimite un mesaj, însă nu ne bătuserăm capul să-l punem la punct. Cât fuseserăm împreună, vorbiserăm despre tot soiul de lucruri — mai ales despre unchiul ei — de parcă aveam să ne plimbăm așa până la sfârșitul veacurilor. Apoi ne-am despărțit în grabă, în câteva secunde, ca să nu facem despărțirea și mai stânjenitoare.

Cu cât mă gândeam mai mult, cu atât mă umpleam mai tare de furie. Străduindu-mă, în același timp, să nu las să se vadă ceva...

Deodată, însă, m-am ridicat în mijlocul unei fraze.

Am bolborosit câteva scuze față de interlocutorul meu din acel moment și apoi față de tata. Am ieșit, aproape în fugă. Am luat o mașină. „La hotel Palmyra, lângă port!”

Pe drum, în timp ce răspundeam mecanic conversației șoferului, mă străduiam să-mi pregătesc în minte, pentru Clara, justificările acestei vizite pe nepusă masă.

Până și la hotel, în timp ce așteptam la capătul scărilor ca băiatul în livrea să-i bată la ușă și s-o roage să coboare, încă îmi mai pregăteam fraza. Voiam să par cât mai puțin neghiob cu puțință.

Când a coborât, ușor îngrijorată, n-am găsit nimic mai bun de spus decât: „Am uitat să te fac să-mi promiți că-mi vei scrie!” Era o desăvârșită neghiobie, recunosc. Dar tot răul spre bine: cu cât te vădești mai neghiob, în asemenea împrejurări, cu atât ești mai înduioșător.

Clara m-a ascultat încruntând sprâncenele și dând din cap, de parcă i-aș fi dat o știre gravă. Apoi a privit în stânga și-n dreapta. Nu ne vedea nimeni. Atunci m-a sărutat pe buze, fugar, precum ciugulitul unei păsări.

Când mi-am revenit din uimire, urca deja scările în goană. Am plecat. Doamne, cât de albastru era cerul acelei zile!

Mi-a scris două luni mai târziu. O scrisoare de vreo șapte-opt pagini, de care am fost oarecum dezamăgit.

Nu, nu atât dezamăgit, cât neostoit. Știu și de ce. Se prefăcea că sărutul acela nu existase. Mai rău: în timpul plimbării noastre prin grădină, începuserăm din senin să ne tutuim, în vreme ce în scrisoare mi se adresa cu „Sie sind” în loc de „du bist”. Un pas înapoi...

Da, îmi scria în germană. De când cu întâlnirea noastră din Lyon, ne luaserăm obiceiul să vorbim în franceză; se exprima corect, cu doar câteva rare greșeli. Când era vorba de scris, se simțea mai în largul ei alături de Goethe decât de Chateaubriand.

Îmi spunea deci „dumneavoastră”, de parcă ar fi regretat sărutul acela... Iar în epistolă, nici un cuvîntel despre noi doi. Îmi vorbea tot despre unchiul ei, despre cât de greu îi era să obțină o locuință care să-i convină; să fi sperat oare să găsească o casă asemănătoare celei din Graz? Nu i se propusese decât un apartament la parterul unui imobil construit de Doamne-ajută: două camere, o sufragerie-bucătărie și o baie comună pentru încă două familii. Și asta într-un cartier din Haifa, unde tensiunile dintre arabi și evrei erau în creștere, și unde nu trecea o zi fără lupte sau atentate.

Clara nu se așteptase la atîta violență, iar în scrisoare îmi pomenea în vreo două-trei rînduri despre „o tragică neînțelegere” care trebuia limpezită. Nu putea îndura ideea că, a doua zi chiar după înfrîngerea nazismului, două popoare dușmănite de Hitler ajunseseră să se ridice unul împotriva altuia și să se măcelărească reciproc, fiecare nutrind convingerea că are dreptate și că este unica victimă a unei nedreptăți. Evreii — pentru că înduraseră tot ce poate fi mai groaznic pentru un popor, adică o încercare de nimicire, și care erau hotărâți să facă tot ce le stătea în putință ca acest lucru să nu se mai repete; iar arabii — pentru că dregerea răului, într-un anumit sens, se făcea pe spezele lor, deși nu avuseseră nimic de-a face cu crima comisă în Europa.

În scrisoare, Clara cântărea lucrurile cu calm și chiar fără nici o prejudecată, într-o vreme când, atît la arabi, cît și la evrei, resentimentele atinseseră cele mai înalte culmi. De altfel, nu se mulțumea să cerceteze. Acționa. Făcea Rezistență, ca în timpul războiului.

De data aceasta, însă, se opunea războiului.

De fapt, când am vorbit despre o oarecare decepție legată de scrisoare, am vrut mai ales să spun că mă așteptam la o epistolă de dragoste ori, măcar, la una care să țină seama de relația ce se înfiripase între noi; în loc de așa ceva, promisem mesajul unui „camarad de luptă”.

Clara părea profund zguduită de conflictul ce se desfășura în jurul ei și afirma că era hotărâtă să lupte din toate puterile ca „să-l biruie”. Mă înștiința, astfel, cu o oarecare solemnitate, că se alăturase unui grup de militanți care se chema PAJUW Committee (inițialele Palestine Arab and Jewish United Workers).

Îmi vorbea îndelung despre obiectivele lor care erau, cu siguranță, dolidora de bune intenții. În ciuda numărului lor restrâns — n-au fost niciodată altceva decât un pâlc plin de dârzenie — sperau să schimbe cursul Istoriei.

Nu priveam eu însumi cu scepticism toate acestea?

Nu într-atât de mult cât lasă vorbele mele de-acum să se înțeleagă! După treizeci de ani de conflicte, doar simpla idee că bravul comitet PAJUW a putut cândva exista stârnește zâmbete. Un zâmbet disprețuitor la unii; la mine, mai degrabă un surâs duios. Pe vremea aceea, reacționam altfel. Dacă mă pun în starea mea de spirit de-atunci, ceea ce nu-mi e tocmai la îndemână, cred că am aplaudat proiectul Clarei și al tovarășilor ei. Nu de alta, dar se potrivea cu propriile mele idealuri.

Nu doar pentru că venea de la ea.

Așa cum îi spunea și numele, acest Comitet era în mod categoric de stânga. Ce să-i faci, pe-atunci toți cei care voiau să se opună urii rasiale sau religioase nu știau să spună decât:

„Muncitori, uniți-vă!” Nu că ar fi însemnat mare lucru, dar părea singurul chip de a spune: „Nu vă ucideți unii pe alții!”

Mai bine să ne întoarcem însă la Clara și la scrisoarea ei. I-am răspuns neîntârziat. Pe loc sau a doua zi. În franceză. Dintr-o dată îi spuneam „tu”, sperând că va lua act și că va face la rându-i la fel de-acum înainte. În rest, nici un semn de intimitate. Îi urmam exemplul, povestind, la rându-mi, ce făcusem de câteva săptămâni încoace. Adică, în primul rând, acele conferințe în cursul cărora istoriseam despre „propriul meu război”.

N-am amintit încă despre asta, dar conferințele respective erau, pe-atunci, principala mea activitate, dacă nu chiar singura, și mă ajutaseră să mă fac știut în toată țara.

A început, ca să zic așa, dintr-o întâmplare și din cauza unei nepotriviri. Nu departe de casă, se afla o asociație sportivă și culturală, ai cărei animatori, care-l cunoșteau bine pe tata, hotărâseră să dea o petrecere în cinstea „remarcabilului luptător” care eram. Închiriaseră o sală și făcuseră ceva cheltuieli. Cu o săptămână înainte de data stabilită, a murit bunică-mea. Bineînțeles, petrecerea a ieșit din discuție. La revedere, muzică și figuri de dans! În loc să anuleze tot, mi s-a propus să vin pur și simplu „să-mi povestesc războiul”, așa cum îmi venea la gură, să relatez câteva întâmplări și să răspund unor întrebări. Măcar asta aveam voie să fac în perioada de doliu!

Pe ringul prevăzut inițial pentru dans, fuseseră instalate niște rânduri de scaune. Iar pentru mine, o măsuță și un pahar cu apă.

Nu pregătisem nimic. Am început prin a evoca niște amintiri, tot ce-mi trecea prin cap, cu vorbe simple și cu ton de destăinuire. Lumea, obișnuită cu discursurile care semănau cu niște discursuri, amuțise.

Luându-mă după tăcerea lor, după respirație, după oftaturi și, uneori, după sunetele de aprobare sau de mirare care se ridicau, simțeam că se întâmplă ceva între mine și mulțime. În seara aceea, am mai primit alte trei invitații să vorbesc, iar apoi, în săptămânile care au urmat, douăzeci, treizeci, șaizeci, în toate cartierele capitalei, în celelalte orașe de pe Litoral și în câteva sate de pe Munte. Oamenii mă ascultau, pretutindeni, preț de două-trei ceasuri, fără ca atenția să le slăbească. Iar eu descopeream o bucurie până atunci neștiută. Ei erau seduși, în timp ce eu eram încântat că am știut să-i seduc. Nu-mi drămuiau niciodată timpul. Ținând seama de toate visele pe care le nutrea în ceea ce mă privește, e inutil să spun cu ce ochi mă privea tata de-a lungul acestor întâlniri. Noutatea consta în faptul că eu însumi ajunsesem să cred oarecum în menirea mea de „căpetenie”, de conducător de oameni. Venind în prelungirea aventurii mele în Rezistență, această experiență nouă mă îndemna să cred, pentru întâia oară, dar tot cam fără tragere de inimă, că se găsea poate, la urma urmei, un strop de adevăr în presentimentul tatei față de mine, ca și în acela al lui Nubar. Poate că, una peste alta, aveam un viitor predestinat. Zic bine „poate”, pentru că, deși eram cucerit de idee, asta nu se întâmpla, repet, fără să mă împotrivesc.

V-am spus ieri — sau o fi fost alaltăieri? — că după război nu-mi mai stătea gândul la studiu. Poate din cauza euforiei. Da, așa au purces, fără îndoială, lucrurile. Aveam sentimentul că niciunul dintre drumurile din fața mea nu avea să mai fie înfundat. Nu trebuia decât să merg, de parcă n-ar fi existat nici un obstacol.

Uite-așa se pune la cale prăbușirea!

M-a luat însă gura pe dinainte. Până la prăbușire mai era ceva, deocamdată aveam aripi și nu-mi istovisem toate bucuriile.

Într-o bună zi, în timpul uneia dintre conferințe, care se desfășura într-un cinematograf de mahala, mi s-a părut că zăresc așezată în spatele sălii o persoană care avea privirea Clarei. Nu mă anunțase că vine.

Nu-mi mai găseam locul! Pentru îndrăgostitul care eram, câtă fericire! Pentru conferențiar, un dezastru. A vorbi, așa cum o făceam, însemna să mă cufund în mine însumi, să ating culmile concentrării și să mă dăruiesc pe

de-a-ntregul, ca un actor pe scenă. Atunci însă, de îndată ce am recunoscut-o, gândurile mi-au luat-o razna.

Prea multe întrebări și amintiri, prea multă nerăbdare... Am retezat discursul și m-am năpustit spre concluzii.

Apoi am cerut scuze asistenței că nu pot răspunde la întrebări. „Obligații de familie”, a explicat moderatorul, silindu-mă să promit că aveam să revin.

După o jumătate de oră, eram așezați la mine acasă, în salon. Mai întâi, am prezentat-o pe Clara tatălui meu, care a schimbat câteva vorbe cu ea și apoi s-a retras cu eleganță.

Sosise cu o propunere. Avea de gând să publice în jurnalul Comitetului, al cărui prim număr era în curs de apariție, niște relatări ale arabilor și evreilor din Rezistență, care luptaseră prin diferite țări ocupate.

Scopul era limpede: să-i convingă și pe unii și pe ceilalți că trebuia să se afle de aceeași parte și să lupte împreună pentru un viitor comun... Așa privind lucrurile, mărturia mea putea fi interesantă.

Clara se așezase în salon pe fotoliul cel mai țeapăn.

I-am propus un altul, dar găsea că acela era mai potrivit pentru scris. A scos apoi un caiet pe care și l-a așezat pe genunchi. Purta o fustă lungă, plisată, cu model scoțian verde cu negru, și o cămașă albă.

Avea ceva de școlăriță. Voia să-i povestesc întreaga mea experiență de război de-a fir a păr, de la sosirea în Franța și până la întoarcerea acasă... Pentru mine, care, de săptămâni în șir, nu făceam altceva decât să depăn această poveste în fața unui public din ce în ce mai numeros, ar fi trebuit să fie cât se poate de simplu.

Cu toate acestea, rămâneam tăcut, căutând în zadar de unde să încep. Pentru că tăcerea nu lua sfârșit, Clara a vrut să-mi înlesnească situația: „Închipuiește-ți că te afli în fața unei săli pline, în prezența unui public care nu știe o iotă despre viața ta, și dă-i drumul!” „Bine, o să încep. Nu e chiar așa ușor, în doi, într-un salon, câtă vreme tu știi atâtea lucruri despre acele vremuri. O să mă străduiesc. Lasă-mă o clipă să m-adun.”

Din nou tăcere prelungă.

„Clara, te-aș ruga să-mi promiți ceva. Orice ți-aș povesti, nu mă întrerupe, sub nici un motiv, până nu-ți zic că am isprăvit; și, mai ales, nu te uita la mine, stai cu ochii doar în caiet.” „Promit!”

Copilărelile mele o făceau să surâdă. Uimită. Sau poate înduioșată. A mai urmat o tăcere. Apoi, aceste cuvinte, pe care încă nu le-am uitat: „De la

ultima noastră întâlnire am tot chibzuit și acum știu fără nici o urmă de îndoială că sunt îndrăgostit de tine. Ești femeia vieții mele, acum și pentru totdeauna. Te iubesc cu tot sufletul când ești aici și te iubesc când nu ești. Dacă nu simți același lucru, n-am să stăruiesc, e vorba de un sentiment cât se poate de puternic și de fulgerător, trebuie să te copleșească, nu-i doar o înclinație pe care s-o dobândești cu timpul. Prin urmare, dacă nu-l trăiești, peste un minut o să schimbăm vorba și n-am să te mai plictisesc în veci. Dar dacă, din întâmplare, simți și tu ceea ce simt eu, atunci voi fi cel mai fericit om din lume și te voi întreba: Clara, vrei să fii soția mea? Te voi iubi până la moarte...”

Am rostit totul dintr-o răsuflare, de teamă să nu mă întrerupă, de teamă să nu mă poticnesc în cuvinte. N-o privisem nici măcar o singură dată. N-am căutat-o cu privirea nici măcar când am terminat de vorbit. Mi-era frică să nu citesc în ochii ei ceva ce putea să semene a nepăsare sau a milă. Sau chiar a uimire, pentru că știam cu siguranță că această declarație o lua prin surprindere și orice semn de surpriză mi-ar fi dat de bănuț că nu eram pe aceeași lungime de undă, așa încât, orice ar fi spus ulterior, n-ar fi fost decât o formă de politețe și o încercare de mângâiere.

N-o priveam deci, iar dacă aș fi fost în stare să-mi astup urechile așa cum îmi întorsesem ochii, aș fi făcut-o. Pentru că nu doar de privirea ei mi-era teamă, ci și de cuvintele și de intonația ei în care aș fi putut desluși nepăsarea sau mila... Îi auzeam doar respirația, caldă ca un suspin.

„Da.”

A spus „da”.

Era cel mai frumos și mai simplu răspuns, dar și cel la care mă așteptam cel mai puțin.

Ar fi putut să se lanseze în formule chinuite ca să-mi explice că, date fiind împrejurările, nu i se părea cu putință... Aș fi întrerupt-o brutal, spunându-i: „S-o lăsăm baltă!” M-ar fi pus să-i promit că o să rămânem totuși buni prieteni, i-aș fi răspuns „bineînțele”, dar n-aș mai fi vrut s-o revăd și nici să aud pronunțându-i-se numele vreodată.

Dimpotrivă, ar fi putut să-mi explice că simțea același lucru, încă de la prima întâlnire... Atunci aș fi știut ce să spun și cum să mă port.

Însă acest „da” simplu, acest „da” sec m-a lăsat fără grai.

Aproape că-mi venea s-o întreb: „Da, ce?” Nu de alta, dar poate voise să spună: „Da, am auzit”; „Da, am priceput”; „Da, o să mă gândesc”.

Am privit-o năucit, temător.

Era adevăratul „da”, cel mai curat „da”. Spus cu ochii în lacrimi și cu un surâs de femeie iubită.

Vineri seara

L-am părăsit pe Ossyan chiar în acel moment. Invocând un pretext oarecare — o întâlnire pe care n-o puteam contramanda... Simțeam că trebuie să dispar. Să-l las singur cu acea imagine care răbufnise la suprafața ochilor săi. Să-l las să prelungească clipa, să-și asculte din nou cuvintele, să mai vadă o dată și încă o dată chipul femeii iubite. Continuarea avea să vină cât se poate de repede.

Mi-a deschis, recunoscător, ușa și m-a însoțit chiar câțiva pași până la lift, pe strâmtul covor galben-prăfos de pe culoar.

Când m-am întors, la sfârșitul după-amiezii, bucuria nu i se risipise încă. M-a întrebat:

„Unde rămăsesem azi dimineată?”, nu pentru că pierduse șirul, ci doar, cred, ca să mă audă spunând:

— Tocmai zisese „da”!

Am scos capacul stiloului și am deschis un caiet nou, așa cum procedasem la începutul fiecăreia dintre cele trei întâlniri anterioare. Înainte să dau prima pagină, am scris pe ea “Vineri seara”.

Bărbatul părea însă că își mai caută încă vorbele.

— Pot să vă rog să nu începeți de îndată?

Am închis stiloul. Am așteptat. Am așteptat. Și-atunci vocea i-a răzbit până la mine, venind parcă de departe.

— Eu și Clara ne-am sărutat.

Pariez că, atunci când mi-a făcut mărturisirea, a roșit. Eu însumi îmi plecasem ochii. Nu-i era lesne să se dea pe mâna mea. De altfel, după atâta caznă, s-a apucat din nou să străbată încăperea, cu un pas sprinten, fără să scoată o vorbă. Apoi, de parcă tocmai și-ar fi încheiat cine știe ce încântătoare călătorie în sine însuși și mi-ar fi redescoperit dintr-odată prezența, mi-a spus, cu un gest din palmă:

— Asta e! Am crezut că a isprăvit acest episod intim. Am netezit deci paginile caietului, cu o mișcare care-mi stătea în obișnuință, pregătindu-mă să reiau scrisul sub dictare. O ezitare îmi înțepenise însă mâna. O anume strălucire din ochii lui mă îndemna să cred că nu se întorsese pe de-a-ntregul din pelerinajul său mental. Mi-am închis prin urmare stiloul și l-am vârât în mod fățiș în buzunarul interior al hainei. Am strâns, de asemenea,

caietul și mi-am încrucișat brațele. Interlocutorul mi-a surâs. Și-a desfăcut gulerul. Ochii mi-au rămas pironiți pe nodul gâtului său.

Mi se părea că evocarea acestei pagini de viață îl întinerise, îl înflăcărase și, într-o oarecare măsură, îl făcuse mai îndrăzneț.

Ce anume aș putea să relatez din mărturisirile lui fără să-l trădez? Oh, n-a spus nimic care să se îndepărteze de cea mai strictă pudoare levantină. Cu toate astea, mi-ar fi părut rău să-i pun în gură spuse pe care am omis să le consemnez în prezența lui. M-aș simți însă ușurat descriind tabloul doar în linii mari.

A însoțit-o pe Clara până la hotelul Palmyra, unde ea închiriasse o cameră, ca și în vizita precedentă. Au trecut prin locul unde îl sărutase pe buzele nedumerite.

Nici acum nu era țipenie prin preajmă. Așa că Ossyan i-a înapoiat sărutul. Același sărut, ca un ciugulit de pasăre. Apoi, ochi în ochi, au urcat treptele ținându-se de vârful degetelor.

Camera, aflată la etajul trei, avea o fereastră largă care dădea, în stânga, spre clădirile portului, iar în dreapta spre linia țărmului și spre mare. A deschis-o.

Odată cu rumoarea orașului a pătruns și un vânt calduț. Mâinile lor umede se îmbărbătau una pe alta, iar ochii le stăteau închiși de atâta fericire și sfială.

Cum nu trebuia să scriu nimic, îl priveam în timp ce vorbea. Observasem deja că era slab și înalt de statură, dar de astă dată mi s-a părut de-a dreptul lungan, da, era alungit cu totul, brațele, picioarele, bustul și mai ales gâtul, care mi se părea dintr-odată amuzant de prelung în comparație cu căpșorul său alb de copil; poate de aceea avea tendința să-l plece mereu într-o parte. Aici, în fața mea, așa cum făcea altădată în fotografia din cartea mea de istorie...

Fără să-mi bage în seamă privirea, își urma drumul, cu iubita la braț.

— Seara am ieșit să ne plimbăm pe cornișă, către golful Saint-Georges, și am vorbit despre căsătorie.

Da, chiar în seara aceea, de ce să mai fi așteptat?

Fericirea ne trecea precum o frânghie aspră prin palme, nu aveam decât să închidem degetele și să strângem tare ca să nu ne scape. Nici nu se mai punea problema să lăsăm în seama întâmplării grija de a ne rânduî viitoarele întâlniri.

Și unul și celălalt aveam dorința și vrerea să trăim împreună în fiecare clipă de-acum înainte. Pentru totdeauna. Dacă se vor ivi opreliști, aveam să le depășim.

Ni se părea că nimic nu ne poate sta în cale. Trebuia doar să luăm câteva hotărâri și să facem câteva alegeri.

În primul rând — ce fel de căsătorie? La Beirut nu exista căsătorie civilă. Noi însă nu doream o ceremonie religioasă. N-aveam chef să ne unim destinele trecând printr-o minciună. Nici eu, nici ea n-aveam o părere exagerat de bună despre religiile locale, așa că n-avea rost să ne prefacem.

Și, înainte de toate, ce religie ar fi trebuit să alegem pentru ceremonie? A ei? A mea? Fiecare soluție isca mai multe probleme decât era în stare să rezolve! Nu, mi-a venit o idee mai bună: Jacques-acte-false.

„Doar nu vrei un certificat fals de căsătorie?”, m-a întrebat Clara îngrozită. Am liniștit-o. În civil, Jacques era primarul unui orașel din regiunea pariziană. Nu mi-a mărturisit asta decât la sfârșitul războiului, când se pregătea deja să-și pună din nou eșarfa tricoloră.

Cine ar fi fost mai potrivit să ne căsătorească decât el, cel care, fără să vrea, a făcut să ne întâlnim? Nu oare pe el îl așteptam, și unul și celălalt, în noaptea aceea la Lyon? Ne-am hotărât iute: aveam să ne ducem singuri în Franța, pentru o căsătorie dintre cele mai simple și apoi aveam să ne întoarcem să sărbătorim evenimentul cu apropiatii.

Când l-am pus la curent cu proiectele noastre, tata n-a stat pe gânduri o clipă. „Deșteaptă, frumoasă, afectuoasă... Și revoluționară! Ce ți-ai mai putea dori?”

Era încântat. O adoptase încă din prima clipă; dar și ea îl ridicase deja pe un soclu, de parcă și-ar fi regăsit un părinte vesel, turbulent, fragil.

Mai rămânea unchiul Stefan. Clara nu prea știa cum o să reacționeze. Dorea să-i obțină încuviințarea, din pură politețe, dar era hotărâtă să n-o ia în seamă dacă avea să spună nu. Am hotărât deci să ne despărțim, preț de câteva săptămâni, astfel încât fiecare să se poată ocupa de inevitabilele pregătiri, să-și înștiințeze rudele, să strângă actele necesare; după care urma să ne întâlnim la Paris, în ziua, ora și locul stabilite...

Adică pe 20 iunie, la prânz, pe Quai de l'Horloge.

De ce tocmai pe Quai de l'Horloge? Pentru că, pe vremea când lucram în „atelierul” din Lyon, un camarad îmi istorisise o poveste de dinainte de război despre doi îndrăgostiți care se întâlneau chiar pe Quai de l'Horloge,

„între cele două turnulețe”. Deschisese o hartă ca să-mi arate locul, aflat chiar pe malul Senei.

Gestul mi-a rămas în memorie, poate pentru că mi s-a părut că ascunde o prevestire. Așa încât, atunci când a fost să aleg un loc de întâlnire, mi-a venit în minte locul cu pricina.

La Paris, totul s-a desfășurat cum plănuisem, ba chiar un pic mai bine. Și eu și Clara am ajuns lângă turnulețe în aceeași clipă, fiecare sosind din altă direcție.

Jacques-acte-false — nu mă pot împiedica să-l numesc așa, cu toate că și-a reluat respectabila slujbă și statutul civil — îi contactase pe cei pe care-i desemnasem martori. Pentru mine, Bertrand, pentru Clara, Daniele, gazda primei noastre întâlniri de la Lyon.

Era atât de întuneric în primărie și atât de puțină lume, de-ai fi crezut că ne-am întors în clandestinitate. Lucru care nu le displăcea prietenilor mei; toți aveau o strângere de inimă gândindu-se la vremea aceea, încă destul de apropiată, când fiecare gest avea un sens anume; mersul pe stradă, bunăoară, fără să fii recunoscut, era de fiecare dată o adevărată ispravă.

Acum, mersul pe stradă fără să fii recunoscut nu însemna altceva decât o zilnică suferință. Cum să-ți mai placă mâncărurile fade, după ce, vreme de patru ani, te-ai îndopat cu mirodenii?

Pe-atunci, eu nu împărtășeam însă aceeași descurajare. Nu fusesem o mare figură a Rezistenței, poate doar o mărunță figurină. Prin urmare, nu cunoscusem acea fulgerătoare prăbușire a visului în realitate. Abia scăpat de clandestinitate, mă întorsesem la mine-n țară, unde nimeni nu e anonim.

Și-apoi, mai presus de orice, era Clara. Chiar dacă fusese nevoie de un război ca să fim împreună, eu voiam să trăiesc cu ea în vreme de pace. Obolul pe care-l plăteam nostalgiei era doar o formă de amabilitate, pentru că eu veneram viitorul. Viitorul anilor noștri comuni, dar și viitorul imediat. Primii pași alături de cea care îmi purta deja numele.

Toate acele lucruri pe care aveam să le săvârșim pentru întâia oară împreună. Spunându-ne că de fiecare dată va fi prima dată. Făgăduințe de îndrăgostiți, dar pe care nu le-am încălcat niciodată. Nu mi s-a întâmplat s-o sărut pe Clara, sau chiar să-i țin mâna strânsă într-a mea, cu sentimentul unui lucru cunoscut, sau pe care l-am mai trăit. Sau pe care l-am mai iubit. Dragostea poate să rămână neștirbită, și tot așa și emoția. Luni după luni și ani după ani. Viața nu este atât de lungă încât să te poți sasti.

Când ne-am întors din Franța, tata a dat cea mai frumoasă petrecere pe care a cunoscut-o vreodată casa Ketabdar. Înainte de plecare, îl rugasem să nu se dea peste cap. Mi-a răspuns doar: „Lasă-mi bucuria asta!”

I-am lăsat-o. A făcut toate nebuniile de care mi-era teamă. Două orchestre care făceau cu schimbul, una orientală, una după tipic occidental; câteva sute de invitați; un tort atât de uriaș încât, atunci când l-au adus, au trebuit să se plece până la pământ ca să încapă pe ușa, destul de înaltă, de altfel, a sufrageriei.

Mi-e și jenă să descriu iluminările, sau desfrâul de mâncăruri. De astă dată, tata, care tunase și fulgerase toată viața împotriva căpătuiților, s-a purtat ca un parvenit. Dar ce mai contează, el era fericit, Clara era fericită, ce mi-aș mai fi putut dori?

Dar eu? Eu nu eram fericit? Nu vreau să par ursuz, dar hărmălaia muzicii mă lăsa nepăsător. Cu toate astea, eram fericit. Fericit pentru felul în care era serbat evenimentul, fericit s-o țin din când în când pe Clara de mână, să schimb o privire cu ea, să o aud râzând îndărătul meu, fericit la gândul că, la sfârșitul serii, va veni, ostenită, să-și așeze capul pe umărul meu.

Mă bucuram, de asemenea, să întâlnesc oameni pe care nu-i mai văzusem demult, începând cu sora mea, venită tocmai din Egipt pentru această sărbătoare, împreună cu soțul ei pe care încă nu-l cunoscusem...

Mai era acolo, bineînțeles, și unchiul Stefan. Tata îi scrisese și apoi trimisese o mașină ca să-l aducă. De la Haifa la Beirut nu erau mai mult de o sută cincizeci de kilometri, ceea ce, cu opriri cu tot, nu însemna pe atunci decât patru ore de drum. Ajunsese destul de devreme, către prânz, așa că am avut răgaz să facem cunoștință înainte ca lumea să se bulucească în casă.

Să-mi fost oare teamă de această întâlnire? Nu chiar. Mai degrabă Clara nu era-n apele ei. Păstrase față de unchiul ei neîncrederea moștenită de la părinți.

Ce-i reproșau? Că era un burlac bătrân, pricopsit, maniac și trândav? Eu eram convins că avea să se înțeleagă cu tata. Și unul și celălalt erau bărbați sosiți din secolul al XIX-lea și nepotriviți cu secolul acesta, care aveau să-și descopere nostalgii comune.

Am trăit însă o mică spaimă, atunci când sora mea, care lipsise o bună bucată din zi, și-a făcut intrarea în salon la brațul soțului ei. Închipuți-vă scena: de-o parte Mahmud, fiu al unei mari familii musulmane din Haifa, care se văzuse silit să-și părăsească orașul din pricina încordării care

domnea între arabi și evrei și care mirosise deja că nu va mai fi chip să se întoarcă; de cealaltă parte Stefan, evreul din Europa centrală, venit tocmai ca să se stabilească în acel oraș; amândoi, rude apropiate ale proaspăt căsătoriților...

Hotărâsem să mă mărginesc la niște prezentări cât se poate de sumare. Mahmud Carmali, cumnatul meu. Stefan Temerles, unchiul Clarei. Și-au strâns mâinile.

Atunci, tata a rostit cu glas tare, în franceză: „Aveți ceva în comun. Mahmud e din Haifa, iar unchiul norei noastre locuiește tot acolo.”

Am schimbat o privire cu Clara. Ne țineam de mână, de parcă am fi vrut să înfruntăm cum se cuvine furtuna.

„Luați loc aproape unul de celălalt, a continuat tata, aveți, cu siguranță, să vă spuneți câte ceva.”

Nu-i așa că era insistent? Să nu vă închipuiți că o făcea din neglijență sau din lipsă de tact. Ci mai degrabă ca o sfidare sau, într-un anume sens, din spirit de frondă. Nutrea un profund dispreț pentru acea atitudine, larg răspândită în Levant, care pretinde că menajează susceptibilitățile și aparențele.

Acea atitudine ilustrată, de exemplu, de șoaptele către invitați: „Bagă de seamă, Cutare e evreu!”, „Cutare e creștin!”, „Cutare e musulman!” De aceea, și unii și alții se străduiesc să-și cenzureze discuțiile obișnuite, cele care au loc atunci când suntem „între noi”, și recită banalități mieroase care ar trebui, pasă-mi-te, să oglindească respectul față de celălalt, dar care, de fapt, nu reflectă decât disprețul și înstrăinarea. De parcă am face parte din specii diferite.

Dar dacă cei doi pe care-i așezase unul lângă celălalt aveau să-și scoată ochii? Cu-atât mai rău, asta înseamnă că meritau să-și scoată ochii, atât și nimic mai mult. Datoria lui era să-i trateze ca pe niște oameni, angajați, în ultimă instanță, în aceeași uriașă aventură. Dacă nu se dovedeau demni de asta, cu atât mai rău! Dar dacă, din această pricină, petrecerea avea să fie tulburată? Cu atât mai rău, înseamnă că nu meritam o asemenea sărbătoare!

Prima noastră reacție, a mea și a Clarei, a fost teama de scandal. Eram cam timorați, dar încercați să vă puneți în locul nostru! Nu voiam ca gâlcele să dospească între familiile noastre. În timpurile acelea, însăși căsătoria noastră nu era un lucru prea la îndemână. În primul rând, trebuia să ne punem la adăpost de vrajba din jur...

N-a fost însă decât reacția dintâi, pornită din instinct.

În privirea pe care am schimbat-o cu ea, era deopotrivă haz și neliniște. Apoi ne-am retras, fără o vorbă, mergând de-a-ndăratelea, sau aproape...

Ne-am întors după o oră. Și i-am surprins pe cei doi bărbați, singuri în continuare, în același loc, prinși într-un nestăvilit hohot de râs. Al cărui motiv ne scăpa, dar la care ne-am alăturat de la distanță și eu și Clara, ușurați și rușinați de temerile noastre ieșite din comun.

Remarcându-ne, după ceva vreme, prezența și fețele nedumerite, Mahmud și unchiul Stefan ne-au adresat, la unison, un gest discret cu paharele ridicate.

Ai fi zis că sunt cei mai buni prieteni din lume. Cât de mult mi-aș fi dorit să fie așa... Din păcate, nu a fost. Poate că era prea târziu.

Atenție, n-aveau însă nici să se certe. Nici vorbă!

S-au dovedit mai mult decât curtenitori unul față de altul, până la capăt. Sporovăind liniștiți în fotoliile lor îngemănate, povestindu-și, după toate aparențele, istorii dintre cele mai năstrușnice, în engleză, precum toți gentlemenii de la club... Cumnatul meu era, cu precădere, cel care înșirua snoave, însoțite de gesturi largi și expresii ale feței, întretăiate de-o voce dogită, mereu îmboldit de reacțiile încântate ale interlocutorului.

Deodată, fără nici un motiv vizibil, lucrurile au luat o întorsătură proastă. Li se alăturaseră și alți oaspeți, se făcuseră prezentări și plecăciuni. În acea clipă, Mahmud s-a retras, bodogănind o scuză.

Puțin mai târziu, pentru că se pornise un vânticel cam rece, am urcat la etaj să iau un pulover. Acolo era cumnatul meu, așezat în întuneric pe o sofa. Cu un aer deznădăjduit. Era cât pe ce să întreb ce-i cu el, însă m-am stăpânit, de teamă să nu-l stingheresc. M-am prefăcut că nu-l zăresc. Nu a mai apărut toată seara.

Ce l-o fi adus în halul ăsta? După ce am coborât, m-am dus să-i cer socoteală surorii mele. S-a arătat preocupată, dar nicidecum surprinsă. În ultima vreme, soțul ei reacționa adesea în acest chip. De fiecare când se vorbea despre Haifa de față cu el, începea să se înflăcăreze, se pune pe istorisit mii de povești din trecut, din trecutul îndepărtat, dar și din propria lui copilărie. Ochii îi străluceau și era o desfătare să-l auzi și să-l privești.

Totuși, de îndată ce se iveau o clipă de tăcere, își încrunta brusc sprâncenele și se cufunda în melancolie.

Nu vorbea niciodată despre ce-i în sufletul lui; odată însă, când sora mea i-a sugerat să scrie o carte cu toate aceste amintiri pe care le evoca atât

de minunat, a izgonit ideea cu ambele mâini: „Ce amintiri? Nu fac decât să ridic la lumină niște bulgări de pământ, precum lopata groparului.”

Cât îl privește pe unchiul Stefan, discuția cu Mahmud avusese un cu totul alt efect asupra lui. Efectul invers, așa zice. El care, de obicei, era tăcut, de nu chiar morocănos, avea să se dezlănțuie în tot restul serii, glumind cu tinerii, sâcâind doamnele și căutându-l din ochi cu osârdie pe tovarășul său dispărut.

La sfârșitul serii, zărind-o pe Clara, a fugit spre ea și a luat-o de-o parte ca s-o întrebe, pe un ton de mărturisire gravă: „Nu crezi c-ar trebui găsită o cale de împăciuire... cu ei?” „Privește în jur, unchiule Stefan, suntem împăcați!” „Lasă că ai priceput tu bine, nu la asta mă refeream!”

Sporovăind cu sora mea, în aceeași seară, pentru întâia oară după mulți ani, am folosit prilejul ca s-o întreb dacă soțul ei chiar era atât de evlavios și de etern prosternat pe covorul de rugăciune pe cât mi-l descriesese tata. A râs. Mi-a explicat că Mahmud doar se arătase ofensat o dată, când tata s-a dezlănțuit împotriva religiei, atât și nimic mai mult. Cam asta era și diferența între mine și tata. Ni se-ntâmpla să gândim la fel, atât doar că eu mă feream să spun lucruri care ar fi putut să jignească persoanele prezente. El dădea buzna cu capul înainte, convins că are dreptate...

Care să fi fost cea mai bună atitudine? Astăzi regret că nu m-am purtat ca el. Cu siguranță că n-am fost în stare să ajung rebelul pe care-l visa, tocmai pentru că am trăit sub tutela unei voci tunătoare...

După această primă petrecere, a mai avut loc una la Haifa. Mult mai puțin spectaculoasă, dar mișcătoare.

Cită vreme unchiul Stefan izbutise să vină la Beirut, și mie și Clarei lucrul ni s-a părut de prisos. Însă membrii comitetului PAJUW au insistat. Lor li se părea important, așa că n-am vrut să-i contrariem.

Se strânseseră vreo douăzeci, evrei și arabi, poate un pic mai mulți evrei decât arabi. Naim, unul dintre animatori, a rostit o alocuțiune în care spunea că vede în căsătoria noastră un eveniment pilduitor, iar în dragostea noastră o dezmințire a vrajbei.

Ciudat personaj printre ceilalți, acest Naim, cu pipa pe care nu ostenea s-o tot aprindă și mirosind a vișine de Alep, cu coama sa de păr suriu. Nici muncitor, nici intelectual pe de- a-ntregul — ci industriaș scăpătat. În mod logic, ceilalți ar fi trebuit să nu aibă încredere în el, din pricina a tot ce se spunea în cărțile lor despre originea de clasă. Nimeni însă nu îi puneă vreo clipă la îndoială temeiurile profunde și nici devotamentul, ba chiar îi

recunoșteau, cu prilejul reuniunilor, un anume vizionarism. Se zice că ai săi stăpâniseră pe vremuri jumătate din oraș, de fapt un fel levantin de a spune că fuseseră pur și simplu bogați. Ca pe atâția alții, criza din anii treizeci îi ruinase. Tatăl lui Naim, mama și unchiul săi muriseră rând pe rând, de amărăciune și de necaz, iar lui i-a revenit sarcina ingrată de a lichida averea strămoșilor, ca să-i satisfacă pe creditorii. A vândut tot și a pierdut tot, cu excepția unei locuințe pe malul mării, o clădire străveche de pe vremea otomanilor, vastă și altădată somptuoasă, dar pe care nu mai avea mijloacele s-o întrețină și care, atunci când am văzut-o, se afla într-o stare înaintată de șubrezenie. Ziduri roase, unele chiar prăbușite, o grădină năpădită de buruieni, încăperi mobilate doar cu rogojini și saltele, un acoperiș căscat... Cu toate astea, sălașul rămăsese nobil, senin și fermecător.

În cursul serii, am auzit de vreo două ori bubuitul unor explozii îndepărtate. Doar eu am fost impresionat; ceilalți, obișnuiți cu așa ceva, își dădeau cu presupusul despre posibila obârșie a zgomotelor. Dansurile s-au oprit doar pentru câteva clipe, apoi au continuat în acordurile unui fonograf închiriat.

Câte petreceri n-au fost în vara aceea! Sorbiți în acest vârtej, Clara și cu mine evitam să ne punem în mod serios problema care ne stăruia însă mereu în gând: unde aveam să trăim? Singura certitudine era că trebuie să fim împreună. Desigur, dar unde?

Dacă ar fi să iau astăzi această hotărâre, aș ști prea bine ce-aș avea de făcut. La sfârșitul verii am fi plecat la Montepellier, unde eu mi-aș fi reluat studiile de medicină, iar ea pe cele de istorie. Acum sunt convins că asta era singura soluție. Dacă în țeasta tânărului care eram ar fi adăstat spiritul bătrânului înțelept care sunt, spiritul ar fi zis: „Pleacă! Ia-ți nevasta de mână, cu hotărâre, și fugi, fugi și salvați-vă!” Dar tânărul și tânăra care eram nu se lăsau sfătuiți decât de iluziile acelei clipe. Asupra Levantului avea să se năpustească o tornadă, iar noi voiam s-o stăvilim cu mâinile goale! Chiar așa! Lumea întreagă se resemnase de tot văzându-i pe arabi și pe evrei cum se măcelăresc unii pe alții, de zeci de ani, dacă nu de secole, toată lumea se săturase, și englezii, și sovieticii, și americanii, și turcii... Toată lumea afară de noi doi, și de alți visători ai domii nouă. Voiam să zăgăzuim dihonă, doream ca dragostea noastră să devină simbolul unei alte căi de urmat?

Credeți că era o dovadă de curaj? Nicidecum, era doar nehibzuită. Poți prea bine să năzuiești spre pace, spre reconciliere, asta e cât se poate de

lăudabil, de frumos și de respectabil. Însă merita oare să ne punem în joc existența, fericirea, dragostea, căsătoria și viitorul, fără să ne gândim o clipă că riscam să pierdem totul? Astăzi, aş califica totul drept „absurd”, „aberrant”, „lipsit de sens”, „stupid”, „sinucigaş”! Pe-atunci, însă, spuneam altceva. Numi trecuse prin cap că am fi putut să ne petrecem trei sau patru ani în Franța. Ne aflam în nouă sute patruzeci și șase și am fi lăsat să treacă urgia...

Puneți-mi frâu, vă rog, pentru că aş putea să continui la nesfârșit cu pomelnicul ăsta, într-atât mă obsedează!

Ne-am hotărât prin urmare să rămânem în Levant.

Când la Haifa, când la Beirut. Pe vremea când granița era deschisă, nici nu era mare distanță pe drumul de coastă. Aveam la îndemână două porturi de rezidență, două „scări” cum se zicea odinioară, precum și o salbă de case, dar niciuna numai a noastră. La Haifa, dormeam fie în apartamentul unchiului Stefan, fie la Naim. La Beirut, nici nu se punea problema să adăstăm altundeva decât în locuința părintească. Era uriașă, iar tata stătea singur. Ne-am instalat, firește, acolo.

Clara se simțea ca acasă și era stăpâna locului. Eu eram îndrăgostit lulea, iar tata o diviniza. Preferam oare casa noastră libaneză? Poate... Nu mai știu... Nu de alta, dar, la începuturi, mergeam periodic și la Haifa. Clara îi promisese unchiului său că avea să-l viziteze la două luni o dată. N-o lăsa inima nici să renunțe la reuniunile comitetului. De altfel, ne simțeam din ce în ce mai apropiați de Naim, care devenise, cred, cel mai bun prieten comun pe care-l aveam. Ca să nu mai vorbesc de casa lui, care era atât de primitoare. Grădina ei cu smocuri de măracini se întindea până la plajă. Ne duceam mereu acolo cu încântare.

Dar trăiam, de fapt, la Beirut, unde ne-am și reluat studiile.

În ceea ce mă privește, ar trebui să spun mai degrabă că am încercat să le reiau. M-am înscris la Facultatea Franceză de Medicină, aflată sub oblăduirea călugărilor iezuiți.

Cursurile nu erau nicidecum sub nivelul celor de la Montpellier. Aș fi putut să-mi fac studiile aici, de la bun început. La optsprezece ani, însă, voisem, înainte de orice, să ies din umbra tatălui meu. Mai mult studiam ca să plec, decât plecam ca să studiez.

Acum nu mai aveam aceeași atitudine, nu mai doream să mă îndepărtez de tata, rămas singur, și cu care raporturile mele se schimbaseră

radical de când devenisem un așa-zis erou al Rezistenței și mai ales de când mă căsătorisem. Îmbătrânise, iar doamna casei era doamna mea.

Clara se înscriesese și ea la universitate, unde se dovedea, ca întotdeauna, plină de energie. Militantă și pusă pe carte. Se apucase chiar să învețe limba arabă.

Revenind la mine, am subliniat că „am încercat” să studiez. Da, doar „am încercat”.

De îndată ce m-am întors pe băncile facultății, am simțit că mi-e foarte greu să mă concentrez asupra a ceea ce citesc. Mi-era cu neputință, mai ales, să țin minte ceva. La început, mi-am spus că era firesc după cinci sau șase ani de întrerupere, în decursul cărora am avut activități atât de străine de învățătură. Problemele de concentrare persistau însă și mă sâcăiau mai mult decât eram dispus să admit. Eu, care eram altădată atât de mândru de memoria mea și de capacitatea mea de asimilare, aveam sentimentul că sunt atins de neputință.

Mi-era rușine.

Desigur, ar fi trebuit să îndrept situația. Refuzam însă să admit că trăiam o anomalie care se cădea tratată. Preferam să-mi spun că lucrurile aveau să se dreagă cu timpul. Și căutam subterfugii.

Ce fel de subterfugii? În primul rând, conferințele; pe câteva, având în continuare drept temă amintirile mele de luptător în Rezistență, le-am reluat. Și mai era fericirea... Cu toate că e necuviincios să vorbești de fericire ca despre un subterfugiu. Îndeplinea însă și acest rol. Eram atât de fericit lângă Clara, încât încercam să nu mă las tulburat de evenimentele din afara vieții mele afective. Ori de câte ori ne țineam de mână, inimile ne băteau năvalnic și nu mai aveam urechi nici pentru spaimile mele, nici pentru vacarmul lumii. Mă străduiam să-mi bag în cap că totul mergea cât se poate de bine.

Într-un anume sens, totul încă mergea bine...

Da fapt, nu, nu-i adevărat. Nimic nu mai mergea în jurul nostru. Însă față de ceea ce aveam să îndurăm în curând, ne aflam încă în Paradis.

Era, dacă vă mai amintiți, perioada când se tot vorbea de împărțirea Palestinei în două state, unul pentru evrei, celălalt pentru arabi. 1947. Resentimentele erau atât de profunde, încât nu mai puteai rosti în gura mare opinii împăciuitoare. Atentate peste tot, manifestații, lupte, strigăte războinice. Drumurile, pentru un dus-întors la Haifa, deveneau cu fiecare călătorie mai periculoase.

Clara și cu mine eram deja condamnați cu suspendare. Apoi, scurmând cu ghearele, urâtenia lumii ne-a dibuit.

Momentul de cotitură a fost, poate, ziua când fratele meu s-a întors din închisoare, grație unei ultime amnistii.

Era început de amiază, și încă mai zăboveam la masă, stând tustrei de vorbă. Noi doi și tata. De dimineață aflatam cea mai bună veste cu putință: Clara era însărcinată. Se întorsese de la doctor, pe care-l consultase în urma unor stări de greață. Eram voioși nevoie mare, mai ales tata, care se și vedea ducându-și nepotul în brațe. Vorbea de parcă ne pregăteam să-i facem cel mai frumos cadou din lume. Deodată, un hure de automobil; care se oprește; și apoi pleacă; o ușă trântită; pași grăbiți pe scară... Se întorsese fratele meu, Salem.

Dacă l-am vizitat în pușcărie? Nu. Nici măcar o dată. Să nu vă iasă din minte felul în care s-a purtat această secătură! Tata? Chiar dacă s-a dus să-l vadă, nu mi-a pomenit nimic.

Adevărul e că toți aveam chef să dăm pagina. Ba chiar cred că izbutisem să-l dăm uitării...

El însă s-a întors. În cel mai nepotrivit moment, când îl așteptam cel mai puțin, iată că s-a întors când nimeni nu-l mai dorea. Din pușcărie direct acasă. În camera lui. Pe care a zăvorât-o deîndată. Astfel încât nimănui să nu-i dea prin cap să urce și să-i vorbească.

Deodată, în atmosferă a început să plutească un aer glacial. Casa nu mai era aceeași, adică nu mai era a noastră. Ca să vorbim, ne adresam în șoaptă. În doar câteva clipe, tata s-a schimbat cu totul. Veselia i s-a risipit, chipul îi era împovărat. Nu scotea o vorbă, nici ca să se plângă de purtarea lui Salem, nici ca să-l blesteme, nici ca să-i dea iertarea. Tăcea mîlc, închis în sine însuși.

Iar eu și Clara am plecat la Haifa, înainte să se încheie săptămâna.

Nu, n-a avut loc nici un incident între mine și fratele meu, nu ne-am înfruntat. Abia dacă am catadicsit să ne vorbim. Și-atunci cum de-am plecat? Vă înțeleg mirarea. Poate c-ar fi cazul să fac o mărturisire. Nu mi-e ușor să vorbesc despre asta și mi-a luat destul timp s-o recunosc, dar dacă aș încerca s-o trec cu vederea, o grămadă de lucruri și-ar pierde înțelesul: mi-a fost întotdeauna teamă de Salem. Nu, nu teamă, cuvântul e exagerat. Să zicem mai degrabă că nu mă simțeam în apele mele atunci când era și el de față. Evitam să-i întâlnesc privirea.

De ce oare? Nu îndrăznesc să mă avânt în explicații stufoase... Am crescut în feluri diferite. Lui i-au apărut gheare și colți, mie nu. Eu, care am fost mereu răsfățat, nu am fost nevoit niciodată să lupt. Totul mi-a ieșit atât ușor și de fire... Totul, până și eroismul, până și dragostea. Bertrand și apoi Clara. Totul îmi izbutea ca-n vise, nu trebuia decât să zic da. Pretutindeni, chiar și în sânul Rezistenței, am fost copilul adorat. N-am avut niciodată de purtat o luptă ca să-mi cuceresc locul cuvenit. De fiecare dată când mi se punea un obstacol în cale, apărea, ca prin miracol, un alt drum, care se dovedea mai larg și mai neted decât cel care se înfundase. N-a fost, prin urmare, nevoie să mă călesc. Iar asta se oglindește în ideile mele. Sunt în continuare pentru conciliere și reconciliere, iar dacă mă revolt, o fac împotriva vrajbei.

Fratele meu era exact pe dos. Mai că-mi vine să spun că a ucis ca să se nască. A trebuit mereu să se lupte, fie cu tata, fie cu mine, ori mai degrabă cu umbra mea. Totul era pentru el o încăierare plină de vrăjmășie, iar asta se vedea până și-n dumicații pe care-i băga în el. Mi s-a-ntâmplat uneori să-mi spun că Salem era un lup. Nu-i chiar așa. Lupul se luptă doar ca să supraviețuiască sau ca să-și apere libertatea. Dacă nu e amenințat, își vede de drum, trufaș și teatral. Pe Salem l-aș compara mai degrabă cu cotarlele întoarse în sălbăticie. Urăsc casa în care au crescut și, deopotrivă, le pare rău după ea. Drumul lor în viață își poate afla mereu explicația într-o rană: un abandon, o trădare, o infidelitate. Iar rana asta e a doua lor naștere, singura care contează.

Lupta dintre mine și Salem ar fi fost inegală. Am ales fuga. Da, fuga, nu găsesc alt cuvânt mai potrivit.

Plănuisem demult asta, dar am renunțat în mai multe rânduri, pentru că drumurile din Galileea erau nesigure.

Fiindcă atmosfera din casă era cea care era, ne-am hotărât totuși să plecăm. Chiar dacă aveam de înfruntat niște riscuri. Nu era cel mai înțelept lucru, cu atât mai mult cu cât soția mea era însărcinată. N-am fost însă niciodată prevăzători din cale-afară; dacă am fi fost, nici nu ne-am fi înrolat în Rezistență și nici nu ne-am fi întâlnit, nu-i așa? De parcă fuseserăm amândoi hărăziți să fim nechibzuiți și îndrăzneți.

În ziua aceea, drumurile erau neobișnuit de pustii, dar asta nu ne-a descurajat. Am tot condus, drept înainte, liniștit. Din când în când, ni se părea că auzim niște zgomote îngrijorătoare. Parc-ar fi fost niște explozii. Dar, cum erau îndepărtate, ne-am prefăcut că nu le băgăm în seamă.

Pe ultima parte a drumului, în Galileea, zgomotele s-au apropiat și au prins contur. Focuri de armă, explozii și miros de ars. Era însă prea târziu să facem cale întoarsă.

Pe când ajunsesem deja la intrarea în Haifa, între strada Faical și Kingsway, nu departe de calea ferată... Dacă nu cunoașteți Haifa, toate astea n-o să vă spună nimic... Pe scurt, la intrarea din nordul orașului, două gloanțe rătăcite au izbit mașina. După care explozia ne-a aruncat afară. Amândoi strigam cele mai neghioabe chestii care îți pot veni în minte în astfel de momente, „Atenție!” și pe urmă „A venit de-acolo!” De parcă ar mai fi slujit cuiva să fie atent sau să știe de unde se trăgea.

Cu mâinile strânse pe volan, m-am repezit drept înainte. Nu eram în stare să o cârmesc nici la dreapta, nici la stânga, așa că am dat buzna în față, repetând cu un tremur de bărbie: „Nu-ți fie teamă! Nu-ți fie teamă! Nu-ți fie teamă!” Mă izbeam fără încetare de pietre, de cauciucuri, de resturi de mașini, poate chiar de trupuri, nu mai știu, nu mai eram în stare să văd nimic, mă năpusteam înainte. Când, în cele din urmă, am ajuns Dumnezeu știe cum în fața casei lui Naim, la celălalt capăt al orașului, spre Stella maris, mi-au trebuit câteva minute bune ca să-mi desprind degetele de pe volan...

Mai rău decât spaima aceea n-am avut nimic de îndurat. Vreau să spun că nu fuseserăm răniți. Dar nici spaima nu-i de colo. Ce poate fi mai greu de îndurat decât sentimentul de neputință pe care-l trăiești atunci când te afli într-un autoturism, pe un drum plin de fum și presărat cu dărâmături, și unde focurile de Armă și exploziile par a veni din toate părțile odată?

În joc erau cele două vieți ale noastre, ba chiar cele trei vieți ale noastre, viitorul, dragostea și fericirea noastră. Nu era oare o crimă să tratezi toate astea cu ușurință?

Pe mine și pe Clara incidentul ne zguduise. Căpătaserăm dintr-o dată nevoie de liniște, dacă nu chiar de nemișcare. Săptămâni la rând n-am mai avut chef să ieșim din casă, nici măcar pentru câțiva pași timizi prin grădină, înspre plajă.

Ne petreceam timpul stând ghemuiți unul în altul.

Gângurind ca porumbeii. Vorbeam fără încetare despre pruncul care avea să se nască. Și despre lumea unde avea să trăiască. Ne plăcea să ne închipuim o lume diferită... Iar speranțele noastre erau pe măsura propriei disperări. Cu cât ziua de mâine era mai întunecată, cu atât cea care avea să vină după ea era mai însorită.

V-am lăsat poate impresia că, în ciuda tuturor tensiunilor și animozităților din jur, între mine și Clara nu aveau loc niciodată discuții aprinse. Ba da, aveau loc, dar nu în sensul pe care l-ați putea bănuî.

Aș spune chiar că întotdeauna lucrurile stăteau exact pe dos decât te-ai fi așteptat. Atunci când Clara mă contrazicea, o făcea doar ca să ia și mai mult apărarea arabilor, ca să-mi comunice că ar trebui să-i înțeleg mai temeinic; iar eu, unul, când intram în joc, îi spuneam că se arăta prea severă cu cei de aceeași religie cu ea. Discuțiile se desfășurau invariabil la fel. Nu pentru că am fi ticluit asta, ori pentru că am fi făcut un pact de bună vecinătate, eram pur și simplu sinceri și spontani. Fiecare se punea, firesc, în locul celuilalt.

Cu câteva zile în urmă, am avut prilejul să ascult aici, la Paris, o dezbatere la radio între un evreu și un arab, și vă mărturisesc că m-a șocat. Ideea de a așeza față-n față niște persoane care vorbesc, fiecare, în numele tribului său, și care se întrec în rea-credință și vorbe meșteșugite, dar neîntemeiate, da, asta mă șochează și mă dezgustă. Găsesc că aceste dueluri sunt grosolane, barbare, de prost-gust; ba mai mult, aș spune — și în asta constă toată diferența — lipsite de eleganță. Eleganța morală, iertați-mă că mă laud și eu o dată, da, eleganța morală o personificam Clara și cu mine. Clara care se străduia să-i priceapă pe arabi, cu toate cusururile lor, și să se arate lipsită de îngăduință față de evrei, iar eu, lipsit de îngăduință față de arabi și păstrând vii în minte persecuțiile mai vechi sau mai noi, ca să-i pot absolve pe evrei de excese.

Da, știu, eram niște naivi incurabili! Mai lucizi însă decât s-ar părea. Ne dăduserăm în sfârșit seama că viitorul acela pe care-l visam nu era făcut pentru noi. În cel mai bun caz, putea fi al copiilor noștri.

Poate tocmai datorită acelui copil pe care-l așteptam, mai păstram încă tăria de a scruta dincolo de zare.

În fiecare dimineață îmi așezam mâna pe pântecul rotunjit al Clarei și închideam ochii. Iar atunci când auzeam la radio că drumul de pe coastă continua să rămână impracticabil, mai că nu-mi păsa. Nu mai voiam să părăsesc vechea clădire otomană, ferită cum era de străzile însângerate. Am uitat de lumea de-afară, de studii și de război, aici avea să se nască întâiul meu copil.

În cele din urmă, am plecat.

Sâmbătă dimineața

N-am consemnat tot ce mi-a spus Ossyan despre șederea lui în Haifa, despre plimbările cu Clara, despre amănuntele vieții de zi cu zi, despre credințele sau despre visele lor comune. Mi se părea că bate pasul pe loc. De fiecare dată când părea că e gata să treacă la etapa următoare, se întorcea brusc înapoi ca să facă recapitulări. Îl ascultam răbdător, dar fără să mai scriu.

Preferam să-l privesc. Părea că se zbate, ca atunci când, în faptul dimineții, ești prins într- un vis încântător și te străduiești să ții ochii închiși ca să te împotrivești trezirii.

Rostise ultima propoziție ca pe o capitulare, de parcă ar fi aruncat prosopul.

— În cele din urmă, am plecat...

Își curmase brusc mersul prin cameră și se așezase pe marginea patului. În seara aceea, n-am mai scos o vorbă, nici eu, nici el.

Mi-am reluat interogatoriul, ca să-i zic așa, de-abia a doua zi de dimineață:

— Vreți să spuneți că ați plecat singur?

Da, singur, fără Clara. Ce anume m-a luat de lângă ea? O telegramă care mă înștiința că tata se afla pe patul de moarte. Nu folosea chiar aceste cuvinte, dar eu asta am priceput.

Încă din copilărie, trăiam cu groaza, firească de altfel, de a afla vestea că tata e pe moarte. Ani la rând, a fost lucrul de care m-am temut cel mai mult pe lume. Când s-a isprăvit copilăria, mi-a mai ieșit din minte, dar a continuat să sălășluiască în mine, gata oricând să mă înhațe.

Telegrama spunea pur și simplu: „Tata bolnav”.

Sosise de la Cairo și fusese trimisă de Mahmud, la cererea surorii mele, care se pregătea să ia avionul spre Beirut. Ea fusese înștiințată de fratele meu și bănuise, pe bună dreptate, că Salem nu procedase la fel și în cazul meu. Acesta pretinsese că nu știe cum să dea de mine.

Nu era însă cel mai potrivit moment pentru reproșuri. Aveam să ne întâlnim la căpătâiul tatei.

Suferise o hemiplegie, gura i se strâmbase, dar se străduia încă să articuleze. Dacă ne așezam sau dacă îngenuncheam lângă el, plecându-ne

mai bine urechea, izbuteam să înțelegem ce spune.

În primul rând, m-a întrebat de ce-mi părăsisem soția în asemenea împrejurări. Nu puteam să-i răspund: „Ca să vin la căpătâiul tatei”. Era mai bine s-o iau pe ocolite: „Nu-ți fie teamă. Cartierul în care stă este dintre cele mai pașnice”.

„E în luna a noua, nu-i așa?”

Se afla doar într-a șaptea, dar n-aveam să-l contrazic. Se vede treaba că, pentru el, numărătoarea avea alt înțeles decât pentru mine. În primul rând, el se întreba dacă avea vreo șansă să-și vadă nepotul înainte de moarte. Avea. Când a născut Clara, tata era încă în viață, dar n-a apucat să vadă copilul...

În afara acestei greșeli de calcul, atât de lesne de înțeles, avea mintea încă limpede.

„Cum ai venit, cu tot ce se-ntâmplă în jur?” „Pe mare.”

De la Haifa la Beirut, nu mai era chip să te aventurezi pe șosele. Nici măcar nu încercasem. Aș fi fost silit să fac cale-ntoarsă, chiar înainte de a ieși din aglomerație. A trebuit să mă duc până în port și să cumpăr, cu un car de bani, un loc pe un cargou românesc ce pleca spre nord...

În săptămânile următoare, sănătatea tatei avea să oscileze. Stătea întins ca un rege în patul său imens, cu părul coliliu zburlit, cu fața strâmbă, dar având aerul că nu-i pasă. Ba chiar, uneori, părea amuzat de noul lui rol.

Doctorul lui mi-a confirmat un lucru pe care-l învățasem deja în legătură cu astfel de cazuri, și anume că știința nu e în stare să facă vreo previziune: „S-ar putea să moară chiar la noapte, după cum ar putea să se ridice de la pat în câteva săptămâni, să meargă din nou, sprijinit în baston, și să rămână lângă voi încă vreo zece ani. E musai însă să-l scutiți de emoții puternice și să nu-l lăsați să vorbească prea mult sau să gesticuleze”.

Cum să-i impui însă tăcerea fără să-l rănești, fără să pară că-l tratezi ca pe un țânc? Ne puneam cu toții această întrebare, dar, într-o zi, surorii mele i s-a părut că a aflat răspunsul potrivit.

Aveam în casă două radiouri identice, două aparate masive din lemn roșcat lustruit, cumpărate de tata cu puțină vreme înainte de război. Unul stătea în camera lui, celălalt în salon.

De cel dintâi nu se atinsese niciunul dintre noi, niciodată. Când se retrăgea în camera lui, noaptea sau la ceasul siestei, obișnuia să chinuie butoanele, căutând pe unde scurte posturi îndepărtate din Karachi, Sofia,

Varșovia, Bombay sau Hilversum și notându-și într-un caiet stația de emisie, ora, limba și calitatea recepționării.

Aparatul din salon nu prindea posturi așa îndepărtate. Era potrivit, de obicei, pe Stația Orientului Mijlociu - o antenă cipriotă a BBC-ului — sau, mai rar, pe unul dintre posturile regionale — Beirut, Damasc sau Cairo.

Ascultarea era făcută după un fel de ritual. În timp ce se vorbea la radio, nimeni nu avea voie să deschidă gura. Puteai să auzi știri dintre cele mai grave, păreri dintre cele mai sfruntate, nimeni nu-și manifesta aprobarea sau dezaprobarea, ba chiar părea necuviincios să-ți exprimi surprinderea printr-un simplu „oh”.

Uneori, când se-ntâmplau în salon niște oaspeți care nu cunoșteau regula, de îndată ce-și descleștau buzele, tata izbucnea cu un „sst” sonor, însoțit de un gest grăitor din mână.

Uneori, chiar, în caz de recidivă, urma un gest cam grosolan, cu cele cinci degete strânse în chip de „ciocu' mic!”, după care se așternea liniștea.

Dacă aveau loc discuții, asta se-ntâmpla doar după, atunci când aparatul tăcuse.

Îmi mai amintesc încă de clipa când, cu tata stând în pat, încăpățânându-se să vorbească și agităndu-și prin aer mâna rămasă validă, Iffett s-a ridicat mânioasă, s-a îndreptat spre aparat și l-a pornit. Bolnavul a amuțit, din reflex. I-am făcut surorii mele cu ochiul în semn de admirație, într-atât fusesem de încântat de efectul imediat pe care-l obținuse. Pe vremea aceea, aparatele de radio aveau nevoie de câteva secunde ca să se încălzească, înainte să scoată cel mai mic sunet.

Iar când sunetul venea, se auzea stins, de parcă ajungea de departe, printr-un tunel.

Îmi stăruie și acum în minte cele dintâi cuvinte perceptibile din ziua aceea: „Războiul care a izbucnit...”

Sora mea avea încă mâna pe buton, așa încât s-a grăbit să-l învârtă în sens opus. Tata se ridicase deja în capul oaselor. „Soția ta...”, mi-a spus. Fața îi era prinsă de tremur. În strădania de a-l feri de palpitații, se pare că nu alesesem calea cea mai bună!

Aceasta e scena care-mi revine în fața ochilor de fiecare dată când rememorez declanșarea celui dintâi război israeliano-arab. Se petrecea în nouă sute patruzeci și opt, la jumătatea lui mai. Evenimentele se precipitaseră: se încheiase mandatul britanic în Palestina; Consiliul

poporului evreu, întrunit la muzeul din Tel-Aviv, proclamase nașterea statului Israel; iar în orele următoare, țările arabe intraseră în război.

Ca să fiu cinstit, aceste peripeții politice și militare deja nu mă mai impresionau. Se știa demult că regiunea se îndrepta spre o situație incendiară. Un singur lucru mă preocupa în acele zile, un singur lucru mă înnebunea: soarta Clarei și a copilului ce avea să se nască, pentru că, acum, ne despărțea o graniță, o graniță devenită de netrecut, pentru vreme îndelungată.

O să-mi spuneți că, într-un fel, așa era și înainte; de câțva timp nu prea se mai putea circula... Nu era același lucru. Deloc același lucru. E drept, devenise deja periculos să conduci pe drumurile din Galileea.

Dar până la urmă te descurcai, pe mare, pe calea aerului, pe drumuri lăturalnice. Iată, bunăoară, cu câteva zile înainte de începerea războiului, un ziarist, membru al comitetului din Haifa, a venit în misiune la Beirut și mi-a adus, cu acest prilej, o scrisoare de la Clara. Ea mă povățuia să nu mă neliniștesc, îmi spunea că-i merge bine, că a găsit printre vecini o moașă cu experiență care-i promisese că, la momentul convenit, avea să se ocupe de naștere; mă întreba de sănătatea tatei și-i adresa un mesaj de îmbărbătare, scris în numele copilului ce avea să vină pe lume... După cum vedeți, se putea circula, se putea comunica. Când a început războiul, gata cu toate astea. Frontierele aveau să se închidă ermetic. Fără călătorii, scrisori, telegrame sau telefoane. Continuam să ne aflăm la aceeași distanță, adică trei sau patru ceasuri de mers pe șosea, dar aceste ceasuri deveniseră doar ipotetice.

Ne găseam la ani-lumină distanță, încetaserăm să locuim pe aceeași planetă. Aflat de cealaltă parte a acestei granițe de netrecut, eu părăsisem ce aveam mai scump pe lume. Stăteam în fața destinului precum șoarecele în fața pisicii, atunci când aceasta isprăvește jocul și se pregătește să ucidă. Nu se zice oare că, în acea clipă, șoarecele, căpiat de teamă, prinde să se-nvârtă-n loc, incapabil să fugă sau să se ascundă, incapabil să găsească o cale de scăpare?

Ceilalți urmăreau mersul războiului. Eu, unul, nu.

Cine avea să câștige? Cine avea să piardă? Puțin îmi păsa. Eu îmi pierdusem propriul război în clipa în care izbucnise războiul celorlalți. Foarte curând, aveam să nu mai ascult comunicatele și marșurile militare. Când se deschidea radioul în salon, urcam la mine în cameră ca să mă izolez. Deschideam acea parte a dulapului în care se aflau veșmintele Clarei

și-mi cufundam capul în ele, ca să-i adulmec mirosul. Mă puneam pe plâns, repetându-i numele de zece ori, de douăzeci de ori la rând, iar apoi îi vorbeam de parcă s-ar fi aflat lângă mine, adresându-i prelungi monologuri de iubire și disperare.

Din când în când, mă scuturam și începeam să mă dojenesc. Atunci, îmi uscam lacrimile și mă duceam la căpătâiul tatei. El se agăța încă de viață, iar eu încercam, deși nu-mi era ușor, să-mi păstrez speranța.

Nici nu știu care dintre noi era mai îngrijorat de soarta celuilalt.

I se-ntâmpla să mă-ntrebe: cine a înaintat? Cine a dat înapoi? Unde se dau luptele? Ce fac englezii? Ce spune Stalin? Dar americanii? Habar n-aveam. La început, și-a închipuit probabil că luam parte la conspirația celorlalți, care nu-l țineau la curent cu nimic, de teamă să nu-l tulbure. A sfârșit prin a pricepe că nu-l mințeam, și că amândoi împărtășeam aceeași ignoranță.

Eram, fără îndoială, la fel de șubrezi.

Parcă fusesem hărăzit să mă prăbușesc odată cu el.

Tata s-a prăpădit în iulie, într-una din acele zile încinse care te fac să regreți țările nordice. Gâfâind, războiul își urma cursul. Pe drumul spre cimitir, un megafon patriotic vestea o victorie închipuită. Urmată de un imn, pe care s-au grăbit să-l reducă la tăcere, din considerație pentru convoiul care trecea. Pe marginea drumului, oamenii se descopereau, nu înainte de a-și fi așezat capetele sub o dungă de umbră. Capul îmi era și mie înfierbântat. Ridicam doar mâna, din când în când, în dreptul frunții; pavăză derizorie!

Am pătruns în cimitir în fruntea cortegiului. Cu toate acestea, aleile erau atât de înțesate de lume încât nu se mai zărea nici o piatră funerară. Deși stăteam în aer liber, mi se părea că mă sufoc. Soarele era neobișnuit de aproape, îmi apăsa pe ceafă, pe umeri, pe tâmpile.

Ochii îmi ardeau. Cineva m-a luat de braț ca să mă ducă mai aproape de locul unde stătea întins tata. Nici n-apucaseră bine să înceapă rugăciunile, că am și leșinat. Îmi amintesc doar că, văzând albeața giulgiului, am fost parcă siderat. Am închis ochii, care mă dureau, și apoi nu i-am mai deschis.

Aveam să stau țintuit la pat mai mult de o lună.

Manifestam toate simptomele unei insolații. Febră, dureri de cap, delir, vărsături. Neputința de a mă ține pe picioare. Soarele nu era însă singurul vinovat. Mă șubreziseră o sumedenie de evenimente: explozia de pe drumul

spre Haifa care, multă vreme după ce se petrecuse, încă îmi mai apărea în vise; moartea tatei, bineînțeles, și despărțirea de Clara; dar și faptul că îmi spuneam, fără încetare, săptămână de săptămână, că poate născuse deja, iar eu nu știam cum se simte, dacă pruncul era în viață ori dacă eram tatăl unui băiat sau al unei fete. Chiar dacă ignoranța mea în această ultimă privință ar putea părea derizorie, eu o resimțeam ca pe o umilință.

Cu toate astea, soarele a fost, fără îndoială, elementul agravant care m-a dat peste cap. Când mi-a scăzut febra, lumea și-a dat seama că nu mă vindecasem.

S-ar putea spune că ajunseseam un dezaxat, un alienat, un dezechilibrat. Dar câte vorbe de zeflema nu acoperă această unică realitate? Nici cuvântul „smintit”, bunăoară, nu mă deranjează prea tare. Hai să zicem doar că mă purtam într-un chip ciudat. Cred că mai tare decât orice mă frământa faptul — care, poate, până la urmă m-a și salvat — că nu mi-am pierdut niciodată pe de-a-ntregul uzul rațiunii. Zic bine „pe de-a-ntregul”, fiindcă mi s-a întâmplat să-l pierd în proporție de două treimi, până la trei sferturi sau nouă zecimi, presupunând că aceste cifre au vreun înțeles. Exista însă mereu, chiar și în clipele cele mai neguroase, un mic eu însumi, un eu însumi mărunț de tot, care-mi stătea tupilat în țeastă precum într-un *maquis* și care rămânea la adăpost de furtunile care mă zbuciumau. Mai că-mi vine să-i spun eul meu medical. Chiar așa: nu eram niciodată pacient pe de-a-ntregul, pentru că se afla mereu în mine cealaltă ființă care îl privea pe pacient ca pe un pacient, spunându-și că, într-o bună zi, avea să-l tămăduiască.

Căpătasem conștiința acestui fapt chiar de la început, de pe vremea când prinsesem să nu-mi mai controlez acțiunile. Nu știu dacă voi fi în stare să exprim astăzi ceea ce am simțit atunci, dar mă voi strădui.

Într-o noapte, m-am trezit brusc cu o idee stăruitoare: trebuia să-i trimit grabnic Clarei un mesaj. Cum știam prea bine că nu mai exista serviciu poștal între Beirut și Haifa, am hotărât să scriu o misivă și apoi să i-o trimit în Franța lui Jacques care, la rândul său, ar fi putut s-o facă să-i parvină Clarei fără probleme. Ideea era cu adevărat bună; când mi-a răsărit în minte, m-am simțit în al nouălea cer. În același timp, știam că nu eram în stare să reflectez la conținutul unei scrisori atât de importante, fiindcă aveam niște cumplite dureri de cap și trăiam cu impresia că mi se inflama fiecare neuron pe care-l puneam la treabă. Prin urmare, am hotărât să rețin ideea, așteptând vindecarea ca să fiu în stare să scriu. Cum era noapte, m-am băgat împăcat

în așternut. După doar câteva minute, am sărit din pat, am aprins lampa de la căpătâi, am luat hârtie și stilou și m-am pus pe scris. Tot recitind, corectând, ștergând, tăind și rescriind, mi se părea că nu pot să depășesc prima frază. Am întrerupt și m-am culcat la loc. M-am ridicat și a doua oară. N-o să vă plictisesc cu istorisirea fiecărui gest, așa că mă îndrept de îndată spre concluzie: încă din zori, stăteam în fața ușii așteptând poștașul. I-am încredințat scrisoarea, dimpreună cu niște bani ca să îi pună timbre — nu, la Beirut nu se proceda așa în mod curent, ci doar uneori, în caz de boală — și m-am întors să mă culc.

La prânz m-am trezit buimac, incapabil să-mi amintesc ce-am scris în acea scrisoare și hotărât să-l găesc pe poștaș ca s-o iau înapoi.

Evident, n-am putut să mai dau de el. Ani la rând am fost ros de remușcări din această pricină. Astăzi, îmi spun că nimic nu s-ar fi schimbat. Când mă bântuia vreo idee fistichie, nu înceta să mă sâcâie până în momentul în care nu cedam și nu îi dădeam curs. Cât privește scrisoarea adresată Clarei, iată că aveam s-o dau în bară încă o dată. Nu-mi aminteam o iotă din ce-i scrisesem, cum nu-mi amintesc nici azi. În halul în care eram, aș fi putut prea bine să-i trimit otova toate ciornele mângălite în timpul nopții! Nu știam decât că săvârșisem o mare tâmpenie... Și eram convins că trebuia să-i scriu fără întârziere o nouă scrisoare, ca să mă fac limpede înțeles. Mai e oare nevoie să spun că a doua scrisoare a fost și mai încălțită decât prima?

Nici n-am apucat bine s-o expediez, că m-au și copleșit din nou niște crâncene remușcări. Și-atunci am scris-o pe-a treia, mai rea probabil decât cele dinainte, și-apoi pe-a patra...

Doamne, când mă gândesc, îmi vine să urlu!

Îmi dădeam seama că sunt pe cale să mă împotmolesc, dar mă împotmoleam și mai tare...

Apoi, frenezia s-a domolit, vreau să spun acea frenezie. Acum mă încerca altă manie: cât e ziua de lungă, dădeam târcoale prin grădină, o ocoleam de câte treizeci sau patruzeci de ori la rând, scriind în minte scrisori imaginare și croind planuri...

Și, în vreme ce mergeam așa, vorbeam singur și gesticulam. Atunci când treceau oameni pe lângă mine, abia de-i zăream, ca prin ceață. Pe cei care îmi dădeau binețe, nu-i auzeam. Cei care mă mai întâlneau nici nu-și mai dădeau silința să mă salute. Se mulțumeau să îngaime câte o formulă de compătimire, sau vreo rugăciune care să îndepărteze năpasta de ei și de ai

lor. Ce blestem pe tânărul ăsta chipeș pe care-l prețuia toată țara! Unii dintre ei dădeau vina pe soare, alții pe deochi, alții pe învățătura prea multă sau chiar pe ereditate. Ce-i drept, amintirea bunicii mele smintite încă nu le dădea pace.

Singurul trecător de care-mi păsa era poștașul. De cum îl zăream, mă năpusteam spre el și-l luam la întrebări. Poate că, de fapt, rătăceam așa prin grădină tocmai ca să-l pândesc... Poate. Nu mai știu precis.

Nu-mi mai stăruie în minte decât niște imagini pâcloase de pe vremea aceea. Măcar azi pot vorbi despre asta și pot zâmbi, de parcă aş contempla pe altcineva sau de parcă ar fi vorba despre o viață anterioară. Nu-i oare o dovadă că m-am însănătoșit?

De la poștaș, așteptam răspunsul Clarei. Mi-a sosit după o lună. Pe-atunci, mi s-a părut atât de lung intervalul, încât mă părăsise orice speranță. De fapt, era cât se poate de strâns, dacă iei în seamă traseul pe care trebuia să-l bată corespondența de la Beirut la Paris, de la Paris la Haifa, de la Haifa la Paris și înapoi la Beirut. Cred că a răspuns cât se poate de repede. Și mai cred că a și plâns mult. Scrisoarea mea îi dezvăluise, probabil, încă de la primele rânduri, starea de agitație în care mă cufundasem. De fapt, chiar fără să fi citit o vorbă și doar văzându-mi scrisul, a priceput, fără îndoială, totul.

Răspunsul a fost tandru. Dar avea o tandrețe de sub care se ițea mila. Nu era tandrețea unei femei față de bărbatul pe care-l iubea, ci duioșia unei mame față de o odraslă măcinată de boală.

Îmi scria așa: „Scumpul meu Baku” - astfel mă alinta când eram numai noi doi. „Avem o fetiță. E sănătoasă și îți seamănă. Îți trimit prima ei fotografie.

I-am dat numele Nadia, așa cum ai dorit. Am pus în ramă una dintre pozele noastre, cea pe care ne-a făcut-o Bertrand la ieșirea din primărie, și am așezat-o lângă leagăn. Uneori, te arăt cu degetul spunând „tata”, iar fetița noastră îți surâde.”

Aceste prime fraze nu puteau decât să mă umple de fericire, nu-i așa? Ca să nu mai vorbesc de fotografia fetiței mele! Am contemplat-o îndelung, i-am sărutat chipul de raster, și am strecurat-o în buzunarul de la piept. De-atunci, am purtat-o mereu cu mine, lângă inimă.

Am încetat să mai citesc, într-atât de tare plângeam. De fericire.

Când am reluat lectura, totul s-a năruit.

„Am străbătut niște momente grele, scria Clara. Disparația tatălui tău, care s-a adăugat lungii noastre despărțiri și întâmplărilor din jurul nostru, a fost, cu siguranță, vlăguitoare. Trebuie să te odihnești, trebuie te îngrijești.

Vreau să-mi promiți că, de îndată ce vei primi această scrisoare, te vei duce să consulți un medic competent, ca să te ajute să-ți revii.

În privința mea și a Nadiei, nu-ți face griji! Suntem bine sănătoase, iar aici lucrurile s-au liniștit.

Mă întrebi unde vom trăi împreună. Sunt convinsă că vom găsi o soluție, pentru că ne iubim. Acum vreau să te îngrijești și, de îndată ce te vei fi restabilit, o să mai vorbim despre asta, pe îndelete...”

Ajuns în acest punct al scrisorii, plângeam cu sughituri, dar nu de fericire, ca la început, ci de furie.

Mă doborâse fraza: „de îndată ce te vei fi restabilit, o să mai vorbim despre asta”... Eu mă cufundam în nebunie, știam că alunec necruțator și aveam nevoie de Clara ca să mă oprească. Ca să-mi spună: hai să ne întâlnim în cutare loc, în Franța de pildă, să fim din nou împreună și, imediat, o să te simți mai bine.

Nu, ea proceda exact pe dos: „de îndată ce te vei fi restabilit, o să mai vorbim despre asta”! În cât timp aveam să mă restabilesc? Într-un an? În doi? În zece?

Departe de ea, departe de fiica mea, trăiam convingerea că nu voi mai fi în stare să mă însănătoșesc vreodată. Lumea începea să se întunece.

Mai sunt oare convins și azi că n-am interpretat greșit acel capăt de frază? Da, sunt la fel de sigur.

Acum, însă, pricep mai bine alegerea Clarei. Scrisorile mele o speriaseră. Înainte să-și asume riscul reîntâlnirii și al traiului împreună, alături de fiica noastră, dorea să aibă niște certitudini în privința stării mele mentale.

Da, acum o înțeleg; pe-atunci, însă, i-am purtat pică. Mă simțeam trădat. Aveam sentimentul că-mi dădea drumul la mână chiar în clipa în care eu mă zbăteam ca să-mi țin capul deasupra apei. Lucru la care am reacționat în cel mai rău fel cu putință: în loc să lunec agale spre hău, am dat buzna spre el.

Pe-atunci, săream de la o obsesie la alta. Acesta era modul meu de a gândi sau, mai degrabă, modul meu de funcționare. Noua mea obsesie spunea că era musai să plec s-o întâlnesc pe Clara, ca să ne lămurim prin viu grai.

Eram de neclintit. În capul meu nu mai existau nici granițe, nici război, toate obstacolele se topiseră.

Mi-am făcut valiza și am coborât din cameră. Pesemne că m-a văzut careva și l-a avertizat pe fratele meu, fiindcă acesta, pe când eu mă aflam deja în pragul ușii, a sosit în grabă să mă-ntrebe: „Unde pleci?” „La Haifa. Trebuie să vorbesc cu soția mea.” „Ai dreptate, e cel mai bun lucru pe care-l ai de făcut. Ia loc, o să chem o mașină care să te ducă direct acolo!”

M-am așezat, plin de demnitate pe un scaun din vestibul. Țeapăn, cu valiza între picioare, ca într-o sală de așteptare. Deodată, s-a deschis ușa. Au sărit pe mine patru oameni îmbrăcați în alb, care m-au înghesuit, m-au legat și mi-au desfăcut cureaua. O înțepătură în fund și gata, mi-am pierdut cunoștința.

Ultima imagine pe care o mai păstrez în fața ochilor este cea a bătrânului grădinar și a soției lui care plângeau. Îmi mai amintesc și că am chemat-o în ajutor pe sora mea. Deși nu mai era demult acolo, nu realizam asta. Plecase în Egipt la o săptămână după moartea tatei. N-avea cum să stea prea mult timp departe de soțul și de copiii ei. Dacă ea s-ar fi aflat acolo, fratele meu n-ar fi îndrăznit să-mi facă așa ceva. Cu toate că, pe-atunci, nu făcea decât ce-i trăsnea prin cap. În ochii tuturor, casa noastră părintească devenise acum casa lui. Presupun că vestea despre nebunia mea se lățise în oraș și în toată țara. Mai iute decât, pe vremuri, povestirile despre isprăvile mele din timpul Rezistenței. Probabil că lui Salem nu i-a fost prea greu să-mi constată oficial incapacitatea și să se pună tutorele meu, ceea ce îl îndrituia să dețină controlul asupra părții mele de moștenire.

Auzi colo! El, derbedeul familiei, să-mi ajungă tutore! El care, dacă n-ar fi fost șirul acela de amnistii, s-ar fi aflat încă la pușcărie pentru contrabandă și asociere cu răufăcători, el să-mi fie tutore?!

Poftim ce-ajunsesem!

Iată unde ajunsese nobila casă Ketabdar!

Uite-așa m-am trezit, la vârsta de douăzeci și nouă de ani, în clinica aceea numită *La Résidence du Chemin neuf*. Un azil, desigur, dar nu unul oarecare, ci cu ștaif, un azil pentru alienați cu dare de mână. Când am făcut ochi, am văzut niște pereți curați, o ușă metalică albă, o fereastră. Împrejurul patului domnea un miros de camfor. Nu mă durea nimic. Ba chiar aveam o stare de bine, efect, desigur, al tranchilizantelor pe care mi le administraseră, însă atunci când am vrut să mă scol, mi-am dat seama că fusem legat. Tocmai mă pregăteam să strig, când s-a deschis ușa.

A intrat un bărbat cu halat alb, care a început de îndată să mă dezlege. Sustinea că mă zvârcoleam prea mult noaptea și că s-au văzut siliți să mă lege, de teamă să nu cad din pat. O minciună, dar cum nu eram pus pe hartă, l-am întrebat politicos dacă pot să ies. „Da, mi-a spus el, dar, mai întâi, beți o cafea.”

Apoi, s-a instalat rutina. La trezire, trebuia să înghit, sub privirea unui supraveghetor — bărbat sau femeie — o băutură căreia îi ziceau cafea, și care avea un puternic gust de medicament. După aceea, preț de-o zi și-o noapte, eram la fel de potolit ca un cadavru. Nu mai aveam nici dorințe și nici neliniști. Totul în mine amortise, mergea cu încetinitorul.

Vorbeam domol — deprindere ce mi-a rămas până azi, poate că v-ați dat seama; acolo, la *Résidence*, vorbeam și mai domol.

Mergeam încet. Mâncam încet, lingură după lingură, niște supe fără gust. Fără să crâcnesc.

N-am aflat niciodată ce substanțe îmi băgau în cafea. Mai târziu, m-am întrebat dacă nu cumva experimentau pe mine și pe ceilalți pacienți cine știe ce procedeu iscusit care să-i facă pe oameni, după plac, supuși și ascultători, precum în visele oricărui tiran.

Băgau, cu siguranță, bromură din plin și-un pumn de droguri... Poate că exagerez... Clinica doctorului Dawwab era, înainte de toate, o întreprindere lucrativă. Cu vreo douăzeci de bogătani săriți de pe fix ale căror familii considerau că e respingător să-și amestece mizeria cu cea a săracilor.

Dawwab? Nu, nu era el omul în alb pe care-l văzusem când m-am trezit. Acela era un infirmier. Dawwab era directorul, stăpânul acestor locuri ale disperării.

Nu m-a chemat în cabinetul său decât după zece zile de la sosire. Vă dați seama, după zece zile? Sunt spitalizat de urgență, dar așteaptă zece zile înainte să mă examineze! Asta era metoda lui. Își petrecea timpul privindu-ne de la distanță, și nu se arăta decât cu zgârcenie. Își amenjase o încăpere micuță deasupra sălii uriașe unde „ni se dădea drumul” în timpul zilei.

Dosit după ochelarii săi rotunzi și cu lentile groase, lua loc în penumbră ca-ntr-o lojă de teatru.

Mai bine vă spun de pe-acum: după părerea mea, tipul nu era decât un pungaș. Nu cumva să credeți că dau glas resentimentelor. Bineînțeles că nutresc resentimente, sunt în dreptul meu s-o fac, câtă vreme individul ăsta și alți câțiva mi-au schimbat cursul vieții!

Dar nu orbirea mă împinge să-l judec astfel, ci luciditatea regăsită. Îi spun pungaș pentru că, în așa zisa lui clinică, n-am avut niciodată sentimentul că au încercat să mă vindece. Nici pe mine, nici pe ceilalți bolnavi.

El, medic? *Résidence du Chemin neuf*, clinică? Mai degrabă un țarc. Îngrijitorii — niște dresori. Iar noi, niște animale întemnițate și înlănțuite. Cu ghiulele, dar nu din fier și nu legate de picior; nu, doar niște minuscule hapuri cu frumoase nuanțe pastel, dar totuși ghiulele, ghiulele prinse de creier, ghiulele pentru suflet, care te strâng și te rod până la sânge.

N-am știut niciodată cu siguranță ce anume îl motiva pe acest personaj. Poate banii, dar nu numai ei. Poate nici doar spectacolul suferinței. Și puterea, poate, nevoia de autoritate. Își exercita influența asupra numeroase familii înstărite, care se dădeau pe mâna lui ca să le scape de o pacoste stânjenitoare.

Acolo, la *Résidence*, era ca un satrap pe fieful lui.

Era îndeajuns să treacă pe culoare, pentru ca angajații și pacienții să înceteze să respire. N-avea nevoie să vorbească, pentru ca să-i împlinim dorințele.

Era convins că avea un stabiliment de avangardă, un model pentru restul lumii. Principiul îi era simplu: să-și ferească bolnavii de orice tulburare. Orice ar fi putut produce emoții, vreun clocot afectiv, era alungat.

Nici o veste nu trebuia să pătrundă dinafară. Poate doar foarte târziu și vătuită. Nu tu scrisori, nu tu apeluri telefonice, nu tu, mai ales, radio. Personalul n-avea voie să evoce nici cel mai mărunț eveniment recent. Nici ieșiri, nici vizite, poate doar arareori.

Dacă pacientul avea nevoi afective, în loc să i le satisfacă, aveau grijă să i le anuleze.

Dacă mă plictiseam? Cătuși de puțin. Te plictisești doar când nu te poți înfrupta din bucuriile la care tânjești. Dawwab trata răul de la rădăcină: ne ușura de aspirații! Cât era ziua de lungă, jucam cărți sau table. Ascultând muzică de ambianță. Fără încetare, muzică blândă, în toate încăperile, chiar și noaptea.

Puteam să și citim. Niciodată însă cărți sau ziare proaspete. Achiziționase o bibliotecă veche, vreo câteva zeci de lucrări în arabă și în franceză, precum și niște colecții prăfuite de reviste legate. Am citit totul, fără nici o excepție, iar anumite chestii de două, de trei sau chiar de patru ori...

Ce altceva mai făceam? Nu mare lucru. Plimbări?

Câțiva pași prin grădină, din când în când, niciodată prea departe și mereu sub supraveghere... Trebuie totuși să mărturisesc că, ajutat și de „cafeaua” de dimineață, m-am obișnuit destul de repede cu acest regim.

Văd că vi s-au mărit ochii de groază. Liniștiți-vă!

Un asemenea trai e ispititor. Există ceva mai bun, cu siguranță, dar există și ceva mai rău. Pentru milioane de oameni ar putea fi aproape totuna cu paradisul.

Desigur, dacă stai să te întrebi: ce-am ajuns să fac cu viața mea? te revolți. Dar tocmai asta e, că acolo, la *Résidence*, nu-ți puneai întrebarea asta. De altfel, câți oameni din lumea asta și-o pun, fie și măcar o singură dată?

Pe mine, în vremea aceea, în tulburarea cumplită în care rătăceam, această viață nouă nu m-a împins spontan spre răzvrătire. Mă eliberam de demonii mei, de obsesiile mele, de exaltările mele și de privirile compătimitoare ale celorlalți. Da, mă acomodam cu regimul de-acolo, mă lăsam cuprins de amorțeală, cu plăcerea pe care o resimt, se zice, cei care adorm în zăpadă și nu se mai trezesc. Aș fi putut să nu mă mai trezesc.

Lumea dinafară mă înspăimânta și mă dezgusta. Lumea dinafară devenise acum tărâmul fratelui meu! A fost o vreme când credeam că toată lumea e-a mea.

Lupta împotriva nazismului. Speranțele de după război. Mulțimile care veneau la conferințele mele. Lichelele la pușcărie. Iar femeia la care visam — strânsă la pieptul meu neprihănit. Nimic nu mi se părea imposibil. Acum, timpurile acelea erau departe. Afară, fratele meu prospera.

Am spus „afară”. Așa era vocabularul clinicii. „Afară” era o entitate misterioasă, despre care vorbeam mai degrabă cu groază decât cu nostalgie. Până și eu? Da, într-un anume sens, până și eu; nu doar ceilalți pacienți se temeau să se piardă pe-afară. Spun „într-un anume sens”, pentru că ar fi bine de știut despre care „eu” este vorba! Al lui Ossyan? Al lui Baku? Persoana care luptase în Rezistență nu mai eram eu, ori poate doar parțial. Nu am luat niciodată, cu deplină luciditate, hotărârea de a mă resemna.

Așa că vă înțeleg uimirea. E adevărat că nu prea m-am opus. Odată cu scurgerea timpului, mi-am dat seama de ce. În viața mea, totul se complicase. Simțeam că n-am să-mi mai pot continua studiile. Le începusem strălucit, dar n-am mai regăsit niciodată aceeași capacitate de concentrare, nici același entuziasm. Aveam treizeci de ani și încă

tărăgănam, încă nedesprins de viața mea anterioară, aflarea unui viitor îndoielnic. Odată cu cele dintâi tulburări mintale, am priceput că nu voi mai fi niciodată în stare să devin medic. Mă feream să mă gândesc prea mult la asta, dar eșecul mă rodea.

În ceea ce o privește pe Clara, știam că nu o voi putea recupera decât dacă îmi recăpătăm echilibrul spiritual, o anumită seninătate a cugetului și a comportamentului. Poate că și asta mă împiedica să fac valuri și să mă zbat ca un turbat. Totul îmi mergea rău, dar eram convins că ar fi mers și mai rău dacă mă încăpățânam.

Aș mai adăuga că, la urma urmei, chiar dacă aș fi oscilat între resemnare și revoltă, medicamentele care-mi erau administrate ar fi fost îndeajuns ca să încline balanța.

M-am instalat deci într-o bătrânețe prematură. În mine nu-și mai avea loc nerăbdarea. Timpul mergea la pas. Cât avea să mai dureze toată asta? Nu-mi venea în minte nici un termen exact. Câteva luni? Câțiva ani? Nu se știe. Presimțeam însă că nu mă aflu în acel loc pentru vecie. Așteptam ceva. Un semn, bunăoară. Ca să nu zic un miracol. Era ceva nedeslușit, dar acea parte din mine care încă mai trăia credea în el.

Iar miracolul s-a produs. Sau, ca să fiu mai exact, s-a instalat domol. În mare parte, fără știrea mea.

Multă vreme, n-am băgat nimic de seamă. Poate și pentru că salvarea nu mi-a sosit de unde mă așteptam.

Sâmbătă seara

— *De mâine nu o să ne mai putem vedea, m-a avertizat Ossyan când m-am întors sâmbătă la el la hotel, după ora siestei.*

— *Și dacă povestea dumneavoastră nu se va fi isprăvit?*

— *Vă voi povesti în seara asta tot ce-mi va îngădui timpul, o să stăm cât se va putea de târziu. Și dacă vor rămâne încă lucruri de spus, ei bine, vor rămâne în suspensie...*

— *Poate pe altădată?*

— *Să nu mai pierdem timpul, spuse el, mă voi strădui să mă grăbesc...*

Într-o zi, fratele meu a venit să mă ia de la clinică. La sfârșitul dimineții. Era prima mea ieșire în decursul a patru ani. Nu, din momentul internării nu mai călcasem niciodată pe-afară. Și nici nu prea primisem vizite. Salem venea o dată pe an, ca să mă întrebe dacă lucrurile mergeau cum se cuvine. Îi spuneam că da, și pleca de îndată.

Un pic mai des o vedeam pe sora mea. Obişnuia să-și petreacă vara pe Muntele Libanului, ca să scape de canicula din Egipt, așa că venea să mă vadă de două, trei ori. Se pare că, în acele zile, dozele năucitoare îmi erau dublate. Pentru că rămâneam buimac, contemplând-o; degeaba îmi vorbea, îmi chema amintirile, Degeaba mă descosea, nu-i răspundeam decât monosilabic. Și-atunci pleca, ștergându-și ochii.

Această primă ieșire ar fi trebuit să fie un eveniment. Nu eram însă nici vesel, nici trist. Cel mult intrigat, dar nici asta pe de-a-ntregul! Directorul mă înștiințase în ultima clipă, așa că nu mi-am schimbat deloc obiceiurile. Când m-au chemat, tocmai jucam cărți. Mi-am cedat altcuiva locul și-am plecat.

Un șofer mi-a deschis portiera unui automobil voluminos, alb și negru. Înăuntru se afla Salem. Mai prevenitor decât de obicei, m-a anunțat că dădea un dejun important acasă și că ținea să fiu părtaș la el. În această ultimă privință, mințea încă o dată. Chiar dacă avea loc un dejun important, nu-l văd spunându-și într-un acces de mărinimie: „Ar trebui să-l scot pe frate-meu din azil...”

Adevărul era altul. Salem ajunsese unul dintre cei mai marcanți oameni de afaceri din țară. N-o spun fără amărăciune, dar așa era... Micul traficant de mai ieri fusese dat uitării. Schimbare de meserie? Schimbare de

scară? În orice caz, învârtea milioanele cu lopata, era mereu între două avioane, își făcuse un nume și devenise respectabil.

De altfel, casa noastră purta urmele acestei schimbări. O nouă bunăstare îi luase locul celei vechi. Grădina, altădată sălbatică și țeptoasă, era acoperită cu gazon tuns; cactușii opuntia, care constituiau sufletul peisajului și care păreau de-o vârstă cu pietrele, fuseseră tăiați; de-abia de mai supraviețuiau câțiva pini obosiți.

Înăuntru, vechile mobile aduse de la Adana dispăruseră. Fuseseră înlocuite de niște fotolii bondoace, aurite. Nici covoarele, subțiate de pași vreme de o sută cincizeci de ani, nu mai erau acolo. Doar camera mea rămăsese la fel. Nimeni nu pătrundea în ea, nici măcar ca să alunge praful. Ceea ce nu m-a împiedicat să mă întind pe pat și să ațipesc. Cele câteva minute de deplasare mă istoviseră.

Au venit să mă trezească la sosirea oaspeților. Nu știam cine vor fi. Nu pusese nici o întrebare, iar fratele meu nu-mi spusese nimic, poate ca să-mi facă o surpriză. Nu erau mulți, dar erau aleși pe sprânceană. Într-atât încât Salem angajase un șef de sală.

Cea dintâi a sosit mașina ambasadorului Franței. Acesta era însoțit de un membru al guvernului său.

Da, era vorba chiar de Bertrand! Sau, mă rog, de cel care pe vremea Rezistenței fusese Bertrand.

Se pare că se interesase de mine în numeroase rânduri. Îi scrisese Clarei, care îi comunicase puținele lucruri pe care le știa. Apoi ambasadorului. Acesta făcuse o anchetă; aflând unde fusesem internat și ce ajunsesem, și-a sfătuit ministrul să renunțe să mă vadă.

Dar Bertrand știa să insiste. Nedorind să-l contrarieze, diplomatul a conceput atunci ideea acestui dejun.

Presupusese, pe bună dreptate, că fratele meu, ahtiat după onoruri și recunoaștere, nu putea decât să fie ademenit de perspectiva de a-l avea la masa sa pe un ministru francez. Or, doar prezența mea o putea justifica pe cea a ministrului. Era de neimaginat ca un înalt responsabil, aflat în vizită oficială într-o țară străină, să ia masa la o persoană particulară, mai ales când era vorba despre un om de afaceri cu un trecut îndoielnic. În schimb, fostul șef al unei rețele de luptători în Rezistență putea prea bine să stea la masă cu un tovarăș de arme. Preț de un prânz, casa Ketabdar devenise din nou casa mea.

O mascaradă. Un troc odios. Și, mai ales, o zi umilitoare; care va sfârși însă prin a-mi fi utilă.

De ce umilitoare? Din pricina decalajului... O să pricepeți de îndată.

Când au venit să mă scoată în ziua aceea, aveam deja la activ, dacă pot spune așa, patru ani de liniștire forțată. Chiar în dimineața aceea, îmi dăduseră să beau nelipsita licoare. Îmi petrecusem ultimele ceasuri împreună cu ceilalți pacienți, bătând cărțile cu gesturi zăbavnice. Trăiam cu toții în același chip, vorbeam și ne mișcăm în același ritm. Pentru un privitor dinafară, semăna probabil cu o scenă filmată cu încetinitorul. Înduioșătoare sau comică. Pentru noi, nu era decât existența obișnuită.

Or, la prânz mă trezisem la aceeași masă cu vreo zece persoane care trăiau în ritmul lumii reale. Erau oameni de la ambasadă, doi directori de ziare, un bancher.

Vorbeau repede, prea repede pentru mine, pronunțând nume care nu-mi spuneau nimic: Panmunjom, McCarthy, RFA, Mossadegh; comentau evenimente de care nu auzisem niciodată; râdeau de lucruri care, pentru mine, nu însemnau nimic. Bertrand mă privea fără încetare. La început cu bucurie. Apoi cu uimire. Apoi cu tristețe. Nu făceam altceva decât să mănânc, cu ochii în farfurie.

Mi s-a adresat de vreo două sau trei ori; până mi-am dat seama, până am realizat ce voise să spună, până să-mi așez furculița, până să-mi pregătesc în minte un răspuns...

Chiar înainte de a începe să îngân ceva, ceilalți, stânjeniți de tăcere, schimbaseră conversația. Doamne, ce umilință! Mai bine muream!

Apoi, spre sfârșitul mesei, am încercat să mă adun.

Concentrându-mă cât am putut de tare, am alcătuit o frază și mi-am făgăduit s-o rostesc cât mai grabnic.

Așteptam un interval de tăcere. N-a sosit. Sau n-am știut să profit când se cuvenea. Ambasadorul, privindu-și ceasul, îl înștiința deja pe Bertrand despre următoarea întâlnire.

Toată lumea se ridicase. Eu îmi urmam ritmul. Părăsiseră toți sufrageria și se îndreptau spre ieșire, în vreme ce eu de-abia mă ridicasem, sprijinit cu tot trupul de masă. Când te gândești că n-aveam decât treizeci și trei de ani!

Deodată, Bertrand face stânga-mprejur, cuprins parcă de remușcări. Se îndreaptă spre mine, mă cuprinde în brațe și mă strânge la piept. Câteva clipe bune. Vrând parcă să-mi dea răgazul să vorbesc. Aveam prilejul să-i

spun tot ceea ce nu putusem să exprim la masă, tot ce fierbea în mine, acolo în piept, în gât, acolo în pragul buzelor, tot ce doream să-l fac să priceapă...

N-am spus nimic. Nici o vorbă. Un pic din cauza emoției, un pic din cauza surprinderii de a-l vedea întorcându-se așa spre mine; și mai erau și toți ceilalți pe care-i zăream peste umărul său, așteptându-l. Ei bine, nici de data asta n-am fost în stare să-mi descleștez dinții. Simțeam că era important, simțeam prea bine că putea fi singura mea șansă de a reveni în lumea celor vii. Poate însă pentru că miza era atât de vitală, paralizasem.

Deși incapabil să vorbesc, în ultima clipă izbutesc să-mi slăbesc oarecum frânghiile nevăzute, doar puțin, atât cât să schițez un gest de ființă umană. În timp ce îi rețin mâna lui Bertrand ca să-l împiedic să plece, caut în buzunar o fotografie. O fotografie a fetei mele, pe care mi-o trimisese Clara. Da, fotografia aceea de nou-născută care seamănă cu toți nou-născuții din lume, i-o arăt și apoi o întorc ca poată citi pe spate numele Nadia. Dă din cap, mă bate pe umăr, mormăie ceva și apoi pleacă. În privirea lui — tristețe, milă, și nerăbdarea de a se îndepărta.

Pricepuse oare că era un strigăt de ajutor? Nu, nu pricepuse nimic. Dacă aș fi vrut să-i spun ceva, aș fi avut suficient timp. Aș fi putut s-o fac mult mai discret decât scoțând o fotografie veche din buzunar ca să i-o arăt. Ceea ce am văzut în ochii săi atunci când s-a îndepărtat este tot ce era de văzut. Tristețea și mila.

Acum știu că scrisoarea pe care i-a trimis-o Clarei, odată întors în Franța, era aproape un ferpar. O înștiința că bietul Baku se împutinase atât de tare că ajunsese de nerecunoscut, că tânărul pe care ea îl cunoscuse, pe care el îl cunoscuse, acel Gavroche din rețeaua *Libertate!* nu mai exista. Că trebuia să-l uite și să-și refacă viața. Nici n-a găsit de cuviință să amintească de gestul meu final. La ce bun, și-o fi spus, era mai bine ca ea să păstreze imaginea acelui tânăr vioi și iubitor, mai degrabă decât pe aceea a unui tip vrednic de milă, senil înainte de vreme Când m-am lăsat însoțit spre azil de către șoferul fratelui meu, eram complet descurajat. Scăpasem toate ocaziile printre degete. În schimb, Salem jubila probabil.

Bănuia oare cineva că mă sechestraseră? Dăduse dovada bunei sale credințe, mă lăsase să vin nestingherit, să asist la dejun, ba chiar, dacă se poate spune așa, să vorbesc cu mesenii, până și în particular, așa că oricine putuse constata că starea mea mintală era jalnică și că prezența mea într-o instituție specializată nu era lipsită de temei, cum nu era nici tutela legală exercitată asupra părții mele de moștenire...

Prin acest dejun, fratele meu reușise, de asemenea, să se spele și de un alt păcat, mult mai puțin prezumtiv: Fosta condamnare pentru contrabandă care îl trimisese îndărătul gratiilor. Își cucerise deja, odată cu averea, și o bună măsură de respectabilitate. Respectabilitatea, sper că sunteți convins, este o cucoană venală. De astă dată, reabilitarea era totală: dacă francezii înșiși, care îl condamnaseră cu zece ani în urmă, acceptau acum ca ambasadorul și ministrul lor să ia prânzul la el acasă, înseamnă că se convinseseră de nevinovăția lui, ar putea oare cineva să conteste asta?

Această masă, care ar fi trebuit să-mi prefățeze eliberarea, nu fusese deci decât încă o etapă în ascensiunea fratelui meu. Bănuiesc că mulți s-au întrebat pe atunci cum de-au putut ieși, din aceeași casă și din același pântec, atât acest om remarcabil, cât și celălalt, adică eu, ca o zdreanță... Cei care-mi știau soarta se fereau probabil să pomenească ceva despre ea, din grijă față de înaltul personaj a cărui mândrie ar fi fost atinsă de prezența unei asemenea tare în familia lui; cei mai mulți însă uitaseră până și că exist. Fusesem înmormântat fără slujbă.

Nu doar străinii! Ci și cei apropiați! O singură persoană ar fi putut face ceva pentru mine, sora mea. Nimeni altcineva. Bunicul Nubar și bunica muriseră la puțină vreme după sosirea lor din America; fiul lor, Aram, plecat din țară în condiții umiltoare, nu a mai vrut să păstreze legătura cu familia, sau cu ceea ce mai rămăsese din ea.

Cine altcineva? Tovarășii mei din Rezistență? Cei care mă cunoscuseră, aflaseră probabil de la Bertrand ce-am ajuns, fuseseră mânăți, cred, apoi mă dăduseră uitării. Cum să le porți pică? La urma urmei, nu eram cel dintâi camarad doborât astfel, fără vreun motiv aparent, a doua zi după victorie... Războiul are uneori astfel de efecte întârziate.

Cine altcineva? Clara? Așa cum am aflat, la început mi-a scris câteva scrisori pe care nu le-am primit niciodată. A reușit să-i expedieze un mesaj surorii mele, care i-a răspuns sfătuind-o să nu încerce să mă caute.

De ce? Iffett nu voia ca soția mea să mă vadă în starea în care mă vedea ea însăși în timpul vizitelor sale estivale. Deplasarea între Haifa și Beirut ținea acum de domeniul imposibilului, era nevoie să obții acte false, să-ți pui la cale complicități; deveneai suspect atât în ochii arabilor, cât și în cei ai Israelului... Sora mea își spunea că, în situația în care Clara ar fi înfruntat toate aceste obstacole, lăsându-și fetița acasă sau, mai rău, luând-o cu ea în această aventură, și s-ar fi trezit la sfârșitul călătoriei în fața unei

legume, în fața unui om rătăcit, gâfâind, incapabil să vorbească, incapabil să reacționeze, ar fi fost descurajată pe veci.

Nu era oare mai bine să aștepte un moment mai prielnic, când aveam să dau măcar niște semne de dezmoțire? Poate că, atunci, șocul întâlnirii cu Clara și cu Nadia s-ar fi putut dovedi salvator.

În vremea aceea, Iffett încă mai spera că starea mea avea să se îmbunătățească. Însă cu fiecare vizită pe care mi-o făcea, credința îi scădea puțin câte puțin. Până într-o bună zi, când a încetat să mai creadă. Asta — în cel mai nepotrivit moment, tocmai când începusem să găsesc calea spre ea. Nu-i port însă pică, nici ei, nici Clarei; cum ar fi putut să-și dea seama că eram întemnițat în mine însumi, îngropat de viu, câtă vreme nu strigam după ajutor?

Chiar în seara acelui jalnic dejun, dornic să-mi îndrept greșeala, dar nemaiavând nici un strop de încredere în capacitatea mea de a vorbi, am făcut efortul să scriu pe un petic de hârtie această frază simplă: „Vreau să ies de aici și să reîncep o viață normală.” Un strigăt de ajutor pe care regretam că n-am fost în stare să i-l adresez lui Bertrand și pe care mă pregăteam să i-l înmânez lui Iffett, atunci când avea să vină să mă vadă, la vară. Păstram mereu acel petic de hârtie în buzunar, împreună cu fotografia Nadiei.

Mi-am impus să-l scriu, nu doar de teamă că vorbele nu aveau să mi se lege pe buze atunci când voi avea nevoie. Ci și pentru că riscam să nu mai fiu în aceeași stare de spirit.

Aveam nevoie să strâng laolaltă picăturile de furie care se condensaseră în mine, așa cum fac acei oameni rătăciți în deșert și amenințați de sete care strâng strop cu strop picăturile de rouă acumulate pe frunze și pe petale ca să le bea. Furia, indignarea și rarele sughițuri de revoltă ajunseseră ca un soi de carburant prețios pentru supraviețuirea demnității mele amorțite.

În vara aceea, sora mea nu a mai venit să-și petreacă vacanța pe Munte. Nici în vara următoare. Nu am mai revăzut-o vreodată.

Salem mi-a spus într-o zi că Mahmud, cumnatul nostru, avusese necazuri cu autoritățile din Egipt, că fusese închis timp de opt luni, împreună cu alți câțiva bancheri, și că, îndurerat și dezamăgit, hotărâse să se exileze cât mai departe cu putință de Orientul Apropiat.

La Melbourne, în Australia.

Am însă și o altă bănuială. De nu ar fi fost așa, sora mea ar fi venit măcar să-și ia rămas-bun. Mi se pare că fratele meu, prin cine știe ce tertipuri, i-a răpit lui Iffet partea ei de moștenire. Nu am nici o dovadă, în afară de semnele inimii. Și de câteva indicii vagi pe care le-am mirosit ici și colo. Să lăsăm însă deoparte lucrurile sordide!

Poate că Iffet ar fi venit totuși să mă vadă, dacă m-aș fi arătat în stare să-i apreciez vizitele; câtă vreme nu făcea altceva decât să-mi asculte monosilabele, pentru ca apoi să plece plângând, la ce bun să mai ia vaporul sau avionul tocmai din Australia!

Fapt este că nu s-a mai întors niciodată. Cu toate astea, când vara era pe-aproape, continuam s-o aștept.

Crezând, an după an, din ce în ce mai puțin. Ultima mea speranță se ducea pe apa sâmbetei...

Dacă am supraviețuit, totuși, asta s-a-ntâmplat pentru că e nevoie de o anumită voință ca să nu supraviețuiești. Nu mai aveam nici măcar această voință. Nici măcar voința sau puterea să-i întind morții o mână de ajutor. Să sustrag un flacon de medicamente, să alerg până la scări, să mă urc pe acoperiș și să sar în gol... Nu erau decât două etaje, dar, cu un pic de noroc, m-aș fi putut face chisăliță...

N-ar trebui să spun asta. Norocul meu a fost, dimpotrivă, că n-am avut puterea să pun capăt, când credeam că mi s-a spulberat și ultima speranță. Chiar dacă nu vezi lumina de la capătul tunelului, trebuie să crezi că există o lumină și că nu va întârzia să apară.

Unii au răbdare pentru că își păstrează credința în viitor. Alții, pentru că le lipsește curajul să isprăvească. Cu toate că lașitatea este, fără îndoială, demnă de dispreț, ea face parte din viață. Este un instrument de supraviețuire, ca și resemnarea.

Nu am însă dreptate atunci când vorbesc așa despre lașitate și despre resemnare, de parcă doar ele m-ar fi ținut în viață. A fost și Lobo. Era unul dintre pacienții de la *Résidence*, stăteam adesea la taifas, devenise prietenul nelipsit, singurul. O să mai vorbesc despre el deîndată. Timp de câțiva ani, a însemnat pentru mine mai mult decât oricine altcineva. Aș vrea însă, înainte de toate, să povestesc cum mi-a schimbat hotărârea de a muri.

Nu îmi era tocmai simplu să-mi mărturisesc pornirile spre sinucidere. La *Résidence* domnea o puternică atmosferă de turnătorie copilărească! Aveam impresia că, dacă aș fi fost bănuț că vreau să-mi pun capăt zilelor, m-ar fi legat de pat în fiecare noapte... Însă Lobo, pentru că simțea ceva și

pentru că voia să mă incite să-i vorbesc despre asta, mi-a mărturisit într-o zi că se gândise, în mai multe rânduri, să „pună punct”.

Când l-am înștiințat că lucrurile stăteau la fel și cu mine, m-a muștrat de la înălțimea celor douăzeci de ani de viață - și douăzeci de azil - care ne despărțeau: „Trebuie să privești moartea ca pe ultima ieșire de siguranță. Să știi că nimeni nu te poate împiedica să faci recurs la ea, dar tocmai de aceea, pentru că îți e accesibilă, păstrează-o în rezervă, la nesfârșit. Să presupunem că, noaptea, ai un coșmar. Dacă îți dai seama că e un coșmar și că ți-ar fi de ajuns să scuturi puțin capul ca să scapi de el, totul devine mai simplu, mai ușor de îndurat, ba chiar o să ajungi să descoperi plăcere în ceea ce ți se părea mai înspăimântător. Oricât te-ar îngrozi viața, oricât te-ar răni, oricât și-ar acoperi ființele cele mai apropiate chipurile cu măști hidoase... Spune-ți că asta-i viața, spune-ți că e un joc la care nu vei fi poftit a doua oară, un joc cu desfătări și cazne, un joc de credințe și înșelăciuni, un joc cu măști, joacă-l până la capăt, ca actor sau ca observator, de preferință ca observator, o să ai timp suficient să-l părăsești. Pe mine, „ieșirea de siguranță” mă ajută să trăiesc. Dar nu o s-o folosesc, tocmai pentru că se află la dispoziția mea. Dacă n-aș avea în permanență mâna pe maneta lumii de dincolo, m-aș simți prins în capcană și aș avea chef s-o tulesc cât mai repede!”

Lobo nu era mai bolnav decât ceilalți oameni. Atât doar că avea niște „năravuri speciale” - cum se zice - iar familia sa, fie din dorința de a-l „vindeca”, fie doar pentru a se feri de scandaluri, hotărâse să-l interneze.

Își petrecuse cea mai mare a vieții sale de adult prin diverse instituții, acum era la a patra sau la a cincea, cred, și fusese nevoit să treacă prin tot soiul de chinuri.

Într-o bună zi, un doctor hotărâse chiar să-l lobotomizeze „ca să-i îndepărteze toate înclinațiile dăunătoare”.

Din fericire, printr-o străfulgerare de înțelepciune sau de instinct, mama sa a intervenit ca să-l împiedice. I-a rămas, de pe urma acestei odioase întâmplări, porecla Lobo, cu care cred că s-a împopoțonat chiar el, în zeflema. Privea tot ce-l înconjura, viața și trecutul său, cu o nesfârșită detașare.

Acolo, la *Résidence*, avea un statut aparte. Îi instalaseră un pian în cameră; uneori stătea cât era ziua de lungă în papuci de casă, cu o eșarfă de mătase verde înnodată în jurul gâtului, cântând din memorie sau sporovăind cu mine, fără să se dezlipească de pe taburet. Sau, spre deosebire de noi,

ceilalți, putea să primească scrisori și telefoane... E drept că nimeni nu și-a închipuit vreodată că era nebun.

El este cel care m-a anunțat într-o zi că, grație unei remanieri, fratele meu fusese numit ministru.

Chiar așa, ministru! Lobo știa că aveam să fiu scandalizat — găsisem deja prilejul să-i povestesc în amănunțime ce fel de individ era Salem. Prin urmare, înainte de a-mi trânti vestea, s-a asigurat că îmi sorbisem toată „cafeaua” de dimineață.

Am rămas buimăcit, vreau să spun mai buimăcit decât de obicei, pentru că buimăceala era pe-atunci starea mea naturală. Așa încât Lobo m-a consolatat în felul lui: „N-ar trebui să te uimească ce s-a întâmplat, Ossyan. Bagă-ți în cap că fratele tău va avea mereu asupra ta un avantaj de neîntrecut.”

„Care anume?”, am întrebat.

„El este fratele unui fost luptător în Rezistență, în vreme ce tu nu ești decât fratele unui fost contrabandist.”

Am râs. Și amărăciunea s-a risipit.

În timp ce fratele meu prospera, sporindu-și averea și notorietatea, eu mă afundam, păstrând pe buze un surâs nătâng. Anii treceau și iată că demult, de mult prea demult, încetasem să mai sper.

Când, deodată, lucrurile au prins să se miște. Un slujbaș al Providenței tocmai scosese dintr-un sertar prăfuit dosarul vieții mele, ca să arunce peste el un ochi mai binevoitor...

Instrumentul Providenței, cum se spune, nu a fost altcineva decât fiica mea, Nadia. Proaspăt descinsă la Paris ca să se înscrie la universitate.

Da, Nadia. Eu rămăsesem cu imaginea ei de bebeluș, dar ea avea acum aproape douăzeci de ani. Iar în ea fierbea un noian de revolte. Se săturase de Levantul nostru unde războaiele veneau după războaie. Era grăbită să-l lase în urmă.

Neizbutind s-o rețină lângă ea și îngrijorată s-o vadă plecând singură, Clara o făcuse să-i promită că va intra în contact cu câțiva din vechii prieteni ai vremurilor eroice. Așa a ajuns la Bertrand. Nu mai era ministru, cred, dar rămăsesse un om influent și mai ales, de bună seamă, o mare figură a Rezistenței.

Intimidată de personaj, care o primise într-un salon luxuos, cu niște fotolii unde ea se putea pierde, și care o privea fix, cu un surâs subțire, fiica

mea a găsit de cuviință să-și justifice prezența. De fapt, Bertrand încerca să-i deslușească pe chip trăsăturile amestecate ale părinților săi.

„Mama m-a îndemnat să vin să vă văd. Cred că ați cunoscut-o în timpul războiului...”

„Deci tu ești Nadia. Nadia Ketabdar. Am cunoscut-o pe mama ta, bineînțeles, și pe tatăl tău, au fost amândoi remarcabili în timpul Ocupației. Doi camarazi minunați. Doi prieteni de neuitat.” În momentul în care rostea „tatăl tău”, Bertrand resimțise o tulburare. Ca un fulger, stins cu iuțeală.

Atunci și-a luat un răgaz să vorbească despre mine.

Despre întâlnirea noastră de la Montpellier, despre discuțiile noastre, despre luptele și despre spaimile noastre, despre isprăvile lui Baku, Baku cel ca argintul viu. Nadia îi sorbea cuvintele. Știa oarece lucruri, de la mama ei, dar mai erau și altele de care nu avea habar. Acum și-l închipuia mai bine pe acest tânăr care avea să devină tatăl ei.

După aceea, Bertrand mi-a evocat mai în grabă boala și internarea. De-abia atunci i-a țâșnit la suprafața gândului acea sticlă pe care o aruncasem în mare: i-a povestit fiicei mele, în detaliu, episodul cu fotografia pe care o scosesem din buzunar la încheierea aceluia mârșav dejun. Iar acel episod, care i se păruse până atunci jalnic și neînsemnat, până într-atât încât nici nu i-l pomenise Clarei, până într-atât încât îl evacuasem din memorie, rămânând cu o imagine atât de sumbră a prietenului său... Episodul acela, deci, căpăta deodată o altă semnificație, acum când tânăra aceea se afla acolo, în fața lui, pregătindu-se să facă primii pași în viața adultă, și fiind deja orfană după un tată care nu murise.

Nadia plângea. Până atunci, făcusem parte doar din genealogia ei; de-acum înainte făceam parte din sângele ei.

Acel mesaj care îi era destinat și care îi ajunsese atât de târziu, îi părea aidoma gestului de pe urmă al unui înecat. Se întreba ce se-ntâmplase cu mine de-atunci și dacă se mai putea face ceva ca să fiu scos din apă.

Când s-a despărțit de Bertrand, el a privit-o îndepărtându-se, plin de grijă. Nu mai avea același mers de adolescentă.

În după-amiaza aceea, probabil că eu tocmai jucam cea de optsprezecea partidă de cărți din ziua respectivă, cu un trio de pacienți trișori.

Cum ar fi putut Nadia să-și scoată din cap imaginea aceluia om bolnav care-i purta fotografia la inimă, ca pe un talisman? Acel alienat - da, da, de ce mi-arfi teamă de cuvinte? — acel alienat care arăta poza ei celui mai bun

prieten al său, ca pe o imagine sfântă! O mutrișoară de nou-născută, veselia cea gravă a lumii!

Tot ce adunase fiica mea, la vârsta ei, ca ideal, avânt, visare, totul se îndrepta acum către acel tânăr moșneag internat. „Dar e tatăl meu, îi repeta ea colegei de cameră de la Cité Universitaire. Nu e un străin, e tatăl meu, jumătate din celulele mele provin de la el, jumătate din sângele meu, culoarea ochilor, desenul bărbiei. Tatăl meu.” Îi plăcea savoarea acestui cuvânt.

Dar dacă acest tată, în loc să fie o ditamai fiara protectoare, se întâmpla să fie o sălbăticiune plăpândă, hăituită, rănită, abandonată? Dar dacă fiica sa, în loc să fie ocrotită, îi devenea ocrotitoare maternă?

Nadia se gândea la mine cu toată duioșia vârstei.

Iar visele nu i se opreau aici. Căuta un mijloc să ajungă până la mine, să-mi dea un semn. Ca un răspuns, întârziat cu cincisprezece sau șaisprezece ani, la semnul pe care i-l adresasem.

Găsirea acestui tată, eliberarea lui, deveniseră o idee fixă.

Chiar dacă fusese năruit de internare și de medicamente, până într-atât încât să fi devenit irecuperabil?

Nu-și punea această întrebare. Era o formă salvatoare de orbire.

Dacă îi pomenise mamei sale despre asta? Nici un cuvânt. În această etapă a vieții, raporturile lor nu erau tocmai excelente. Clara are o personalitate impunătoare, are un trecut; Nadia avea nevoie să-și trăiască propria aventură, să-și conducă propria rezistență. Începând chiar din acel punct în care mama sa aruncase prosopul...

Nici lui Bertrand nu i-a mai vorbit despre asta, oricum nu atunci. Voia să acționeze singură. Era aventura ei, lupta ei. Era tatăl ei.

De altfel, avusese dreptate să nu-și dezvăluie proiectul.

Era atât de rocambolesc, încât nici Clara și nici Bertrand n-ar fi lăsat-o să-l ducă la bun sfârșit.

Nu se destăinuise, așa cum aveam să aflu mai târziu, decât acelei prietene cu care împărțea camera studențească. Prenumele acesteia era Christine, iar numele său de familie era cel al unui mare bijutier parizian.

Nadia i-ar fi propus să facă un schimb, o substituie.

Cele două fete semănau una cu alta. Îndeajuns cât să fie confundate pe niște fotografii de identitate. Printr-un procedeu demn de Jacques-acte-false, Christine s-a dus să-și facă un nou pașaport înarmată cu fotografiile Nadiei, iar funcționarul de la prefectură a-nghițit gălușca. De-acum, fiica mea avea

un pașaport pe numele Christinei, dar cu propria sa fotografie, și putea să treacă granițele fără ca nimeni să bage de seamă care îi erau adevăratele nume, naționalitate sau oraș natal.

Cât o privește pe prietena ei, aceasta, certată fiind cu familia, găsea că-i nostim să scape pentru o vreme de un patronim sufocant și să-și asume identitatea unei fete care era atât musulmană, cât și evreică.

Da, chiar așa, musulmană și evreică! Eu, tatăl ei, sunt musulman, cel puțin în acte; mama ei este evreică, măcar teoretic. La noi, religia se transmite pe linie paternă, la evrei — pe cea maternă. Prin urmare, în ochii musulmanilor, Nadia era musulmană, iar în cei ai evreilor — evreică; în propriii ei ochi, ar fi putut alege să fie una sau alta, ori niciuna; ea le-a dorit pe- amândouă deodată. Da, amândouă deodată, și încă multe altele pe deasupra. Era mândră de toți acei strămoși care-și croiseră drum până la ea, pe căile triumfale sau pe cele de bejenie venind din Asia centrală, din Anatolia, din Ucraina, din Basarabia, din Arabia, din Armenia, din Bavaria... N-avea nici un chef să-și strecoare picăturile de sânge, sau să-și cearnă părticelele de suflet!

Ne aflam în nouă sute șaiszeci și opt. O primăvară exaltantă, mi s-a spus, pentru studenții din Franța.

Dar Nadia nu era cu gândul decât la plecare. Către acel Levant pe care, totuși, îl detesta.

Și-a procurat viză, bilet de avion și rezervare pentru hotel, toate pe numele prietenei sale.

Chiar a doua zi după sosirea la Beirut, se duce cu taxiul la *Résidence du Chemin neuf*. N-avea deloc cum să știe dacă mă mai aflam încă acolo, dar bănuise că nu m-am clintit.

Primită în biroul directorului, își declină numele fals.

Inevitabil, Dawwab o întreabă dacă aparține ilustrei familii de bijutieri. Răspunde „da” cu o detașare măsurată, nici prea-prea, nici foarte-foarte. Așa cum făcea Christine, când i se punea aceeași întrebare.

„Tocmai, adaugă fiica mea, e vorba oarecum despre familie. E o problemă delicată, dar prefer să n-o iau pe căi ocolite. Una dintre mătușile mele a trăit în Liban, cu câțiva ani în urmă, și a auzit multe vorbe elogioase despre instituția dumneavoastră. Ea mi-a recomandat să vin să vă văd. Pentru tatăl meu. De mai mulți ani, are... Niște probleme mentale destul de grave, e supravegheat de specialiști..., „Cum ar fi?”

Nadia își pregătise temeinic întrevederea, așa că pronunță câteva nume prestigioase. Directorul aprobă din cap și o pofteste să continue.

„Credem că o ședere în străinătate i-ar face bine tatălui meu. Ca și întregii familii. Suntem niște persoane cunoscute și, vă dați seama, reputația Casei noastre are de suferit. Până și el e conștient de asta. Nu i-am vorbit încă de ideea de a-l îngriji aici, însă cred că, în cazul în care instituția i-ar conveni, n-ar ridica nici o obiecție. Am impresia că, aici la dumneavoastră, are tot ce și-ar putea dori: soare, ambianță liniștitoare, calitate a îngrijirilor. Eu vin, deci, în calitate de cercetaș, ca să văd în ce mediu ar urma să stea. Înainte să luăm hotărârea finală, ar trebui poate să veniți chiar dumneavoastră la Paris, să-l consultați. Pe cheltuiala noastră, desigur...”

Peștele înghițise momeala! Numai lapte și miere, doctorul Dawwab îi propune bogatei moștenitoare să viziteze instituția sa model.

Începe cu grădina, doar o raită ca să-și facă o idee.

Vedere spre munte și spre marea aflată la o aruncătură de băț. Echipamentul medical, cu atât mai nou, cu cât îl folosea arareori. Apoi camerele. Cea a lui Lobo, care ședea la pian. După aceea, salonul cel mare decorat cu plante verzi, unde pacienții, neînvățați cu astfel de vizite, își lasă baltă veșnicele lor cărți de joc și se apropie de musafiră.

„Nu vă temeți, îi spune Dawwab, n-o să vă facă nici un rău!”

Nadia îl liniștește. Se străduiește să-și păstreze aerul acela ușor înțepat de inspectoare meticuloasă.

Privind în stânga, în dreapta, în sus și-n jos, de parcă ar fi vrut să verifice dacă nu cumva se află vreun fir de praf prin sala aceea excesiv de curată. De fapt, e lesne de închipuit cam ce sentimente o frământau în vreme ce își căuta din priviri, în gloata aceea de alienați, tatăl pe care nu-l întâlnise încă vreodată.

În acea zi, nu jucam nici cărți, nici dame, nici table și nici vreun alt joc. Câtva timp, sporovăisem apatic cu Lobo, apoi el s-a dus la pian, iar eu am pus mâna pe-o carte. Mă cufundasem în lectură, iar când a sosit vizitatoarea și s-a iscat toată harababura, nu m-am alăturat celorlalți. Am ridicat doar capul, după o clipă, fără să mă clintesc din loc. Ca s-o privesc pe necunoscută.

Privirile ni s-au întâlnit. Cine era oare fata aceea?

N-aveam nici cea mai mică idee. Ea, însă, mă recunoscuse. Arătam ca în vechile fotografii. Ochii i-au rămas nemișcați. Și ai mei la fel, însă doar

pentru că eram nedumerit. Și chiar un pic sâcâit de prezența acestei străine care venea să ne contemple de parcă am fi fost niște pești într-un acvariu.

Probabil că aveam o expresie grăitoare, pentru că Dawwab, cu un râs scurt, a spus ca pe o scuză: „L-am tulburat din lectură!”

În același timp, mă fulgera cu privirile.

Apoi a adăugat: „Domnul acesta nu face decât să citească de dimineața până seara. Asta-i pasiunea lui.”

Nu era chiar adevărul-adevărat, înfrumusețase puțin lucrurile, cât să ridice prestigiul intelectual al instituției.

„Dacă-i pe-așa, a spus atunci Nadia, o să-i ofer această carte. Tocmai am terminat-o.” Se îndreaptă spre mine, deschizându-și poșeta.

„N-are rost”, spune directorul...

Ea a ajuns însă chiar lângă mine. O văd strecurând ceva în carte, înainte să mi-o întindă.

Se întoarce apoi spre Dawwab, care scâlâmbăie un surâs. Încă uimit, deschid mașinal cartea. Nici n-apuc să-i citesc titlul. Sus, în dreapta, deasupra numelui autorului, este scris, cu creionul, numele proprietarei.

Nadia K.

Chiar în acea clipă, mă ridic. O privesc cu un aer ciudat; tocmai am descoperit pe chipul ei niște trăsături care îmi amintesc de Clara. Îmi dau seama, chiar atunci, fără nici o umbră de îndoială, că persoana de-acolo este fiica mea. Și mai simt că Dawwab îi ignoră adevărata identitate. Mă îndrept deci spre ea, străduindu-mă să n-o trădez. Ea însă, văzându-mă înaintând ca un automat, se sperie. Pricepe că am recunoscut-o și se teme să nu-i năruiesc tot eșafodajul.

Ajung până la ea și îi spun „Mulțumesc!”, arătând spre carte.

Îi întind mâna, pe care o apucă în mâna ei, iar eu i-o scutur repetând „mulțumesc!”, „mulțumesc!”, „mulțumesc!”, fără să mă pot opri.

„Cadoul dumneavoastră l-a mișcat”, traduce directorul, cu un râs nervos. Mă apropii și mai mult de Nadia, ca s-o îmbrățișez.

„Gata, ajunge, depășiți orice limită!”, urlă individul.

Dar Nadia, care se luptă să-și păstreze sângele rece, îi spune: „Lăsați-l, nu-i nici o problemă!”

Și-atunci o strâng la piept. Pentru o clipă. Îi simt mirosul. Însă Dawwab deja ne desparte.

Iar ea, hotărâtă să nu-și compromită misiunea din pricina unei răătăcirii emoționale, se îndepărtează de mine, spunând: „Domnul acesta e

înduioșător.”

Apoi adaugă — câtă îndrăzneală! — spre medic: „Și tatăl meu e pasionat de lectură. O să-i istorisesc ce s-a-ntâmplat. Sunt sigură că o să se înțeleagă cu acest pacient!”

De fapt, se teme mai ales ca individul să nu mă pedepsească pentru purtarea mea și, bunăoară, să încerce să-mi confiște cartea.

Așa încât nu ezită să insiste, pretinzând — așa cum aveam să aflu mai târziu — că această scenă mișcătoare i-a risipit ultimele îndoieli și că, în prezent, era sigură că nici o altă instituție nu i s-ar fi potrivit mai bine tatălui său. Tatăl său bijutierul, bineînțeles...

Dawwab era încântat. Iar eu eram salvat, dimpreună cu cartea. Și cu scrisoarea pe care o strecurase înăuntru.

M-am grăbit de altfel s-o ascund printre straie. De asemenea, m-am dus la toaletă și am rupt prima pagină a cărții. Prudență, prudență... Pe plic era scris numele meu, Nadia nu se gândise, cu siguranță, că va avea prilejul să-mi înmâneze personal scrisoarea. În cel mai bun caz, ar fi încredințat-o vreunui pacient cu aer mai liniștitor, în speranța că avea să mi-o transmită.

Ce spunea scrisoarea? Cele câteva vorbe de care aveam nevoie ca să redescopăr gustul vieții.

„Tată,

eu sunt acea fiică născută în lipsa ta, acel copil căruia îi păstrai poza lipită de inimă, dar care, în cele din urmă, a crescut departe de tine. Departe? În fapt, ne despărțeau doar cei câțiva kilometri ai unui superb drum de coastă, dar s-a ivit o blestemată frontieră, și odată cu ea ura și lipsa de înțelegere. Dar și lipsa de imaginație.

Înainte nașterii mele, mama și cu tine ați fost nevoiți să faceți față războiului și vrajbei. Aceasta părea atotputernică, dar oamenii ca tine și ca ea s-au răzvrătit și au sfârșit prin a câștiga. Viața își află mereu făgașul; întocmai unui fluviu care, scos din matca lui, își sapă o alta.

V-ați răzvrătit, tu și mama, și toți ceilalți, și v-ați luat nume de război ca să vă păcăliți soarta. Lupta mea nu-i atât de spectaculoasă, dar e a mea și-o voi duce până la capăt. Mi-am luat și eu un nume de război ca să pot înfrânge toate opreliștile. Ca să vin și să-ți spun, simplu: „Află că afară se găsește o fată, fiica ta, pentru care tu însemni mai mult decât orice pe lume și care așteaptă cu înfrigurare clipa când te va reîntâlni”.

Aceste cuvinte firești m-au preschimbat chiar în momentul în care le citeam. Mi-au redat demnitatea de om și de tată și nevoia de a supraviețui. Nu mă mai mulțumeam să trag de orele care mă despărteau de o zi de mâine lipsită de surprize. Aveam o dragoste în așteptare. Iar dacă persoana mea nu-mi era de nici un folos, de dragul Nadiei aveam s-o îngrijesc și s-o înfrumusețez. Îi purtam fiicei mele o dragoste de adolescent. Pentru ea, aveam să-l readuc la viață și în libertate pe acel Baku care izbutise pe vremuri să fie iubit și admirat. Voiam să redevin, pentru ea, un tată la brațul căruia să se simtă mândră că se plimbă.

Acestea fiind zise, nu era îndeajuns să vreau să mă împac cu viața, pentru ca împăcarea să și aibă loc. Nu era ca atunci când un om dorește să-și ia viața, iar fiica lui sosește și îl ia de mână spunându-i: „Tată, viața asta de care nu-ți mai pasă, hai, ține-te de ea, măcar de dragul meu!”, iar el își promite să renunțe la planurile sale sinucigașe. Lucrurile erau mai complicate. Bineînțeles, pricepeam ce se întâmplă și eram bucuros. Atât doar că vedeam totul ca prin ceață. Prin ceața minții mele înnegurate. Înnegurate și strivite de cei douăzeci de ani de internare, douăzeci de ani de alienare, forțată, fără îndoială, dar acceptată, cu resemnare. Douăzeci de ani de substanțe care m-au șubrezit, înghițite cu toptanul în fiecare dimineață. Douăzeci de ani cu voința terfelită! Douăzeci de ani cu gândul și vorba încetinite, cuprinse de amorțeală.

Repet, nu era vorba doar să renunț la moarte; adică, fiind pe marginea prăpastiei și pe punctul de a sări, să fac un pas înapoi și să strâng tremurător mâna caldă ce mi-a fost întinsă. Nu era chiar așa de simplu. Dacă e să reiau aceeași imagine, aș spune că mă aflam pe marginea prăpastiei, dar nu pe pământ stabil, ci la capătul unui stei subțire de stâncă, după ce am băut o sticlă de whisky. Nu era deci suficientă hotărârea de a mă întoarce, pentru că, în halul în care mă găseam, aș fi putut prea bine să cad în gol crezând că mă îndrept spre izbăvire. Trebuia, înainte de toate, să mă dezmeticesc, să-mi recapăt o viziune clară și niște gânduri limpezi, astfel încât să știu unde-mi așez fiece pas...

În ceea mă privește, asta aveam de făcut. Dar nu eram numai eu la mijloc. Mai erau și cei care mă internaseră. Fratele meu, care n-avea nici un chef să recapăt casa Ketabdar și partea mea de moștenire; precum și Dawwab, pentru care reprezentam o sursă de venituri și, totodată, o pârghie de influență... Câtă vreme mă aflam în mâinile lor, trebuia să nu le trezesc vreo suspiciune. Trebuia să dau dovadă de o prudență extremă.

Iată un exemplu: medicamentele din cafeaua de dimineață — era important să scap de ele ca să-mi redobândesc luciditatea. Trebuia să umblu cu șiretlicuri; noroc că supravegherea nu era întotdeauna foarte strictă. Cu un strop de voință și de perseverență, puteam reuși. Atât doar că, dacă încetam dintr-odată să le mai iau, m-aș fi îndreptat spre pierzanie. În doar patruzeci și opt de ore, aș fi manifestat atâtea semne de nervozitate, încât m-aș fi dat de gol; medicul ar fi hotărât să-mi administreze exact aceleași neuroleptice, dar prin injectare. În plus, aș fi fost supravegheat și mai strașnic.

Cea mai rezonabilă atitudine era să diminuez, încet-încet, dozele. Băgasem de seamă că, în „cafeaua” de dimineață, gustul medicamentos era mai puternic la ultimele înghițituri. Așa că mi-am făurit o adevărată tehnică prin care să păstrez în gură fundul ceștii, pe care apoi îl scuipam în chiuvetă când îmi făceam toaleta. După câteva săptămâni, îmi era mai bine. Rămânând la fel de calm, îmi limpezisem în schimb mintea. Simțeam asta când citeam, sau când observam comportamentul celorlalți. Aveam o impresie ciudată. Anume că îmi dădusem la schimb simțurile tocite, primindu-le pe acelea ale unei ființe cu totul noi. Sau că mă bucuram de un simț suplimentar.

Atunci când mi-am revenit în simțire, am descoperit faptul că, în prezența pacienților, personalul avea obiceiul să facă diverse comentarii, unele pur medicale, altele ce se doreau sarcastice, totul rostit foarte repede, cu elipse și prescurtări. Ei bine, câtă vreme eram sub efectul băuturii aceleia infernale, totul trecea pe sub nasul meu fără să pricep o iotă. Acum, cu un mic efort, mă prindeam. Auzeam uneori niște pseudonime aiurea, lipite de anumiți pacienți, sau niște dezvăluiri neliniștitoare privind starea de sănătate a unuia sau a altuia, ba chiar și niște pariuri amuzate pe cât îi rămăsese vreunui de trăit, dar mă feream să reacționez.

Nu, n-aveam nici un plan în minte, sau nu pe de-a-ntregul! Nici un proiect de evadare, nimic de felul ăsta! Încercam doar să-mi însănătoșesc mintea, să redevin cât de cât eu însumi, ca să-i pot răspunde cum se cuvine fiicei mele, atunci când avea să mă cheme.

Ah, și încă ceva. Făceam exerciții de memorie. Într-o zi, citeam, așa cum mi se întâmpla din ce în ce mai des. Era un vechi roman tradus din poloneză; povestea era bine strunită și mă grăbeam să aflu urmarea. Am început să dau paginile din ce în ce mai repede.

Deodată, ridicând capul, am surprins privirea intrigată a unei supraveghetoare. Părăsisem încetineala mea obișnuită, gesturile îmi deveniseră vioaie, nervoase, energice, iar femeia aceea remarcase. Continuase să mă privească ținută, de parcă ar fi vrut să fie sigură pe deplin, înainte să-i pomenească ceva doctorului. Mi-am impus atunci să încetinesc ritmul și, în acest scop, să citesc de câte două ori anumite paragrafe. Atunci mi-a venit ideea să învăț pe dinafară fraze întregi. Nu știu dacă era de folos pentru „reeducarea mea mentală”, dar mă ajuta să-mi recapăt încrederea în capacitățile mele.

Da, da, ați priceput bine, persoana aceea m-arfi turnat lui Dawwab doar pentru că citeam într-un ritm normal!

Acolo, la *Résidence*, domnea ideea că toți pacienții erau niște agitați potențiali, în care crizele violente stăteau să izbucnească. Câtă vreme erau „încetiniți”, nu exista nici un risc. Însă orice gest brusc, orice semn de agitație putea constitui preludiul unei crize.

Așteptând-o pe Nadia sau măcar un semn de la ea, trebuia deci să fiu prevăzător.

Presupun că și ea, fiica mea, nu nutrea dorință mai scumpă decât aceea de a mă elibera. Dar cum să reușească? Una era să se strecoare înlăuntrul închisorii ca să mă vadă, și alta era să mă ajute să evaderez.

Era atât de mândră că și-a dus misiunea la bun sfârșit, că l-a dus tot timpul de nas pe directorul clinicii...

Că a putut, printr-un miracol, să-mi încredințeze personal scrisoarea. Și să-mi vorbească și să mă țină de mână și să mă sărute pe obraz. Mă sărutase așa cum săruți un străin, de nu chiar mai rău, așa cum îi acorzi o îmbrățișare unui nepoțit; pentru amândoi, însă, era cel dintâi sărut al nostru, iată că vorbesc de ea ca despre iubita mea! Prima oară când îmi sărutam fiica, singura dată în douăzeci de ani! Am fost zguduit câteva săptămâni la rând! Ba sunt chiar și acum, când re trăiesc acele clipe...

Scuzați-mă! Unde-am rămas?

Ah, da, vorbeam despre proiectele fiicei mele... Spuneam că vizita ei se desfășurase prea perfect. Într-atât încât începuse să creadă că îi vor izbuti și socotelile cele mai îndrăznețe. Avea să-și petreacă săptămânile următoare construind planuri. Planuri dintre cele mai cutezătoare... Planuri de răpire! Ajunsesse la concluzia că viclenia nu mai era de ajuns, și că trebuia să folosească alte mijloace. Da, răpirea! Biata mea copilă, la ce rătăcirii te-mpinge inima!

Se duce din nou la Bertrand, sperând că îi va obține ajutorul. De la întoarcere, nu îl întâlnise încă, așa că începe prin a-l înștiința de incursiunea ei la *Résidence* și de întâlnirea cu mine. La început, o ascultă cu simpatie și chiar cu încântare. Revede în gesturile fiicei mele și în intonația ei propria lui tinerețe și pe a mea și pe cea a Clarei. Când însă, încurajată de reacția lui, ea îi dezvăluie noile proiecte, fața lui se adumbrește.

„Ce ai făcut până acum e spre onoarea ta, îi spune el. Poți să fii mândră, așa cum și eu, ca vechi prieten al părinților tăi, nu mă pot împiedica să resimt o oarecare mândrie. Fii însă atentă! Ceea ce îmi spui despre tatăl tău îmi amintește într-un chip întristător de ultima mea întâlnire cu el. Nu aș fi un prieten adevărat, dacă ți-aș tăinui impresiile mele exacte privind o problemă atât de gravă: tatăl tău e năruit; își manifestă emoțiile prin gesturi afectuoase, prin lacrimi, dar este incapabil să meargă dincolo de asta. Ți-a spus ceva?”

„Atât doar: mulțumesc! Dar nici n-ar fi putut să zică altceva, pentru că directorul era cu ochii pe noi. În primul rând, trebuia să nu ne dăm de gol!” „Asta-ți spui tu, în mintea ta de tânără devotată și nobilă. Adevărul este, din păcate, altul. Eu l-am văzut pe tatăl tău, am petrecut trei ceasuri în preajma lui, știa că poate vorbi, nu risca nimic. Mi-arfi putut spune: „Ia-mă cu tine!”, și ar fi plecat pe dată, însoțit de ambasador și de mine însumi; tâlharul de frate-său n-ar fi avut încotro, și ar fi rămas în banca lui. Ei bine, Ossyan n-a zis nimic, nici măcar o vorbă. Iar atunci când, în disperare de cauză, la plecare, m-am întors spre el, ar fi avut timp să-mi spună tot ce ar fi vrut, fiindcă eram numai noi doi. Și atunci a tăcut mîlc. A scos doar fotografia ta din buzunar. Un gest afectuos, emoționant, dar, nu mai puțin, un gest de om cu mințile duse.

Când ți-am povestit această scenă, și văzându-te cum stai în fața mea, tu, o tânără de douăzeci de ani care nu-și văzuse niciodată tatăl, aveam lacrimi în ochi. Iar tu, bineînțeles, erai de o sută de ori mai emoționată ca mine. Ai fost admirabilă. Te-ai dus să-l vezi, să-l săruți și să-i spui că nu l-ai uitat. Perfect. Te felicit. Ești demna odraslă a doi prieteni minunați. A venit însă momentul să privești adevărul în față.

Repet, omul acesta e dus. Situația e tristă, profund nedreaptă, dar asta-i realitatea. Când l-am văzut ultima oară, nu mai era el însuși. Abia de-și mai putea manifesta emoțiile prin niște lacrimi sau printr-o îmbrățișare, nimic mai mult. Iar cei șaisprezece ani pe care i-a petrecut de-atunci în azil nu i-au ameliorat cu siguranță starea.

Nici nu vreau să mă gândesc la pericolele pe care le-ai avea de înfruntat, dacă ai pune în aplicare un astfel de plan. Primejdia nu te sperie, cum, te rog să mă crezi, nu mă sperie nici pe mine. Să presupunem însă că răpirea se va desfășura conform previziunilor tale, să presupunem că vei izbuti să-l smulgi pe tatăl tău din clinica aceea, fără să fie prins din nou și întemnițat cu două rânduri de lacăte. Merg chiar până la a-mi închipui că, într-o lună, va fi aici, împreună cu noi, în acest apartament, șezând în fotoliu... Ce se va întâmpla? O să-ți dai seama în ce hal e și vei fi obligată, tu însăși, să-l închizi din nou într-o instituție de sănătate. Există pe lumea asta probleme medicale, probleme mentale și fiziologice pe care nici măcar devotamentul unei fiice și al unui prieten nu le pot rezolva. L-ai smulge dintr-o instituție unde are probabil obiceiurile și prietenii lui, ca să-l închizi mâine într-o alta, unde va fi tratat poate cu mai puțină amabilitate, iar orizontul va fi și mai întunecat...”

Fiica mea a ieșit de la Bertrand tunând și fulgerând. Jurând că va acționa singură, și de data asta. Dârzenia ei fusese însă știrbită. Vorbele pe care le auzise aveau să-și sape drum în sufletul ei.

Chiar în momentul în care eu suiam povârnișul, agățându-mă de promisiunea ei că nu mă va lăsa de izbeliște, ea — fără să și-o mărturisească încă prea limpede, bănuiesc — tocmai renunțase. Din locul unde mă aflam, nu aveam însă cum să știu asta. Eram convins că avea să apară într-o bună zi și doream să fiu pregătit.

Am trăit așteptând-o pe Nadia. Ani la rând, m-am întrebat noapte de noapte, înainte de culcare, dacă aveam s-o văd venind a doua zi, cum avea să fie deghizată și care-i vor fi complicitii.

Viitorul pe care-l așteptam deja trecuse.

Nu, fiica mea nu s-a întors niciodată. Nu-i port pică. De ce să fi revenit? Să mă salveze? Mă salvase deja. Rostise vorbele tălmăduitoare. Începusem să urc povârnișul. Escaladam încet zidurile beciului meu interior. Mă luptam! Ca să risipesc ceața, să-mi regăsesc luciditatea, să-mi recompun memoria, să-mi las dorințele să renască, chiar dacă aveam să sufăr din pricina neostoitelor lor exigențe... De-acum înainte era lupta mea, doar a mea.

Trebuia s-o port cu o înțelepciune sporită. Continuând să-i observ pe tovarășii mei de nefericire, ca să le imit gesturile și maniile. Pe zi ce trecea, îmi dădeam seama mai abitir că între starea de toropeală și cea de veghe nu există nici o similitudine, dar absolut niciuna. Astfel, când mă exprimam, se

schimba nu doar ritmul vorbirii, nu doar intonația, nu doar „ăăăă”-urile care dispăreau, acele nenumărate „ăăăă”-uri care lungeau frazele, cuvintele și silabele, ci se modifica însuși vocabularul - anumite cuvinte sunt date uitării atunci când dorințele pe care le evocă sunt amortite.

Totul, vorbirea, privirile, felul în care te strâmbi sau în care nu te strâmbi când înghiți mâncarea, o mie de detalii neînsemnate o deosebesc pe persoana care, dimineața, și-a înghițit doza de abrutizante, de cea care simulează.

Cu toate astea, nu mă gândeam încă să fug, nu încă. Ceea ce recucerisem era mult prea prețios ca să fie compromis printr-un act de nerăbdare. Ce? Să mă ascund în lada unei camionete pentru livrări? Să sar zidul și să alerg mai iute decât paznicii? Nu, nu asta era calea cea mai potrivită.

În fiecare zi mă gândeam să plec. Să mă îndepărtez de azil, să fiu altundeva, da, tânjeam după asta. Dar gestul fizic de a sări un obstacol - nu. O așteptam pe fiica mea...

O să mă-ntrebați ce s-a întâmplat atunci când n-a venit. Întrebarea dumneavoastră își poartă răspunsul în sine. Nu există un moment în care să nu vii. Atunci când aștepți cu înflăcărare, cu cât trece mai mult timp, cu atât ești mai convins că ziua mult așteptată se apropie. A trecut un an? Asta e, îți spui, avea nevoie de un an ca să se pregătească... Au trecut doi ani? E pe cale să sosească...

Ca să nu mai vorbim de faptul că, la *Résidence*, timpul nu se scurgea la fel ca în exterior. Nimeni nu bara zilele scurse ca pe zidurile pușcăriilor. Toți ne aflam acolo pe viață. O viață de zile identice. La ce bun să mai numeri?

Ultima noapte

Se făcuse deja ora unsprezece seara, poate unsprezece și jumătate, eram flămânzi și aveam nevoie de o pauză, așa că am coborât, eu și cu Ossyan, să mâncăm o supă de ceapă la o braserie deschisă noaptea.

În timpul mesei, după un moment de tăcere, a scos din buzunarul de la piept o agendă veche legată în piele roșie, alungită și subțire, dintre acelea care se închid cu clapetă aurie.

Mi-a întins-o s-o răsfoiesc.

— Sunt tot soiul de lucruri care mi-au trecut prin cap. Le-am scris în ultima vreme, la Rèsidence.

Am parcurs paginile. Cele mai multe erau goale; pe altele nu se afla decât o cascadă de fraze zvârlite fără titlu, fără rimă sau punctuație. Cu îngăduința lui, am copiat aceste câteva rânduri:

*Îndărățul meu s-au trântit porțile paradisului nu m-am întors
La picioarele mele umbra picioarelor mele se lungește pe tot drumul
până la zid*

*Calc pe umbra mea în pleoapele închise ca niște vase de sânge pe
drumurile Anatoliei*

*Păstrez amintirea unei case mai frumoase cu pereți de nisip și geamuri
de miraj*

*În urechi zumzetul orașului dulcele zumzet al Babelului
Altădată altădată în avanposturile deșertului în oaza popoarelor
înghițite*

*Altădată altădată scările cerului altădată vârsta nerăbdării altădată
viitorul.*

Ne-am întors apoi în camera lui de hotel. Eram istoviți, și unul și celălalt, dar duceam lipsă de timp, așa că această ultimă strădanie era necesară.

— Nu mi-a mai rămas decât un crâmpei din poveste, a spus el, dorind să mă liniștească. Ajung la anii șaptezeci.

Afară se petreceau acum anumite evenimente al căror zgomot ajungea până la noi. Și când spun zgomot, mă refer și la zgomotul armelor. Explozii,

rafale și sirenele ambulanțelor.

Nu era încă război. Doar salvele care îl vesteau.

Câteva valuri de violență, din ce în ce mai asurzitoare, din ce în ce mai dese. Poate că, afară, oamenii pricepeau ce se întâmplă; noi nu aveam la dispoziție decât zgomotul de fond.

Dar zgomotul acesta ne dădea peste cap. V-am povestit oare despre acel personaj supranumit „Sikkin”?

Nu cred. Dintre toți tovarășii mei de suferință, mi se pare că nu l-am pomenit până acum decât pe Lobo...

Sikkin era opusul lui Lobo. Acesta din urmă era cea mai delicată și inofensivă ființă din lume, îmi lăsa uneori impresia că s-a lăsat internat pentru că ai lui insistaseră, iar el n-a vrut să-i contrarieze; considera că lumea nu-i făcută pentru el, sau că el nu-i făcut pentru lume, că a sosit prea devreme sau prea târziu, sau în locul necuvenit, sau de-a curmezișul... pe scurt, s-a retras fără zarvă, fără să ceară nimic altceva de la viață decât să-i fie îngăduit, din când în când, să ia loc pe taburetul de la pian.

Cu Sikkin, lucrurile stăteau cu totul altfel. Ca să nimerească în această instituție, el a urmat cu totul alte „studii”, dacă mă pot exprima așa. Și anume — crima. Într-o zi, în plin acces de nebunie, a început să alerge pe străzi cu un cuțit de măcelar în mână, și, înainte să fie prins, a avut vreme să rănească vreo zece trecători, între care, mortal, o femeie.

Avocatul său a pledat pentru iresponsabilitate, teorie care a avut câștig de cauză. A fost închis câteva luni într-o instituție publică, după care familia sa a reușit să-l transfere la clinica-model a doctorului Dawwab. Uneori, simțeau după tremurul buzelor sale că mai era încă străbătut de porniri ucigașe. Însă, grație tranchilizantelor — presupun că îi era administrată o doză mai mare decât nouă, celorlalți — impulsurile îi rămâneau adormite.

Dacă vorbesc acum de el, o fac pentru că începuse să aibă, în acea perioadă, un comportament neliniștitor. Nu violent — lucru pe care doctorul ar fi știut să-l remedieze — ci un soi de jubilație mută. De fiecare dată când răzbătea până la noi sunetul unor împușcături, Sikkin arbora o expresie de desfătare, de parcă tocmai primise mesajul codificat al unui complice. Sau de parcă lumea dinafară, după ce îl persecutase vreme îndelungată, începea în sfârșit să-i recunoască meritele. Omul era înalt, cu păr roșcat și des, cu un gât zdravăn și o bărbie proeminentă. Avea și niște mâini puternice, pe care nu puteai să nu ți le imaginezi, cu groază, strângând un cuțit. Nu știu dacă și ceilalți erau la fel de îngrijorați ca mine văzându-i surâsul; în orice caz,

personalul medical îl supraveghea îndeaproape, Așteptând primul semn de criză ca să-l lege fedeleș.

El, însă, nu se mișca. Se mulțumea să surâdă.

Atunci când luptele s-au întetit și s-au apropiat de localitatea unde ne aflam, Sikkin a intrat într-o stare de extaz permanent. Ceilalți, bolnavi și îngrijitori laolaltă, trăiau cu groaza că, într-o zi, azilul avea să fie asediat. Era construit ca o citadelă, cu ziduri trainice și înalte, iar pe acoperiș avea posturi de veghe. Fiecare dintre cele două miliții din vecinătate ar fi putut avea chef să-l transforme în bastion sau chiar în cartier general. Sau niște derbedei înarmați ar fi putut, pur și simplu, să fie ispitiți să jefuiască localul; acest sălaș de bogățani nebuni nu ascundea oare niște comori, ori măcar un sipet plin și câteva obiecte de valoare?

Ca să îndepărteze pericolul, Dawwab le plătea micilor caizi din împrejurimi o „taxă de protecție”.

Cred că am amintit deja că pacienții de la *Résidence* nu aveau o părere prea bună despre „afară” și nici despre oamenii „de afară”. Ceea ce se întâmpla acum nu putea decât să le întărească această impresie. În timp ce Sikkin părea să triumfe, mulți dintre noi clătinau din cap, cu o mutră dezamăgită, spunând parcă: „Știam prea bine că se va ajunge aici!”

Doar eu, dintre toți acești pacienți, eram îngrozit.

Dintr-un motiv pe care nimeni nu-l putea bănuî, cu excepția lui Lobo, căruia mă spovedisem și care se străduia să mă îmbărbăteze: mă temeam că Nadia, auzind ce se întâmpla și fiind îngrijorată pentru viața mea, avea să se întoarcă și să încerce să mă elibereze.

Nu, nu mai voiam să se întoarcă. Nu voiam să-și asume un asemenea risc. Nu înainte ca lucrurile să se fi potolit.

Astăzi știu că nu mai era disponibilă pentru o asemenea aventură. Cunoscuse un tânăr și tocmai se căsătorise. Apoi a plecat să trăiască împreună cu el în Brazilia. În momentul în care eu mă temeam cel mai tare să nu facă o nebunie, ea era însărcinată, de cealaltă parte a Atlanticului. Am aflat, abia acum câteva zile, că a promis să-și numească odrasla Baku, fie că era băiat, fie că era fată. Așa găsisese ea de cuviință să-mi păstreze amintirea. Restul — cavalcadele, aventurile rocambolești — nici nu mai intra în discuție...

Slavă Cerului că era așa, pentru că în jurul clinicii lucrurile se înrăutățiseră. Milițiile fuseseră dotate cu arme și mai zgomotoase, iar noi nu mai puteam nici să dormim, nici să mâncăm, nici să citim și nici să jucăm

cărți ca înainte. Trăiam cu urechea ciulită spre ferestre și fiecare explozie de obuz ne smulgea urlete și ne surpa pe dinăuntru.

Și uite-așa, într-o bună zi, Dawwab a dispărut. În răstimpul unei scurte acalmii, a fost văzut urcându-se în mașină și pornind în viteză. Bănuiesc că și-a anunțat colaboratorii, pentru că, în aceeași seară, tot personalul s-a volatilizat. Nouă, pacienților, hotărâseră să nu ne spună nimic. Nici o vorbuliță. Ne-au considerat prea stânjenitori ca să ne transporte, și prea imprevizibili ca să ne spună adevărul. Așa că ne-au lăsat baltă.

Când am realizat ce se-ntâmplă, era deja noapte și se porniseră împușcăturile. Clinica nu fusese încă asediată doar pentru că se afla pe un „no man's land”, între două miliții rivale. Iar acestea se înfruntau cu atât mai multă înverșunare cu cât fiecare dintre ele spera să pună mâna pe azil înaintea celeilalte. Zilele ce aveau să vină se anunțau înspăimântătoare. Cum înspăimântătoare era și perspectiva unei zile care avea să înceapă fără sinistra băătură. Sinistră, dar, vai, indispensabilă; nici nu îndrăzneam să-mi închipui ce se va întâmpla atunci când pacienții, privați brusc de tranchilizante, aveau să intre în criză, unul după altul.

Toată viața îmi voi aminti acea noapte. Ne aflam pe un soi de balcon cu pilaștri, la primul etaj. Îndeobște, era rezervat personalului medical, dar eu venisem să mă așez acolo, însoțit de Lobo, iar ceilalți ne-au urmat, în alai, târându-și scaunele.

Eram cufundați în întuneric, iar pe deasupra treceau trasoarele pe care le urmăream din priviri — unul galben, apoi unul roșu, apoi din nou galben, apoi verde. Din când în când, lumini puternice, fulgere, urmate de explozii. Nu mai izbuteam să-mi întorc privirea de la figura încântată a lui Sikkin, întrebându-mă cu ce creatură feroasă avea să semene mâine, în lipsa medicamentelor.

Am stat așezați pe scaune noaptea întreagă. De obicei, veneau să ne ducă la cină, apoi stăteam ceva vreme treji, după care, înainte să stingă lumina, ne însoțeau în camere. Cum nu era nimeni cu noi să ne spună ce să facem, nu făceam nimic. Stăteam acolo. Am fi stat la nesfârșit, fără mâncare, fără băătură, fără să ne mișcăm.

Apoi soarele s-a întors îndărătul muntelui. Odată cu lumina, se domoleau nu numai fulgerările, ci și zgomotele. Preț de câteva scurte minute, calmul. Spectacolul era grandios! Puteai îmbrățișa cu privirea dealurile, satele, cetățile îndepărtate, litoralul și marea, care, în zori, are un albastru palid, alburii. Probabil că, peste tot, erau case distruse, cadavre pe

străzi, steaguri murdare pe baricade... Dar nimic din toate astea nu se vedea cu ochiul liber. Doar imensitatea tăcută.

Albastru, verde, și chiar ciripit de păsărele.

Din senin, o răpăială de gloanțe. Și apoi alta. Și încă una. Totul avea s-o ia din nou de la capăt. Am zis cu voce tare: „Eu mă duc”. Nimeni n-a reacționat.

Doar Sikkin a surâs un pic mai apăsător. M-am întors spre Lobo, cu o privire întrebătoare. Atunci s-a ridicat și el. Însă doar ca să mă bată pe umăr și să-mi spună: „Noroc!” Mi-a întors spatele și a dispărut. După câteva clipe, pianul său cânta concertul din Varșovia.

Bombardamentele reîncepuseră și mai strașnic, dar nu izbuteau să acopere muzica, ci doar să o acompanieze.

M-am dus în cameră și am strâns câteva obiecte. Nu tu valiză, nu tu prosop, doar ce-mi încăpea în buzunare. Câteva hârtii, niște bani, agenda, medicamentele, și-atât. Am plecat.

Desigur, pe jos. Am trecut de poarta principală și am apucat-o pe marginea drumului, drept înainte, în direcția capitalei. Vreo cincisprezece kilometri. În mod normal, nimeni nu se gândește să-i străbată pe jos. În dimineața aceea, nimic nu era însă normal. Nici eu, nici drumul, nici oamenii, nici împrejurările. Am tot mers. În ritmul meu. Fără să mă grăbesc, fără să mă opresc vreodată. Neascultând și nevăzând nimic. Mergeam privindu-mi vârful pantofilor și pietrele de pe drum. Singur. Nici pietoni și nici, bineînțeles, vehicule. Chiar în locurile îndeobște aglomerate, oamenii se ascundeau sau încă dormeau.

Drumul trecea prin fața casei mele părintești. Sau a ceea ce mai rămăsese din ea. Am intrat, am dat o raită, am luat-o din loc...

O clipă!

(M-am codit îndelung înainte să deschid această paranteză. Îmi promisesem că îmi voi lăsa eroul singur pe scenă, dimpreună cu personajele pe care le evoca îmi pare însă că nu mi-aș împlini rolul, dacă aș păstra până la capăt tăcerea asupra următorului fapt: la începutul convorbirii noastre, joi, atunci când Ossyan a pronunțat pentru întâia oară numele fratelui său, am tresărit; tocmai îmi amintisem că am citit, cu puțină vreme înainte, într-un paragraf de ziar, că un om de afaceri numit Salem Ketabdar, care fusese pentru scurtă vreme ministru în anii cincizeci, a fost găsit mort printre rămășițele casei sale, situată pe o colină unde se duceau lupte, din preajma Beirutului. În mai multe rânduri, am fost la un pas să-i

semnalez acest lucru interlocutorului meu, dar de fiecare dată m-am răzgândit, spunându-mi că era mai bine să-l las să abordeze singur acest eveniment, în decursul povestirii sale, decât să-l silesc să anticipeze. Eram curios să află în ce moment și cu ce cuvinte avea să evoce soarta casei sale natale, precum și pe cea detestatului său frate. Voiam să știu și dacă dispariția lor simultană avea vreo legătură cu plecarea lui din țară. În acest punct al istorisirii, nu avea cum să mai întârzie aceste dezvăluiri. Îl pândeam. N-a pomenit însă decât în grabă de trecerea lui pe-acasă. Prea în grabă. Se pregătea deja să-și continue drumul. Trebuia să-l întrerup.

— O clipă!

Eram stânjenit, mult mai stânjenit decât în oricare alt moment din aceste trei sau patru zile petrecute alături de el. Nu voiam ca lucrurile să se precipite, nici să-i schimb firul poveștii, doream ca vorbele sale să curgă în matca lor firească. Cu toate astea, nu mă puteam obișnui la nesfârșit cu tăcerile sale, pentru că timpul ne zorea.

Prin urmare, l-am întrebat:

— Cum era casa dumneavoastră?

— În ruină. Pereții nu se prăbușiseră, dar erau înnegriți de foc și ciuruiți de gloanțe...

— N-ați zăbovit prea mult...

— Nu. Am dat un ocol, am luat cheile, am plecat...

— Ce chei?

— Toate cheile. Iată-le!

A scos din valiză un vechi ghiozdan școlăresc, al cărui conținut l-a deșertat pe pat. Erau vreo cincizeci — ce spun cincizeci? Erau poate o sută sau două sute de chei pe care le-a răspândit pe pat, unele legate, altele singure; unele somptuoase, turnate, ca pe vremuri, și arătând de parcă erau sculptate... Adunase cheile de prin dulapuri, din cufer, din sertare, de la ușile interioare, de la porți; le strânsese și pe cele care rugineau de ani buni prin cutii metalice. Adevărul e că nu înțelegeam ce nevoie avea să le strângă laolaltă și să le care în această călătorie; pentru el însă, utilitatea acestei operațiuni de „salvare” era dincolo de orice îndoială; am preferat să nu-l contrazic.

În capul meu, însă, se înghionteau tot felul de întrebări: de ce oare nu mi vorbește despre frate-său? L-a văzut oare mort, plin de sânge, sau în agonie — o imagine greu de îndurat pe care, în extrema lui delicatețe, se străduia s-o uite? Încă n-a aflat ce i se întâmplase? Sau poate că... Situația

pare fără noimă, dar, din onestitate față de istoria pe care o consemnez, trebuie s-o dezvălui, câtă vreme mi-a trecut prin minte: e oare posibil ca omul care stă în fața mea să fi comis, în timpul scurtei sale incursiuni în casa ruinată, un fratricid?

Îl privesc mai îndeaproape, fără sfială. Îi contemplan ochii limpezi, mâinile de intelectual, capul de copil bătrân, buzele senine și cizelate... Nu seamănă deloc cu un om care a fost torturat, și încă și mai puțin cu unul în stare să ucidă cu sânge rece. Degeaba-l studiez, nu descopăr decât puritate și integritate. Nimic suspect, decât, poate, în cel mai rău caz, o ușoară tremurare a obrazului, niște minuscule zbateri subterane; și, de asemenea, anumite absențe în căutătură, pe care nu le-am semnalat întotdeauna; nimic care să nu poată fi explicat prin lungul său calvar...

Doar n-aveam să-l bănuiesc pe Abel de moartea lui Cain! Mi-am alungat rapid din minte aceste idei sumbre. Totul mă îndemna să cred că nu aflate despre soarta, fratelui său; probabil că nimeni nu-l înștiințase și că el, pur și simplu, nu citise ziarele.

Îmi spun: hai s-o lăsăm baltă! Sper că nu și-a dat seama de tulburarea mea, fiindcă mi-arfi părut rău să ne despărțim sub semnul acestei nevrednice bănuieli...

Ca să fiu, însă, cu conștiința împăcată, o ultimă întrebare:

— Nu era nimeni în casă?

— Nimeni. Mi-am continuat drumul.)

În preajma capitalei era un pic mai multă animație.

Ajunsesem într-un cartier mărginaș, zgomotos dar, măcar în ziua aceea, liniștit. Un taximetrist a acceptat să mă ducă până la ambasada Franței. Unde am rostit numele lui Bertrand. Șperaclul meu. Porțile s-au deschis. Mașinăriile au țâcănit. Iar a doua zi eram la Paris. Am avut noroc. Prietenul meu se pregătea să plece pentru trei săptămâni în Japonia. Și-a întârziat cu patruzeci și opt de ore plecarea, doar ca să mă vadă.

Ne-am întâlnit. Mărturisesc că avea un aer ușor încurcat. Încurcat pentru că mă considerase ca și pierdut, dar mai ales pentru că le scrisese despre asta unora și altora, ba chiar și Clarei... Nu puteam însă să-i reproșez nimic. Totul părea să indice că eram irecuperabil. De altfel, nu port pică nimănui...

Am petrecut o zi întreagă cu Bertrand, stând la taclale, ca pe vremuri. Urma să ia un zbor de noapte, așa că ne-am străduit să folosim cât mai bine

cele câteva ore rămase. Mai erau atâtea lucruri de spus...

Mi-a vorbit despre Nadia, despre proiectele ei, despre discuțiile cu ea, despre căsătoria și despre copilul ei...

Apoi a vrut să-mi vorbească despre Clara. L-am întrerupt. N-aveam nici un chef să aflu ce i s-a întâmplat în lipsa mea. Bănuiesc că, în douăzeci și opt de ani, nu s-a mulțumit doar să aștepte și să se plângă. Chiar nu-mi vine să ascult niște explicații legate de împrejurări.

Nume, date, prenume... Ne-am iubit cândva și nimic din ce ne-a despărțit n-a fost din vina noastră.

Nu mai am timp să privesc înapoi.

L-am rugat pe Bertrand doar să-mi dea adresa soției mele. l-am scris. Mi-a luat o zi întreagă să-i scriu, l-am povestit prin ce-am trecut, cum am trăit.

Cum m-am prăbușit și cum, datorită Nadiei, am ieșit la lumină. Apoi i-am dat o întâlnire. Nu, nu mi-a răspuns, nu lăsasem nici o adresă unde să-mi poată răspunde.

E drept că aș fi putut s-o sun. Aș fi fost însă prea emoționat, nu sunt obișnuit să vorbesc la telefon; după tot ce i s-o fi îndrugat despre starea mea mentală, ar fi putut să-mi interpreteze greșit emoția...

Nu voiam însă să-mi răspundă dintr-odată. Nu știu dacă sunt capabil să-i ascult răspunsul prin viu grai, fie el pozitiv sau negativ.

Așa că i-am dat doar o întâlnire. Cât mai apropiată cu putință, lăsându-i răgazul să vină... Dacă se hotăra să vină.

L-am întrebat ce zi să aleg, și ce loc. Răspunsul mi-a venit din senin, ca o evidență. Să repetăm, pur și simplu, vechea noastră întâlnire. Pe 20 iunie, la prânz, pe Quai de l'Horloge. Între cele două turnulețe.

Da, 20 iunie e mâine.

Dacă a venit la cealaltă întâlnire, de ce n-ar veni și la asta? Nu-i așa?

Duminică

Ne-am despărțit în zori. O strângere de mână călduroasă, recunoscătoare, și de-o parte și de cealaltă, dar fără intenția de a ne revedea. Și scutită de întrebarea la care m-aș fi așteptat: ce aveam de gând să fac cu notițele pe care le strânsesem, cu cele șase caiete scrise în grabă. Aș fi răspuns că încă nu știu — cum să fi bănuir că povestea lui avea să zacă douăzeci de ani într-o cămașă? Nu m-a întrebat însă nimic. Prinsese obiceiul să-și risipească viața pe drum, fără să se oprească vreodată s-o ridice de pe jos.

Să fi băgat oare de seamă că ultima privire pe care i-am aruncat-o era plină de îngrijorare? Să fi bănuir ce ticluir? Cred că era deja mult prea absorbit de întâlnirea cu Clara ca să-mi acorde cea mai mărunță atenție suplimentară. Mă aflasem în calea sa, într-o zi când orele îi erau prea lungi. I-am umplut un gol și, poate, i-am împlinit dorința secretă de a-și vedea viața consemnată pe hârtie. Acum își dorea să plec. Am părăsit camera de hotel.

Nu eram nici mândru, nici rușinat de ceea ce mă pregăteam să fac. Era musai să fac asta, și gata. M-am dus la locul lui de întâlnire, cu câteva minute înainte de ora prânzului. Nu pe Quai de l'Horloge, ci vis-à-vis, pe celălalt mal al Senei, unde m-am așezat la primul etaj al unei cafenele. Cum să nu fi făcut asta? Era concluzia inevitabilă a zilelor precedente.

Voiam să știu dacă acea femeie exista, cum arăta, dacă avea să sosească la întâlnire și cum se va desfășura revederea lor după douăzeci și opt de ani.

Spuneam mai devreme că nu mă simțeam nici mândru, nici rușinat? Ei bine, de cel puțin un lucru eram ușor stânjenit: mă înarmasem cu un binoclu.

Era necesar. Nu știu ce spun ghizii despre lărgimea din acel loc a fluviului, dar eu mă plimbasem destul de des pe-acolo ca să-mi dau seama că nu era lesne să vezi de pe un mal pe celălalt. Să recunoști un om care se plimbă-n sus și-n jos, știind că e acolo, să-i ghicești silueta, capul cel alburui, gâtul întins într-o parte, mai treacă-meargă. Dar nu și să-i observi chipul, ochii nerăbdători, încheietura mâinii care se întoarce neîncetat și nici să-i descoperi în mână ceea ce pare a fi un buchet de mărgăritare târzii...

După ceasul meu, e ora douăsprezece și mă încercă o ușoară neliniște. Numai să vină, și viața va începe din nou. Au trecut mulți ani, dar timpul e o iluzie.

Trecutul — orele și zilele și săptămânile și deceniile — are aceeași consistență de cenușă; timpul care va să vină, fie el întins cât veșnicia, se trăiește secundă după secundă. Numai să vină Clara și povestea lor, frântă pentru o clipă, își va relua drumul.

Dar dacă n-avea să vină? Această posibilitate mă îngrijora. Ossyan, care nu mai trăia decât pentru această întâlnire, s-o fi întrebat el oare ce va face dacă, la ora indicată, ea nu avea să vină?

Începeam să am îndoieli în privința adevăratelor motive care-l împinseseră să aleagă acest loc de întâlnire.

Balustrada aceea, podul din preajmă, fluviul care a cules în apele lui, de veacuri, atâtea jurăminte disperate de dragoste...

Potrivit ceasului meu, e douăsprezece și trei minute.

De fiecare dată când ridic binoclul ca să privesc pe geam, cuplul de tineri de la masa alăturată schimbă șoapte pline de dezgust. Nu știu ce-și închipuie. Deși nu-i treaba lor, cei doi mă fac să nu mă simt în apele mele. Dincolo, omul meu se agită. În orice caz, asta-i impresia pe care mi-o dă de la distanță: s-a întors de două-trei ori în loc, s-a aplecat deasupra fluviului pe care trecea un șlep. Pe pod, turișii fac semne, care îi sunt poate adresate. Nu răspunde și se întoarce. Umerii săi îmi par prăbușiți.

Las pe masă banii pentru cafea și plec. Merg în grabă. Poate că nu va fi încântat să mă vadă venind, poate că va renunța la curtoazie și-mi va spune să nu mă mai bag în viața lui.

Nu contează. Până una-alta, sunt singurul său prieten din acest oraș sau, oricum, singura persoană căreia soarta lui nu-i e indiferentă.

Intrând pe Pont au Change, arunc o privire spre el, care continuă să stea nemișcat, și o privire spre ceasul meu de la mână. Douăsprezece și nouă minute. Grăbesc pasul.

Ajuns la mijlocul podului, mă opresc. Îmi țin răsufarea, în fața lui se află o femeie. Micuță, cu părul sur, cu o rochie sobră, dar cu fața zâmbitoare și cu ochii deja închiși. El continuă să stea cu capul plecat și cu spatele sprijinit de friza balustradei. Încă n-a zărit-o.

Ea se apropie, îi murmură câteva vorbe, presupun.

Pentru că Ossyan își ridică privirea. Își ridică și brațele, încet, precum aripile unei păsări care și-a pierdut, demult, obișnuința să zboare.

Acum, sunt lipiți unul de altul. Își scutură capetele în același fel, la unison, de parcă i-ar bate obrazul destinului care i-a despărțit.

Se strâng în brațe cu furie. Cred că nu și-au spus încă nimic și că plâng. Până și eu îmi simt buzele tremurând.

Apoi se îndepărtează puțin unul de altul, fără să-și dea drumul la mâini. Patru mâini care se împletesc.

Nu-și mai surâd. Clara pare pornită într-o explicație prelungă. Aplecat în față, cu gura întredeschisă, Ossyan o ascultă. Despre ce-i vorbește? Poate-i spune cum a fost trecutul fără el. Sau poate-i vorbește despre viitor, despre viitorul lor împreună. Dar, la fel de bine, poate-i explică, cu o mie de menajamente, de ce dragostea lor continuă să fie imposibilă.

Vor pleca oare ținându-se de mână, sau fiecare o va apuca pe drumul său? Sunt tentat să aștept, vreau să aflu totul. Nu, ajunge, trebuie să mă îndepărtez.

Destule cupluri de trecători s-au oprit în loc să-i privească, nedumeriți, înduioșați. Eu nu-i pot privi în același chip. Eu nu sunt un trecător.

SFÂRȘIT

Din flamandul Yper, numele unui oraș belgian, denumește un gaz de luptă pe bază de sulfura de etil (n. trad.).

Table of Contents

[Title page](#)

[Joi dimineata](#)

[Joi seara](#)

[Vineri dimineata](#)

[Vineri seara](#)

[Sambata dimineata](#)

[Sambata seara](#)

[Ultima noapte](#)

[Duminica](#)